

P. KRUSTEN

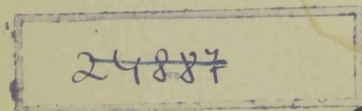
PIME VOORUS

PEDRO KRUSTEN / PIME VOORUS

PEDRO KRUSTEN

PIME VOORUS

ROMAAN

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

OTT KANGILASKI KAAS

KORREKTOR T. MELSO

2-66610

RA-10775

I

Päike kaldub õhtusse ja valgustab Põhja-Eestis üht üksikuna asetsevat talu: tumedate kuuskede ja värs-kelt roheliste kaskede taustal vana sammaldunud õlg-katust ning õue ümber paekividest aeda, millele on laotud kuivama turbapätse kolmes kihis. Paas ja tur-vas — kas see ei iseloomusta seda maanurka? Jah, kus on kõrgem, seal on paas, paiguti hoopis muru-kamarata, paljas. Madalamas on metsikut lepavõsa, millest ei ole vist muud kasu kui see jahe vari, mida ta annab kõrvetaval päeval parmude eest pakkupuge-vale karjale. Teispool lepikut alaneb maa rabaks. Kehv maastik! Ta ilme on nii tagasihoidlik, et kas-kede all nelipühajärgsed kullerkupud tunduvad pidu-likkudena, nagu pühapäevastena.

Tagasihoidlik on ka talu oma tuhmunud ja tumene-nud hoonetega, mis on nii elatanud, et vaataja keel kipub ütleva: „Siin on tükike vanaaega!“ Võib-olla. Ehk küll endisaega kuuluvad, on säärasead taluhooned ometi siin kandis tänapäevagi täisõiguslikud elamud.

Seda siin nimetatakse Kiuslepaks. Peremehena rü-gab tänini tööd Tõnis Suitsmart, kes küll on jäänud vanaks, aga teha pole midagi — pole, kellele peremehe-

keppi edasi anda! Poeg oli, see pandi Maailmasõjas nahka. Jäi tilluke tütar, see on nüüd küll täisnimene, aga naine. Tema on perenaise ette, ega temast pere-meest saa. Perenaine ise on surnud.

Näe, Tõnis ajab end praegu aida varjust välja. Tal on nokaga müts sügavasti silmil ja silmad ise on valge-ripsmelised ning siisugused häbelikud, mis ei taha kaas-inimesele lausa otsa vaadata, vaid meelsamini seisavad longus ja uurivad sind salamahti volksvaatega. Pune-tav nägu on täis vaskpunast ja hõbehalli tüügast. Kui vaadata selle maaisanda väärikat pead tagant, siis saab silm nautida higist läbiimbunud mütsi tagaserva, selle alt ülespidi koolduvaid juukseid ja lahja, ent punast kaela, mis on keskelt vaona lohus ning kortsujoone-kesi täis risti ja põiki.

Mida maaisand siis praegu teeb?

Täna on laupäeva õhtu, sellepärast peremees ongi nii varakult väljalt koduõuel: ta tuli kütma sauna. Mitte igal laupäeval ei kõeta Kiuslepal sauna. Püha-deks alles ikka sai. Ega ihu mustuse pärast veel viha järele kibelegi, aga haige piht anub tohterdamist. Sellepärast siis jälle saunakorsten suitsemas. Suits lä-heb otse üles — õhtu on vaikne.

Tõnis mõtleb minna vaatama saunaahju, aga samas juhtub silm üle aia välja servale. Keegi tuleb! As-tub rukki äärt mööda ikka siiapoolle. See teeb Tõnise rahutuks. Kes siisugune võib olla? Siitkaudu mu-jale ju ei saa, teerada edasi enam ei lähe. Nii et kui tullakse, siis ikka sihiga siia. Tohoo pime, kellel siis meile asja on? Vahi või silm peast, aga targemaks ei saa.

Nõnda juurdleb Tõnis. Ta selg on vimmas, käed

ripuvad alla pikkadena ja unustatult lõtvadena, kuna uudishimust õieliveninud kael hoiab pead tükk maad eespool nagu varitsevana valvepostil. Nii ta seisab ja hüüab siis poolhäälel rahutuna tuppä:

„Anni, ae!“

Vana silm ehk on tõnts, tütre noor vahest võtab terasemalt.

Kartulikoor katkeb ja langeb korvi, kartul ise visatakse veega täidetud savikaussi sulpsti — tüdruk tõuseb madalalt pingilt ja läheb õue, nuga peos, sest töö on veel pooleli. Anni heledad juuksed on kammitud keskelt lahku, ta silmad on valgeripsmelised nagu isalgi. Ta näos on näputäis tedretähti.

„Keegi tuleb,“ kahistab isa nagu hädaldades ja jääb ootama, et tütar lausuks nüüd oma selgitava sõna tulija isiku suhtes. Aga temagi ei tunne meest, kes kannab sinist pintsakut ja halle pükse ning aina rühib põllu äärt mööda lähemale.

„Kes niisuke võib olla?“ arutleb Anni.

„Näh,“ ümatab isa. Muud ta ei lausugi, aina vahib. Nõnda nad sihivad ärevalt vaikivatena mõne hea viivu, vajudes ise aia varjus peitvalt kõverasse, sedamööda kuidas tulija läheneb.

„Ei tea, mis pavestkut ta nüüd toob?“ muretseb äkki isa.

„Too ta pavestkut kedagi,“ vastab tütar, „võõra plaani teine koguni.“

„Või võõra plaani... Mis valu teda siis seia ajab?“

„Summadan käes.“

„Mis tal siis peaks kanda olema?“

Aga Anni enam ei vasta. Ta läheb nüüd jooksu, paneb tuppa. Tema karme kadumine hakkab külge isalegi, peremeeski pühitakse õult.

Võõras astub väravamulgust sisse. Tal on hall kübar ning selle all ilus lakk heledaid juukseid. Ta seni päevitumata nägu on saanud täna tugevasti päikest, eriti õhetama on läinud nina. Niisugune on linnast, maaanimene ta pole. Paneb kohvri maha, võtab kübara peast ja pühib sinisekirju rätikuga otsaesist. Siis vaatab ootavalt ringi. Ta ootab hingelise ilmutumist. Hingelist aga pole kuskil. Ainult üksik kirju kana astub toa otsas nõgeste ja koerputkede varjust aeglaselt välja ja annab nokaga nõksatades valu tiivulisele kihule lennul. Muidu aga on talu nagu väljasurnud.

Võõras kõhatab. Veel kord ja kõvemini. Kas tul-lakse välja või ei tulda?

Siit talu peremees on vist kurt!

Nüüd virutab võõras rusikaga uksele. Ikka nii, et see peaks kostma talu põldude kaugemagi servani. Tulge ometi vaatama, mis koduga tehakse, mõtleb ise ja jääb ootama. Kulub tükk aega. Ei ühti, mõtleb siis ja on valmis keerama kanna pealt ringi äraminekuks. Aga just samal hetkel avaneb uks kitsilt, näidates natuke peremehe ebalahket nägu.

„Tere, peremees!“ hüüab võõras lõbusa häälega ja laseb kõlalahkusele veel näonaeruga sõbralikkust otsa.

„Tere!“ tuleb vastutervitus maaisanda suust, aga ebalahkelt ja umbusklikult.

„Noh,“ ütleb linnamees sissejuhatusega, „teeme kohe kaubad ära: palju ma teile kuus maksan, kui teie mulle oma talus ulualust annate?“

„Ah ulualust...“ kordab peremees ja muud ei ütlegi.

Ettepanek on nii äkiline, et võtab teise esimese jutiga nagu juhmiks. Aga viimaks on vastulausegi valmis:

„Kus mul see ulualune anda on.“

„Nonoh, küll leidub.“

„Kus ta leidub. Ei meil ole võõrast inimest kuskile panna.“

„Hoone kilomeeter maad pikk — ikka pole kuhugi panna! Küll on!“

„No ei ole. Mis me siin võõra inimesega peale hakkame?“

„Ega minuga maksagi midagi peale hakata — see mure jäägu kohe ära. Küll ma ise peale hakkam — saaks aga ulualust.“

„Võimata!“

Tõnis ütleb seda nii, et rõhk on viimasel silbil.

„Aga miks?“

„Eimoh, kuidas ma võtan võõra inimese tallu.“

„See on juba teine jutt — võõras ma ju olen tõesti. Aga ega ma nii kaua või metsas elada, kuni me vana-deks tuttavateks saame.“

„Kes see metsas elab. Aga eks nad vallamajas mõista teile nõu anda.“

„Vallamajas... Katsume ikka täna ametimeeste abita toime tulla.“

Seni Tõnise silmad piidlesid peaga piinlikult kääneldes maad mööda, aga nüüd ta viskab need volksti võõrale, altkulmu ja juurdlevalt. Vist ta mõtleb võõra suhtes nõnda: miks ta pelgab vallamaja? Kas ongi õige

inimene? Kust niisugune tuleb? Ja miks ta just siia üksikusse tallu tahab jääda — nagu peitu!

Umbusk ajab Tõnise veel kord kinnitama:

„See on kohe võimata... Meil pole teid kuhugi panna.“

„Hüva,“ ütleb võõras nõutult, kuid ei lahku veel, nagu lootes teist viimasel hetkel ümber mõtlevat. Võta näpust! Ei see oma otsust muuda. Muudkui kahma kohver käe otsa ja mine mujale. Kuhu? See siin pole esimene äraütlemine.

Aeglaselt ja nagu vastutahtmist ta astub väravast välja.

„Läheb tuldud teed tagasi,“ sosistab Anni, ilmudes isa kõrvale ukse suhu järele vaatama.

„Kuhu tal mujale minna ongi,“ vastab Tõnis tui-malt, kuid õieti: edasi tee ei lähe, tagasi tulebki me-hel kõmpida.

„Mis asjamees tema oli?“ pärib Anni.

„Või minagi tean.“

„Oleks võinud talt küsida.“

„Oleks võinud muidugi. Tahad siia jääda, aga mis mees sa oled ja kust sa tuled.“

„Mis ta siia tahtis jäädagi?“

„Näh, mis ta siia pidigi jääma.“

„Eks sa küsinud talt.“

„Näe, ei tulnud ettegi. Mis asi sind siia ajab jääma, kas sul mujal kohta pole. Linnainimene, sa pead teadma, kus võõrastemajad on, mis sa siia otsid.“

Võõras on nüüd juba rukkipõllu ääres.

„Näe, jäi seisma!“ ütleb Anni äkki.

Tõsijutt, seisabki teine.

„Mis ta seal nüüd peaks vahtima?“ juurdleb Tõnis. Kas vaatab hindavalt tänavuse rukki kasvu? Ilus vili, pole midagi ütelda. Alles juuni esimesi päevi, aga tema juba jõudsalt sealmaal, et kipub õitsema. Aga mis niisugune viljast teab, linnainimene.

Näe, paneb kohvri maha ja istub ise otsa. Vist on väsinud. Kus tema endale kambri leiab? Ega ole külaski andjat. Ära sa siia nurka niisuguse jutuga kohe tulegi.

Nüüd asib pambu pihku ja pöörab otsa tagasi. Mis ta pähe nüüd tuli?

Nüüd Tõnisel on kange rutt minna sauna ja jäädagi sinna. Anni taganeb tuppa. Seal pistab edasi. Tõstab kintsu akna kaudu välja, tõmbab teise järele ja kaob peitu tare taha sinna, kus räästa all seina ääres on lagunenud ratas ja vana regi, mõlemad uppunud lihavatesse nõgestesse. Seal kükitades mõtleb tüdruk pagemise õigustamiseks: Mis minagi temaga mõistan rääkida!

Võõraga ei taheta tegemist teha, kõrvalehoidumise ga tahetakse saada temast lahti.

Mis sünnib õuel, seda Anni siit ei näe. Aga Tõnisele see on saunaakna kaudu silmata. Põnevana ta vaatab: võõras veab enese ja oma sumadani õuele tagasi. Temaga on vahepeal midagi juhtunud, ta pole enam endine mees. Mitte ainult ilmega, häälegagi ta hädaldab, oigab. Istub aidatrepile ja hoiab kätega kõhust kinni, sees on vist valu.

Mis ma suga mõistan peale hakata, mõtleb Tõnis oma varjupaigas tusasena. Katsunud alevisse tohtri juurde minna, mis sa ennast siia vedasid!

Samal arvamisel näib olevat ka Relli, kes parajasti on jõudnud külast oma hulkumistuurilt tagasi. Pisike must traatsaba, aga esimese järgu kisakõri. Nüüd see kange klähvija läheb aida trepil konutava võõra juurde, tükib üsna nina alla ja hakkab taplema. Kasi aga minema, korista end kogu oma kohvriga, muud ühti.

Tee aga talle säru! mõtleb Tõnis ja oleks meeleldi nõus sellegagi, kui peni prooviks oma hammast võõra sääre kallal. See pole küll haige inimese abistamine, aga ega siin olegi haigemaja, nagu pole siin võõraste-majagi.

Oli teda nüüd siia vaja, kirub Tõnis, paneb laupäeva õhtu nahka! Praegu on paras aeg ajada hilibud ümbert ja virutada laval leilikumuses vihaga turjale tuhattulist pihta. Aga ei saa. Kus sa saad, kui päeval heinamaal tehtud värske kaseviht jäi kambrisse lauanurgale. Kes selle sealt ära toob. Ei Anni seda märka. Või kus ta saabki, ega temalgi ole targem olla, ta samuti peidus. Kaua see võõras sedaviisi aida-trepil on, kui ta kedagi ei näe? Hakkaks juba minema. Õhtu tuleb peale. Aga ei see mõtlegi minekule. Kaks kätt pannakse kohvrile ja pea nende peale, nagu pesitaks end magama.

Mis sa hulluga tahad teha?

II

Mina mängin siin surijat, kuid talu on tõepoolest väljasurnud, mõtleb võõras aidatrepil ja vaatab altkulmu vihase silmaga koerale, kes haugub ajjulõikavalt heledasti nina all lakkamatult. Nii lähedal teine, et ulatuks, kui kähku teeks, saapaninaga kopsata ta lõuad kinni, kuid sellega lööks ka enese surija osast välja. Ei või olla, et talus pole praegu inimhinge. Alles ikka oli kodus, kuhu ta nii äkki kadus, maa alla ei võinud ju vajuda. Ei tea, kust nurga tagant sind silmas peab. Hakkad koera nüpeldama, kargab su oma natti kinni, virutab väravast välja... Miks ta ei taha mulle ulualust anda? Pole ruumi. On see tõesti nii või on see ettekääne? Ruumi ikka on, kuid need on niisugused nurgad, kuhu võõrast ei tihka panna. Ise ajad läbi, endale on hea küll. Oled oma eluga rahul. Aga kui ilmub võõras, siis alles märkad oma kodu viletsust. „Võõra jaoks meie toad ei kõlba.“ Ei tea, mis kuradi pärast võõras peab paremini elama kui sina? Et tuleks kord ka niisugusele mõttele: „Minu elu jaoks need ruumid pole sündsad, mina väärin paremat.“ Niisugune mõte viiks elu edasi. Aga nii ta ei mõtle.

Kas sa, kurat, jääd vait! Südame sööb oma haukumisega seest...

Vana, minevikku kuuluv pime tare. See on õigus. Aga ega sa sellepärast pruugi mulle ulualust keelata. Kui sa oled külalislahke, siis anna seda, mis sul on. Aga sa ei ole külalislahke. Selles viga seisabki. Sa ei taha ise võõraga tegemist teha ja soovid, et võõras jätaks ka sind rahule. Võib-olla olid sa säärane juba tuhat aastat tagasi. Kinnine ja umbusklik. Võib-olla kujundasid sind niisuguseks need sajandid, kus sa ei saanud olla külalislahke, pidid tõmbuma endasse. Hakkasid siis umbusaldama kõiki. Võib-olla.

Vait, kurivaim! Raiub oma heleda klähvimisega pealuusse nagu peitliga!

Mul on tähelepanekuid veel nii vähe, et ma ei tohi teha järeldusi. Mul on seni vaid need kogemused, mis olen saanud ulualust otsides. Need ongi äratanud minus praegused mõtted. Need on sundinud mind ka kavaldama. Olen muidu püüdnud olla avameelne ja otsekohene, aga siin nende õilsate omadustega eesmärgile ei saa. Kavalus tulgu appi. Siin ma siis kükitan nüüd simulandina. Surijana ehk äratan niipalju kaastunnet, et jäetakse ulualla. Olen kord katuse all, siis välja ma enam ei lähe. Küll nad sellega harjuvad, et võõras inimene on talus... Ammu juba tüdinud oma rumalast osast, kuid pean ikka veel oigama. Õnn, et ma ainult simuleerin. Oleksin ma tõeliselt haige, nad laseksid mind rahulikult surra. Rahulikult? Surra küll, kuid mitte rahulikult, vaid koera keelamata haukumise saatel.

Nii mõtleb võõras aidatrepil ja peletab vargsi Rel-

lit, tõugates kõverdunud jala järsku õieli. Sellega ta saab peni päris meeletult ragistama.

Puude ladvul alles ikka õhetas õhtuvalgust, aga nüüd see on kadunud. Päike on läinud öörahu pidama. Öörahu järele inisevad ka lehmad, kes on tulnud värava taha ja ootavad sisselaskmist, kippudes isuga kodusesse pimedasse lauta. Anna piim ära ja siis muudkui unele maoli õlgedel, jäetuna täiesti omapead öövaikusega.

Õnnelikud lojused! mõtleb võõras, kes on pikast käimisest väsinud ja tahaks nüüd olla siruli kas või õlgedel. Olla pikali ja jääda niisugusesse kosutavasse unne, mis võtab põõnates suunurga vesiseks. Aga selle asemel et tohtida heita magama, konuta kometitegi-jana teadmatuse ja murega, et ehk aetakse su roidunud ihu väravast välja tuikuma nõutuna öise taeva alla... Aga nüüd vist läheneb sellele pinevale ootusloole lahenev lõpp, nüüd ilmub tegevusse talu omainimene. See on karjapoiss, kes tõstab täismehes asjalikkusega väädist võru väravapostilt ja astub loomade sisse. Märgates aidatrepil võõrast ja koera karedana ta nina all haukumas, keelab poiss mõistlikuna: „Relli, mis sa haugud!“

Relli pöörab haukuva otsa korraks poisi poole ja peab niikaua vahet, kuni händ teeb sabaga mõne tiiru liputamist. Siis aga pöördub peni jälle oma endise töö juurde. Nüüd tuleb poiss ja virutab jalaga kaares läbi õhu — koer on karanud eest. Poisil on lõdva sonimütsi all suur ümmargune nägu, mis on muhelust täis laialt, kõrvadeni. Sellest toredast inimsõbralikust näost kaasakistuna vaatab võõras teda armastava pilguga ahnelt.

„Kuule,“ küsib võõras, „kus pererahvas on?“

„Ma ei tiia,“ vastab poiss aeglaselt, nagu mõneldes oma kõnest, „ma praegu aalles tulen meetsast.“

„Kas sa neid metsas ei näinud?“

Nüüd poiss hakkab lausa naerma:

„Mis neil meetsas tiha oon... Ma ei tiia, kus peere-mees on, aga eeks Anni pia koodus olema, lehmad tahavad lüüpsta.“

„Siis otsi see Anni üles ja ütle talle, et keegi on õues ja hakkab surema.“

„Surema,“ imestub poiss ja — läheb loomi lauta ajama. Kui ta sellega on valmis, ta astub raske täis-mehe sammuga üle õue otsima pererahvast. Kulub tükk aega, kostab kord juba nagu ägedaks minevat kõnesosinat. Siis ilmub kojapimedikust õuevalgusse lõtvade äärtega sonimüts ning selle all suur punnnägu täis kinnisuist muhelust kõrvuni. Poisi kannul on Anni, kes häbeneb võõra ees oma paljaid kasimata jalgu ja musta seelikut, sellepärast ilmub vastumeelselt ja jääb eemale seisma.

Võõras oigab ja ütleb talle aidatrepilt:

„Kulla inimene, teie lasete mind ära surra.“

Tüdruk võtab rohukõrre hammaste vahelt ja vastab häälega, mis vallandab ja väljendab pohmisolekut rohkem, kui ütleja seda oleks soovinud ilmutada:

„Mis laskja mina olen.“

„Kõneldakse, et naisterahva süda on kaastundlik. Aga teie ei taha mind aidata.“

„Mis mina siin aidata mõistan.“

„Kas majas pudelit leidub.“

„Ma ei tea selle kohta midagi ütelda, peab järele vaatama.“

„Tooge mulle pudeliga kuuma vett ja lubage mul kuskil pikali olla.“

Nähes läbi saunaakna, et karjapoiss ajas kõrvalehoidumise nurja, et Anni juba võõraga seletamas, astub Tõniski oma peidikust päevavalgele. Ta kehitab pükse, kuulatab ja ütleb:

„Kus meil see pikali olemise koht on.“

„Eeks laakas või olla,“ arwab karjapoiss, kes ise magab lakas ja leiab, et paremat paika ei pruugi inimesel põõnamiseks ollagi.

„Mis see pikali olemine meil aitab,“ vaidleb Tõnis, „ega meil tohtritarkust ole.“

„Pole vajagi,“ vastab võõras, „vana haigus, ma juba tunnen teda.“

„Tunned,“ kordab Tõnis. „Või see tundmine sind terveks teeb. Ei saa mina sind aidata ega mõista sa ise ka muud kui kõgiseda. Katsuksid, ehk lubab käia. Saaksid alevisse, seal tohtri nõu käepärast.“

„Ei ma käia või,“ vastab võõras.

Tõnis tõukab mütsi ninale ja sügab sõrmedega kukla sasijuustes, nagu tahtes seega aidata ummikussejoosnud mõtet lahenema. Lahenemine tulebki uue ettepaneku näol:

„Panen siis hobuse ette, kui muu nõu ei aita.“

„Ei see vankrisõitu kannata,“ vastab võõras. „Raputamist ta ei salli. Muudkui lama selili hiirvaikselt ja hoia kõhul tulist kompressi.“

„Vaatah, või tuline on temale hea,“ ütleb Tõnis, „aga kus meil siin maal see kompress võtta on.“

On ometi: Anni astub toast kuumavee pudeliga.

„Kus ma pikali võin olla?“ pärib võõras.

„Pikali,“ ütleb Tõnis ja vaatab nõutult tütrele.
„Kus see pikali olemise koht meil on?“

„Ega mujale panna ei ole kui aita,“ arwab Anni.

„Ehku laakas veel eetem,“ ütleb karjapoiss.

„Haige inimene sul mööda redelit ronida saab,“ vastab Anni ja läheb avab aidaukse. Aidaruum on pime, silm vaevalt seletab valendavat voodit. See on Anni voodi. Pikutagu siis pealegi võõras seal, Anni ise võib selle ühe öö magada ükskõik kus kohas.

Kui võõras on juba asemel pikali, küsib Tõnis ukse vahelt:

„Kaua ta sind sedaviisi nüüd kiusab? Saad ehk täna veel jalad alla?“

„Ei saa,“ tuleb küsijale hädine vastus. „Mõnikord peab selja peal mitu päeva, teinekord terve nädala.“

Tõnise kukal hakkab jälle sügelema. Sellal kui sõrmed sügavad, teevad kulmud katset viskuda üle voltidesse kokkulitsutud madala otsaesise juuste juurteni; silmalaud aga laskuvad veel enam alla ning avanenud suu laseb vurrude all kollendama rea hõredaid hambaid. Niisuguse hädaldava ilmega seisab maaisand oma koduõuel, seisab mõne hea viivu ja läheb siis kambriksse, otsib viha kaenla alla, aga sauna veel ei lähe, enne vaja Anniga lauda juures aru pidada. Anni juba lüpsmas.

„Kes ta sisse näeb,“ avaldab Tõnis varjatud häälel oma kartuse, „teeb veel öösel aida tühjaks?“

„Ei ma usu,“ vastab Anni lüpsiku põhja sorskava piima parina sekka, „põle nagu seda moodi.“

„Või sa tead, kelle sees sulisti istub. Kes see märki otsa ees kannab.“

„Haige inimene, tal nüüd vargamõtet!“

„Noh, võõras ju! Teda siis usaldada tohib!“

„Seisa vakka!“ põrutab Anni lehmale. Isale ta ei vasta. Küllap Annigi kaldus nüüd võõra suhtes samale arvamusele, mis isagi. Ega muud kui peab öösel silmad ja kõrvid lahti hoidma.

„Niru, ei lasknud ennast ka vankriga ära vedada!“ sülitab Tõnis ja läheb nüüd lõpuks sauna. Siin ta hakkab ennast tohterdama. Peale leili ja viha on tal muidki vahendeid vana tervise turgutamiseks. Vihaga virutamisest läheb veri küll nagu nooremaks, hakkab ihus ringlema kergema vaevaga või hoopis vaevata, mõnikord koguni lõbusasti, nii et olemine on selge mõnu, aga ega vihaga küüni kontideni, mis ihu all hingitsevad teha tumedat vaeva. Kontide jaoks on Tõnisel varuks muu nõu. Ahju kõrval tünnis on juba rohi sees. See pole saadud apteegi eesukse, vaid sarvekandja tagaukse kaudu. Sellele Tõnis valab nüüd kapaga kuuma vett peale ja seob siis hoolega vana lambanahkse kobiseva kasuka üle nõu, et rohu kangus auruga ei paneks putku. Rohi jääb seni tõmbama, kui Tõnis sopsutab oma kehvaihulist vimmavajunud keha laval. Sauna väikese higise akna taga on suveöö valgust, kuid saunas endas on paras pimedik. Selles valendab hämaralt töölooma vana kõver kuju. Kahvatanud keha võtab aegamööda tumedama jume, mustendavaid vihalehti jääb kleepuma seljale ja külgedele.

Viimaks paneb Tõnis viha käest ja tuleb alla. Tõstab kitsilt kasuka serva ja proovib käega: kuidas on lugu kuumusega, kas ihu kannatab välja? Mis ihul nuriseda, kui kuumus kargab kallale hea nõuga, mõtleb ise muhedas tujus.

Krapsakalt koomilise kiirusega ta ronib siis üle

tünni serva sisse, laskub kükakile lehkavasse putru ja tõmbab kasuka üle pea. Vaata nii! mõtleb ta irevil hambail, tundes, kuidas hautav kuumus tungib ihhu. Sellel on alles mõju!

Tõnis oli ennist küll valmis sõidutama võõrast arsti juurde, kuid ise ta arstidesse ei usu. Nende kohta ta tarvitab halvustavalt sõna, mis tähendab seda ainet, milles ta praegu kaelani sees. Seda ainet aga ta peab arstiks!

Nõnda kükitab Tõnis kasuka all tünnis tüki aega. Vahel ta ägiseb, kuid seda mitte hädaldamisena, vaid mõnu pärast, sest kõik tohterdamise vaevad tunduvad magusatena. Küll aga kupatab! Ei see poiss enne jäta, kui kõik kondid on nooreks tehtud!

Nüüd on vist küll, mõtleb ta lõpuks ja ronib tünnist välja. Võtab kapaga sooja vett ja solgutab ihu paksust kraamist puhtaks. Keha on rammestunud ja natuke nagu nõrk, kuid olemine tundub kerge, nii et paneb Tõnise mõttes ütleva: „Kohe teine asi!“

Aluspükste väel ta tuleb üle õue tuppa.

Tares on pime, kuid akna all laua otsal on öö kuma. Sinna istub Tõnis sööma. Anni toob talle suure savi-kausiga kartulisuppi, mis on jahutummist hall. Tõnis sööb otsekiel kausi kohal vaikides, peagu rinnuli üle kausi, nagu kartes, et keegi võib selle temalt ära kiskuda. Mitte ühtki sõna ei tule temalt söögi ajal. On kuulda vaid suu ja lusika töötamist, on näha, kuidas sööja nagu kattub aegamööda higipisaraist. Higivesi nõrgub nagu mööda omaette — sööja ei lase end segada. Ainult kausi tühjaks saades ta tõukab käesel-jaga nina alt läbi. Anni täidab kausi uuesti ja toob isa ette lauale, küsimata, kas ta soovib seda või mitte.

Sõnagi lausumata alustab isa sellegi kausitäie tühjaks-
helpimist otse looma asjalikkusega. Enne ta järele ei
jätä, kui kauss on tilgatumaks tühi. Olgu kõhuga kui-
das on, kuid nüüd enam ei sööda, sest Tõnise kõhu
mööduks ei ole isu, vaid harjumus. Harjumus on: kaks
kausitäit. See on siis tehtud. Nüüd on mahti muidu
ringi vaadata ja korraks läbi akna aida poole kiigata.

Anni, kes koristab lauda, märkab isa pilgust, kellele
siin mõteldakse, ja ütleb:

„Tea, kas ta süüa on ka saanud?“

„Kust meie seda teame,“ vastab Tõnis tuimalt, lut-
sudes keelega hammaste vahetsi.

„Mis meil talle anda ongi, pole ju midagi võõra
jaoks,“ ütleb Anni nagu vastuseks endale.

„Kust sa tead, tahabki ta su käest saada.“

Sellega see kaastundlik jutt kaasinimesest lõpebki.
Anni astub toast välja, ta vist läheb lakka magamis-
kohta tegema. Et paremini näha, avab Tõnis vargsi
akna, natuke. Väljas kumab oma valgusega juuniöö.
Sumbunud tarre tuleb jahedat kaselõhnalist ööõhku.
Kuuldub kaugelt käo kukkumist. Aida uks aga seisab
maheda hämaruse taga silmale nii kodusena ja liikuma-
tuna, nagu meelitades oma ustavusega valvaja silma
suikuma. Suikuma? Ei Tõnis tukastada usalda! Kus
sa tohid: tüdruk, tola, jättis seljariideid aidavarna rip-
puma! Võtab öösel kaenlasse ja kaob! Parema karta
kui kahetseda. Või mis see niisugusel suveööl valvata
ongi. Kägu ei näe ka magada, asja eest, teist takka.
Siis mina ei või asja pärast siin akna kõrval kükitada.

Ja Tõnis kükitab...

III

See on küla hõng, mõtleb võõras, tundes pimedas aidas tahke leiva, vilja ja veel millegi meeldivat segalõhna. Niisugust lõhna leidub vist ainult küla aitades.

Nüüd siis ollakse maal.

Milleks ma tulin siia?

Ühel ööl magades ma hakkasin tundma enda pärast häbi. Olin heitnud alles öö viimasel veerandil voodisse, nürina pärast kurnavat bridžimängu. Uni oli nagu ärkvelolek, värskendava ja kosutava mõjuta. Aju tegeles edasi mänguprobleemidega ja silmad nägid kaarte suletunagi. Säärases olekus ma märkasin äkki vastikus vaevast, kuivõrd ma olen tühine ja vaimulage. Niivõrd vaimsete huvideta, et oli täiesti vastuolus minu siseilmaga see väärikus, millega ma olin harjunud kandma oma lootusrikast kirjanikunägu. Kõige hullem oli see, et seni ma polnud seda märganud, vaid olin raisanud oma üürikest elu säärase ükskõiksusega, nagu oleks mul elada tuhat aastat. Kuid nüüd — see kõlab paradoksina — suletud silmi olid mu silmad lahti läinud. Niiviisi ei saa sinust asja, ütlesin ma endale. Et olla hea kirjanik, selleks ei pea sa püüdma kätkeada endasse tühjust, nagu sina teed, vaid elu mitmekesisust võimalikult rohkesti. Kuipalju tunned aga sina elu?

Minu ametivendi sukeldub tuukreina minevikku, uurides möödunud aegu. Mina ei tunne tänapäevagi. Mida tean mina sellest, kuidas elatakse maal? Mitte midagi. Nõnda siis: ma tulin maale, et täita lünka oma elutundmises. Ma tulin maale ka selleks, et kergemini vabaneda aja ja vaimu surnukslöömisest oma tühiste tuttavate killas.

Miks ma jäin just siia tallu?

Selleks mõjustasid mind tunne ja mõistus. Mulle hakkasid kohe meeldima need vanad hooned, mis on seletamatult intiimsed. Mina ei ole küll kunagi maal elanud, kuid see sammaldunud õlgkatus tundub kuidagi kodusena, ütleksin ürgkodusena. See on vist mu maalt põlvnenud esivanemate tunne mu sees, mis kipub häduma külähütti nähes.

See oli siis tunde käsk siia jäämiseks.

Mõistus käsutas mind siia jääma siis, kui ma nägin peremeest. Mulle ta on meeltnööda sellepärast, et ta näib olevat keskmine loru. Erandtüüpidega pole midagi peale hakata, arvustus suhtub neisse halvustavalt. Miks? See on iseküsimus. Vist on need arvustajad ise ka keskpärased vaimud, kes ei suuda mõista erandtüüpi, sellepärast nõuavad endile hindamiseks aina jõukohaseid igapäevaseid inimesi. Kui me vaataksime maailmakirjandusse... Aga olgu! Tänapäeva ülimaks tarkuseks on seada purjed tuule järgi. Nii tark mõistan minagi olla. Nii siis: vooluga kaasa! Kuigi ma vahel küsin endalt piinliku tundega: Millele ma võin olla uhke ujudes allavoolu? Ega ometi sellele, et iga laast, millel ei ole mingit sisu ega jõudu, ujub niisama edukalt kui mina?

Ma olen veel noor ja käärin täis vastuolusid. Selle

tõttu ma suudan tunnustada ka muid väärtusi peale käibelolevate tõdede, kuid see arvatavasti takistab mu edukat endateostamist soovitud suunas. Aga küllap ma püüan hoida end vaol...

Nii mõtleb võõras, pikutades pimedas aidas, endal suunurkades natuke kerget naeru, võib-olla koguni irooniat.

Tema on siis kirjanik. Vello Jaagumäe on ta nimi. Kui seda nime ei leidu entsüklopeedias ega biograafilises leksikonis, siis pole selles süüdi nime vähene kuulsus, vaid nimekandja noorus.

IV

Suunurgis ikka veel kerge naeratus, hakkab Jaagumäe näppima kurgu all lahti kaelasidet. Nüüd ta mõtleb heita magama, uni juba vaevab. Unine on ta küll, kuid tuju veel niisugune tore, et laseks vilet. Kuid ei tohi. Vile kostaks välja, ent tema ju peab mängima haiget vähemalt niikaua, kuni see uni on siin katuse all magatud. Olgu siis homme kuidas on.

See muretu juga seal suu taga laseb kindlasti oletada ta elurõõmsat iseloomu. Ehk koguni kirjaniku jaoks kardetavat kergemeelsustki, sest kergemeelsus ju tähendab pealiskaudsust! Kuid kas on kergemeelne see, kes mõtleb hoolitsevalt oma vaimule, kardab tuiumist ja julgeb tulla maaigavusse? Pealiskaudsed ei talu üksindust, sest on tõesti igav olla üksi oma tühisusega. Tema aga on jätnud oma sõbrad ja lõbusa aja viite nendega. Tal ei ole endaga igav.

Naeratagu ta pealegi, ega nutt üksi hinge sügavusi osuta. Kes on mõõtnud ja kes võib selle mõõtmise põhjal tõendada, et kurbus on sügavam kui naer? Me usaldame kaasinimesi vähe, kuid oma harjumuse muga-vuses tarvitame teab kelle poolt käibelelastud kontrollimata tõdesid nii endastmõistetavalt ja nii vastutustun-

deta, nagu ei tähendaks teistega pimesi kaasaeksimine meie enesetundele midagi.

Kogeme maailma ja ta elu varanoorusest peale isiklikult ja värskelt. Keegi ei tunne ega saagi tunda teise eest. Aga mõtlemisega on teisiti. Me tarvitame tarvitatud mõtteid, me mõtleme vähe isiklikult ja värskelt.

Mõte ja sügavus...

Olgu neis asjus Vello Jaagumäega, kuidas on, kuid kellegi kaitset ta siin ei vaja. Temal on oma seisukoht. See on: „Minu vaimul ei ole tegemist sügavusega, ta on kõrguses. Sellepärast ka minu teosed ei kisu lugeja vaimu alla masendusse, vaid mõjuvad ülen-davalt.

Mõtlemine ei ole kunst. Mõtelda ja hästi mõtelda oskavad paljud, kuid need paljud ei ole kirjanikud. Kirjandus on sõnakunst. Sõnakunstnik laeb iga sõna täis oma vaimu, tema sõna tuntakse sellest, olgu see siis, kus see on. Ma tahan võita oma võidud sõna suggestiivsusega. Kanda lugejasse selle piduliku meeleolu, mis oli loojal endal — see on sõna suur ülesanne. Õige looming on see, milles on nii palju autori vaimu, et teos hakkab sellest elama oma iseseisvat elu ja looma juba ise — lugejas. See on surematus.

Kes ei suuda või kellel ei ole panna sõnadesse isikupärast vaimu, see muidugi on subjektiivse stiili vastu ja nõuab kuiva asjalikkust, sest iga kirjanik sõdib kõige innukamalt selle vastu, mida tal endal ei ole.“

Nii on ennast väljendanud Jaagumäe ühes kirjan-dusartiklis. Kui uskuda ta viimase lause lõppu, siis võiksime sellest järeldada, et ta on kehv mõtleja, kuna ta ründab mõtlemist. Ja tõesti, Jaagumäel ei ole ta-lenti luua ainult külma peaga ja sõnastada kadestamis-

väärse kuivusega, nii et proosa tundub vööra vahe-
mehena. Seda kunsti Jaagumäe ei mõista. Tema hing
kipub loomingus kaasa rääkima.

„Hing on see peen instrument, kust ma peatses tu-
levikus mängin raamatutesse niisugused lood, mis tui-
madena ei jäta tuimaks, vaid soojadena ja vaimust väri-
sevatena võtavad sooja tundege lugejagi hinge väraht-
lema,“ on lausunud Jaagumäe oma idealistlikus noorus-
unelmas.

Kas maksab meil sel puhul naeratada? Kui just,
siis õige natuke, meenutades endi noorusaegseid suuri
unelmaid. Kui mina olin poisike, siis ma unistasin
õige väikesest luuletusest, millel pidi olema lugejasse
niisugune mõju, et võtab kohe jalust maha. Jah, ma
naeratan praegu. Iseenda üle. Nüüd ma ei unista
enam võluluuletusest. Ma olen vahepeal pidanud läbi
elama pettumusrikka äratundmise, et minust ei ole
üldse luuletajat. Pean tegema palju sõnu proosas. Ning
suudan sõnaga ütelda nii armetult vähe...

Kuid tagasi sellest mälestuslikust kõrvalekaldu-
misest!

Jaagumäe, me noor ja julge unistaja, on praegu
laskmas õlgadelt trakse. Seda tehes ta hakkab kuulma
väljast midagi, mis on nagu laul, nagu mõirgamine. See
tuleb kahtlemata poiste kõridest. Kostab veel kaugelt,
kuid näib lähenevat.

Jaagumäe unised silmad elavnevad ja hakkavad
oma tulukesega endaette naeratama. Poiste öine hää, l-
otsekuu ümberluusivate sõnnide kirekiimane rahu-
mõirgamine on tema kõrvale uudisasjana hea kuulda.
See laul iseloomustab maa laupäeva ööd. Nõnda ta
õpib külaelu tundma ka sellest küljest. Muidugi ei ole

tal praegu veel kindlat kavatsust kirjutada oma tähelepanekuist külaromaani. Ta ei oskaks seda veel kuidagi teha, puudub kandev idee. Aga tulevikus, kes teab...

Laulujoru läheneb ja ei vaju mööda, vaid kallab väravast sisse. Siin aga jäädakse hoopis vait, omavahelist kõnelemistki pole. Jaagumäe siiski kuuleb, kuis astumine tuleb nagu hiilides aidaukse taha. Nüüd kuuldu hingamistki. Siis pistab äkki lõõpiv hääl deklameerima:

„Mul on valmis kaasavara:
vanad pastlad, takusärgid,
logisevad lõuavärgid
ja üks kell, mil puudub kara.
Olen maoli sinu ees,
Issand: saada mulle mees!“
Nõnda palvetas kord Anni.
Issand vastas: „Laku panni!“

On see pilasalm välja kuulutatud, kukuvad mehed kooris naerma, kohe täiest kõrist hirnuma.

Vaata, millest nad lõbu ei tunne — tüdruku narmimisest! mõtleb Jaagumäe. Mina pole raatsinud elus ühtki tütarlast kiusata pilkega. Nemad aga on nii jõuliselt üleolevad, et ei hooli sugugi sellest soojast õnnetundest, mida saab tüdrukuga kahekesi olles. Neile on mehisemaks mõnuks tögamine. Kuid vennikesed ei tea, et nende okkalist serenaadi kuuleb see, kellele see pole määratud.

Nüüd kobistatakse tasa ukse taga ja sosistatakse:

„Tee lahti! Teised läksid ära.“

Jaagumäe istub voodiserval ja on kahevahel. Kas avada või mitte kõssatagi?

„Tee lahti!“ nurutakse uuesti.

Ega ta jäta. Eks näe, mis näo sa nüüd teed, mõtleb Jaagumäe ja avab ukse.

Väljas suveöö hämaruses seisab kolm poissi. Ühte küll ei saa enam kuidagi poisiks pidada, tal on pikad vurrud ja ta on ilmselt oma aastatega sealmaal, kus harilikult ollakse tõsine ja tuim laste isa. See siin on aga öösel poisikesetööl. Välimuselt ta on huvitav ja vaatamisväärt mehekuju. Ta sonimüts istub väljakutsuvalt viltu, nii et nokk on vasemal kõrval. Ta kurgu alune on paljas ja ta pükste kangesti kitsad sääretorud on kääritud kastese rohu pärast kõrgele üles.

Ta kaks kaaslast on nooremad. Neil on lipsud lõua all, kuid kehad külamoodi nurgelised ja ülikonnad nagu poleks nende omad. Ühel on peas tume kaap, mille ääred kistud järsult maha. Niisuguse mütsikapa alt vaatab poiss rohkem nagu mustendavate sõõrmetega kui silmadega. Teine poiss kannab nokatsit ja on näost niisama värvitu nagu ta pikavõitu juuksedki.

Jaagumäed nähes võtab üllatus poisid paariks hetkeks kohmetama. Siis aga läheb sonisangari laiaõlgne ülakeha nagu hoovõtuks kõikuma ja mees lausub:

„Vaata raiska, kust Kiuslepa Anni selle täku välja on toonud?“

Kaabuga kaaslane lirtsab vesise suuga naerma, ta vereküllased igemed paljastuvad kõrgelt.

Sonisangar läheb Jaagumäest mähinal mööda, astub aita, eks muidugi Annit otsima. Seda ta loomulikult ei leia, keda seal pole. Kuid ta leiab voodi kõrvalt pu-

deli. See on sama pudel, mis oli toodud Jaagumäele kõhusoojendajaks. Viguritegija kõhu ligi see pole saanud, vaid on seisnud põrandal ja ammu jahtunud.

„Poisid, kurat, kosjaviin!“ hüüab vurrudega sonimees võidukalt ja astub aidast õuemurule.

„Selle paneme kohe suu peale,“ jätkab ta seal, viskab pea kuklasse ja torkab pudelikaela suhu, kust hoo-
vab alkoholilehka. Seda nähes ta kahvatu kaaslane nõksatab endagi pead tühjalt tahapoole, kuna kaabumees lööb jälle kergelt tuleva naeruga oma suu lirtsti veest tühjaks.

Sonisangari kõri tõmbab ahne hooga mõned mehis-
sed sõõmud. Siis aga kargab pudel suu pealt eest ära, sest kiire sülg tuleb sõimuga kaares kannul. Pudel lendab põlastushoos õuemurule. Vabanenud käsi nabib Jaagumäe rinnust kinni.

„Keda sa, kuradi tõhk, narrid?“ küsib riiukukk.

Jaagumäel on paha oma nahas olla. Ta kardab ja ta ei saa ennast kuidagi kaitseda. Oma kondilt ja kogult ta on toorest vastasest nigelam. Relva tal ei ole. Tal on ainult sõna. Eks katsu nüüd sõnaga teise hinge mõjustada! Siin näeme kohe, kas oled sõnakunstnik!

„Mina ei ole ju teid narrinud,“ ütleb Jaagumäe nii sõbralikult, kui mõistab.

„Ah, pole narrinud. Ise tüssab, nii et mina pidin sinu raisa pärast jooma selget vett, mida ma eluaeg pole teinud.“

„Aga mina pole ju käskinud teid juua.“

„Ah, pole käskinud juua. Ise ütleb, et on kosja viin, aga on vesi.“

„Mina pole seda ütelnud.“

„Ah pole ütelnud. Siis mina valetan, ah? Ütled sa, et mina olen valelik ja varas?“

Sonisangar oli ilma naljata ärritatud. Vihasegasena ta on nagu liigutatudki, et teda peetakse süütult vargaks. Ta silmad tõmbuvad veele. Ta laseb Jaagumäe lahti ja hakkab ajama kätega mööda taskuid.

„Jumal hoidku,“ lausub Jaagumäe kitsikuses, „mina ei tunne teid, kuidas ma võin teile halba sõna ütelda?“

„Või vargaks sõimama! Mina olen tema kosjaviina ära varastanud. Jumal ise näeb, et see oli selge vesi,“ räägib mees päris nutuselt ja kobab ikka oma taskuis.

Mida ta sealt otsib? Ega ometi taskurätti? Või segasena sente, et säh, siin on, maksan su vee kinni. Või otsib ta...

„Kuradi kurat!“ vannub ta. „Kuhu ma pussi olen pannud? Pistsin kodus taskusse, aga nüüd on läinud. Kes selle üle löi? Teisi vargaid siin peale minu ju pole. Või võtsid sina ta ära?“ pöördub ta kurjalt Jaagumäe poole.

Ta kaaslased seda kiuslikku etendust jälgides aina itsitavad. Jaagumäe aga on naerust kaugel. Kes seda nii täpipealt ööhämaruses seletab, kuid kahvatum ta nüüd näib kui muidu. Ta seisukord on narr. Mine sõgedat tea, viimati lööbki pussiga. Aga ma pole ju talle midagi teinud! Kes sellest küsib. Niisugune norija pussitab meeleldi ka põhjuseta. See pakub talle lõbu. Aga eks ole teda tagasi hoidmas see, mis tuleb pärast tegu. Mõte, et mis saab siis minust endast... Kuid vaevalt talle niisugune mõte pähe tuleb. Tehakse ju maailmas palju mõtlemata tegusid. Temataoline teeb. Ta on julm ja hoolimata ja täis ägedat teotahet. Mis tähendab siin sinu hea sõna. Sina polegi riidu välja

kutsunud, tema kakluspakitsus ise luuletab tülipõhjuse. Kui säärane viibiks taevas, siis ta oleks inglitelgi rinnus kinni. Ei aita siin ingli keel ega ingli meel. Kõige õigem oleks sirutada talle lõua alla niisugune poksilöök, et ta vajuks vaiksena murule. Niisugune tegu rahuldaks praegu enesetunnet. Kuid sul ei ole selleks teoks ei julgust ega oskust. Vastik peletis mõjustab su vaimu, toores vägivald teeb sind araks ja alandlikuks. Mis siin imestada! Niisugused ongi tänapäeval inimvaimude vallutajad ja valitsejad. Kirjanikud arvavad, et see au kuulub neile, kuid nad on oma vaimuga maapaos.

„Kulla mees,“ tellib kirjanik, „mina ei ole teile halba teinud, teie jätke mind rahule. Kui te armukadeduse pärast mu kallale tulete, siis te eksite, sest minnit Annit siin aidas ei ole. Ma olen väsinud ja tahaks puhata.“

Nüüd vurrudealune käratab oma kaaslastele:

„Poisid, kurat, andke siis teie mulle pussi! Näe, tahab ju puhata. Ta on vist kuulnud, et kui kaks kätt rinnal, siis on hea puhata.“

„Olge sõbrad!“ räägib Jaagumäe mahedasti. „Teie olete tugevad ja tublid mehed, kuid teie peaksite oma energiat kulutama mõistlikumalt. Mis me jageleme, ega see ole meeste mood. Kas siin nurgas spordiselt ei ole? Sportlastena teie võidaksite kuulsust ja medaleid ja teeksite Eesti nimele au. On siin läheduses spordiselti?“

„Ei ole,“ vastab kaabumees eemalt.

„Selle asja peaks käsile võtma, ma tahan siin juhtivate tegelastega rääkida,“ kõneleb Jaagumäe õhinal, lootes sellega võita meeste poolehoidu.

„Lähme minema!“ ütleb nokats ja liigub värava poole.

„Ega muu nõu aita, ma pean ikka koju pussi jälle minema,“ kätseb norija ja teeb kaaslastega minekut.

Jaagumäe seisab endiselt seljaga seal piida najal, kuhu vastik mees oli teda pressinud. Õu, kus äsja oli veel käredata kära, on nüüd jäänud jälle öiselt vaikseks. Talu näib magavat segamatult. Kas peremees tõesti ei kuulnud?

Ma ei usu seda, mõtleb Jaagumäe, koer tegi ju ka raginat. Kui peremees on nõnda raske unega, et ei kuule õuevalvuri haukumist, siis pole tal ju mõtet õuevalvurit pidadagi. Kuulis muidugi. Kuid miks tema, talu isand, sallib oma õuel niisuguseid rahurikkujaid? Miks ta ei teinud peremehelikku häält ja ei kupatanud neid siit minema?

Kuulis ju pussiähvardustki, kuid appi mulle ei tulnud. Ons ta arg? Või on ta kaastundeta tuim loom, kes mõtleb, et mis see minu asi on, mis väljas tehakse, mina ise olen voodis ja väljaspool hädaohtu. Tehtagu õues, mis tehakse. Parem on, kui minu silm seda ei näe, muidu nõutakse veel kohtusse tunnistajaks...

Mine sa mõista säärase mõttekäike. Päästa kaasinimese elu, niisugust sangarlikku tungi see õnnelik inimene nähtavasti ei tunne. See pole lüigne tagasihoidlikkus, vaid puhas egoism, mis on valvel oma huvide eest. Tunnistajana kohtusseminek pole kerge: Räägid tõtt, satud kaebealuse elupõlise vaenu ja tagakiusamise alla. Valetad, — lähed ise kinni!

Nii ma võiksin seletada peremehe hingeelu, mõtleb

Jaagumäe. Aga võib-olla on siin hoopis teisi põhjusi, mida ma ei oska aimatagi.

Nii mõteldes ta järsku märkab elumaja nurga varjust tüdrukut, kelle keha on peidus, kuid nägu hiilib vaadata. Noh, lausub endamisi Jaagumäe, sa püüad küll mind nii kiigata, et ise jääksid nähtamatuks, kuid ma ometi pean näitama, et olen sind märganud. Ma tahan sinult kuulda, mis mehed need olid. Kas see sõge võib tõesti tagasi tulla pussiga või on ta tühi kelkija.

Aga kui Jaagumäe hakkab astuma tüdruku poole, tõmbab see kiirelt näo nurga varju ja kaob.

Kuhu mujale ta pages, redelit mööda lakka. Kas ronida talle sinna järele? Aga kuule: keegi norskab ülal! Tüdruk ei ole üksi.

Olgu peale, lausub endamisi Jaagumäe ja läheb tagasi aida ukse ette. Siin ta jääb seisma ja mõtleb hirmu tundes nõnda: Pagesin linnast, kartes vaimset surma. Kas pean nüüd pagema maalt, kartes kehalist surma?

Kuid eks ole üks häda rohuks teise vastu. Hirm on ju hea vahend vaimu elevelihoidmiseks, hädaoht ta mehiseks kasvatamiseks. Ei ma lähe mujale kui tagasi aita.

Sinna ta läheb. On kuulda, kuidas ta suleb ukse seestpoolt hoolikalt. Siis saab Kiuslepa talu õu viimaks öörahu pidama. Vanad hooned seisavad hämaruses vaiksetena ja tumedatena ning on seda moodi, nagu magaksid nad ja oleksid unest soojad.

Hooned magavad. Aga inimesed?

V

Jaagumäe ei saa silma kinni. Ennist oli magus uni nii nõusolevalt ihus, kuid nüüd see on erutuse tõttu lahkunud. Tagasi ei taha enam kuidagi tulla, tõrgub.

Ta vabastab end küll riideist ja jääb lebama asemele undkutsuvalt, kuid võta näpust. Aju hakkab tööle ja vaim läheb põlema nii heledasti nagu vahel öösel loomingutundidel. Ei siis ole tunda ihu väsimust, kui tapetud ta ka ei oleks! Siis nagu polegi ihu. Raugus ei tule enne, kui vaimu põlemise leek ise ei lange.

Praegu pole seda. Pole loomistunni ülevat rõõmu, mille pärast tasub elada pikka viletsuselugi. Praegu on muidu paha uneta olek. Ei saa lahti sellest rumalast hirmust ja teadmisest, et keegi läks tooma pussi. Jõuab ehk nüüd varsti tagasi. Kõrvad on erutatult valvel ja muudkui kuulavad, et mis hääl see oli ja kas ei kostnud väljast nagu astumist. Uks on küll suletud, kuid julgeolekut pole sellestki. Möirakaru lööb enne ukse maha, pärast sind ennast.

Näh, mis ma ennast sõgeda mõttega perutan. Ise vaevan ennast. Kas ma ei ole siis enese peremees. Ma lihtsalt ei mõtle sellele. Kas ei saa? Kes olen siis

mina ja kes on minus see, kellest ma jagu ei saa? Miks kasvavad tunded mul üle pea, küsimata minu tahtest? Mu tunded on nagu keelpill, millel ei mängi mitte mina, vaid mingi muu vaim. Kes on see muu vaim? Kas kosmose peremees, eluandja, kes oma tarkuses ei usalda mind täielikuks isandaks mu enda üle, kartes, et ma ajan mu kätte usaldatud elu kraavi? Saaksin ma endas kõrvaldada need tunded, mis mulle ei meeldi, ütleme hirmutunde, siis jääksin ma hädaohtude puhul hoiatajata, häiresignaalita. See tähendaks hukkumist.

Nõnda on siis hirm positiivne tunne, ta on mu elu teenistuses ja ma pean vist väga tänulik olema kosmose peremehele, et ma praegu tunnen mõistlikku hirmu, mida ma ennist nimetasin rumalaks ja vastikuks hirmuks.

Võtaks pagan targutamist! See on küll igav, kuid nii igav ei ole, et paneks magama.

Ega uni siis tule, kui pea ei ole täiesti tühi, mõtteita. Noh, ei tule, mis seal siis ikka on. Eks mulla all jõua kunagi magada. Ei hakka ma une pärast hüüdma endasse seda tuimust, mille eest ma pagen. Tahab vaim veel ärkvel olla, siis olgu. Ongi veel asju, mis vaja selgeks mõtelda.

Kas eksisin ma või olid ikka tüdruku silmad tõepoolest märjad? Vähe ma näha sain, kuid see mulje mulle jäi, et ta oli nutnud. Ma arvan, sellepärast ta minu eest põgenema läkski, et häbenes oma niiskeid silmi. Kartis, et need reedavad ta saladust.

Mis saladus see on, mis ta silmavee lahti päästis? Ehk oli see kaastunne minule? Ega see oletus nii rumal olegi, kui arvestada naisterahva hinge. Noh, et

haige inimene, nüüd nad on teda veel kiusamas, hakkavad ehk koguni tapma — see on ju kole vaadata!

Või polnud tal tegemist minuga, vaid endaga. Pilkelaul haavas. Inetu laul, mida aidakülaline kuulis ja millest talle selgus, et see tüdruk siin on ümbruskonna poiste naeru all. Tema ja ta armastus on hüljatud, kuid niipalju ta peab olema neile kasulik, et nad saaksid tema kulul kätte paraja jao seda tögamislusti, ilma milleta nende mehemeel nagu polegi mehemeel. Võibolla pani see ta nutma.

See...

Jaagumäe naeratab endairooniaga ja mõtleb: ma ei tea ju midagi, kuid see asi huvitab mind ja ma hakkankohe homme tüdruku hingele jahti pidama.

VI

Kui ta ärkab, on aidas ikka veel jahe pimedus, kuid see pole öö, vaid aknata ruumi pimedus. On aimata ja kohe nagu tunda, et väljas paistab päike, mis on juba kaunis kõrgel, igatahes keskhommikust läbi.

Pole imestada hilist tõusmist — uni tuli alles vastu hommikut. Kuid sellestki magamisest on küllalt. Jaagumäe tunneb end värskena ja väljapuhanuna, kuid ta jääb veel veidikeseks lamama.

Niisugune pime ruum peaks mul linnaski olema, mõtleb ta. Vahest oleks hea isoleeruda heledast päevast vaiksesse pimedusse nagu hauda. Lamada seal ja olla elust kõrval, et paremini mõista elu.

Kas see on minu ehtne soov ja mõte? Kas see pole mingi võõras rändmõte, mis läbistas mind? Minus on ju tung ellu, ma olen niigi kõrvale jäänud. Ma tahan ahnelt puutuda kokku eluga, selle inimhingede ookeaniga, kust kirjanik võib püüda suurepäraseid pärle. (Ilukõne!) Noh, ma olen ju realist, ma ammutan oma loominguks aina otse elust. Mida rohkem ma suudan näha, seda rikkalikumaks muutub mu loov vaim.

Kui minus on tung ellu, kuidas võib siis minus olla tung seista elust kõrval? Ma küsin seda sellepärast, et

ma usun olevat tabanud endas mõtte, mis ei ole minu mõte.

Ons see nii?

Praegu oleks hea juhus väita hulkuvate mõtete olemasolu. Kuid ma ei oleks tõetsija, kui ma ei raatsiks loobuda varest sellepärast, et see on hästileitud ja usutav. Tõde on see, et oma loomult ma olen kõrvalseisja. Kui minus nüüd on tung ellu, siis olen ma selle endas kasvatanud tahtlikult. See on mul tähtis teada. Eile ma vaatlesin, kuidas hing on võõra, kosmilise võimu mõjustada ja juhtida. Täna ma näen, et võin siiski ise oma vaimu kasvatada oma tahte järgi.

Sellele on rajatud minu idee. Ma leian, et inimene ei kasuta ära kõiki oma sisevarasid. Ma olen kindel, et ta ei ole veel avastanudki kõiki neid võimeid, mis temas on tukkuval kujul, kõnelemata nende väljaarendamisest. Üteldakse, et igas inimeses on osake jumalast. Inimene peab olema nii auahne, et ta selle osakese kasvatab endas iseseisvaks jumalaks, kes on tema käsutuses. Inimene oma ahnuses ekspluateerib loodusjõude ja maapõuevarasid. Miks peab ta olema nii juhm, et jätab ekspluateerimata selle jumaliku jõu, mis temas endas on?

Ma ei taha tarvitada kulunud sõna üliinimesest, kuid ma igatsen näha inimest vaimult võimsamana, kui ta on.

Nii mõtleb Jaagumäe oma pimedas „hauas“.

Rohkem ta praegu ka selle üle enam mõtelda ei taha, vaid päästab ukse haagist ja lükkab avali. Väljas on nii hele valgus, et seal vist ei oskaski mõtelda nii, nagu pimeduses mõteldi. Seal poleks nagu vajadust säärase mõtete järele.

Eemal seisab kaev oma kooguga ja viib kohe mõtte sellele, kui tore on end praegu pesta külma veega.

Jaagumäe viskab särgi seljast, ta ülakeha jääb paljaks. Ta võtab kohvrist käterätiku ja läheb kaevule end pesema. On hea kasta ihu külma veega, ei raatsi nagu lõpetadagi. Puhas vesi, hele päike ja sinna juurde seltsiv mõte, et täna on pühapäev, see kõik kokku annab olemisele mingi piduliku jume. Jah, on hea elada, mõtleb ta, kuid mitte ainult selleks, et...

Ta ei lõpeta oma mõtet, vaid läheb aita ja tõmbab endale valge spordisärgi selga. Jalad ta jätab paljaks, mõteldes: tundku päkaalused mulla ja rohu meeldivat jahedust ja olgu konnasilmadel võimalus vahtida tulist päikest.

Niiviisi õuel seistes ta hakkab kuulma koera vaikeset lõrinat, niisugust rahulikku, milles ei ole tigidust.

Krants on kartulipeenra ääres selja peal, käpad kõntis püsti, hambad paljad ja muudkui püherdab. Ta on sellega nii ametis, et ei kuule ega näe. Ajab mõnujorinat, vist on kangesti hea. Selg sügeleb. Koer on muidugi must, pesemata ja täis kirpe. Tema ise ennast pesta ei saa. Mis ta saab, seda ta teeb. Mis ta teeb, on vaevaline hädaasi. Ta selg vajaks mehisemat sügamist.

Kas tõesti, mõtleb Jaagumäe, nad ise ei ole kunagi märganud, et koer teeb niiviisi? Seda nähes neil peaks tulema mõte, et koer on must. Ja kui nad oma mõttega on juba nii kaugel, siis nad peaksid asuma teo juurde: pesema ta puhtaks. See ei ole raske. Kuid nähtavasti ollakse siin juhmid. Et ka koer vajab harrimist, sellele vist ei osata mõteldagi.

Oh, sa vaene vennike, kuidas sa oled seal hädas! Ma tulen sulle õige appi.

Koer aga kargab Jaagumäe lähenedes jalule, hüppab eemale ja hakkab haukuma.

„Nonoh, ära nii tige ole, kas sa siis ei mõista mu kavatsust. Kõneldakse, et koer nagu väike lapski tunneb vaistlikult, kas tal on hea või halva inimesega tege mist. On sul see vaist rikkis, et sa mind ei usalda?“

Ta kükitab, patsutab põlvele ja kutsub maheda häälega.

Koer jätab haukumise ja vaatab teda üksisilmi ja kahtlustades, nagu mõtleks ta, et kui sa mind meelitad, siis peab sul küll kuri nõu olema, sest mis muu pärast sa siis minu vastu hea oled. Kui sa viskaksid mind kiviga ja püüaksid lüüa jalaga, siis oleksid asjad juttis, sest niisugune on normaalne elu. Aga kui sa meelitad, siis tahad sa küll mind vist nahka panna.

Ning koer uriseb, et katsu sa ligi tulla.

„Kutsu! Kutsu!“ räägib Jaagumäe ja läheneb. Kuid koer ei anna ligi. Ta viskab paar suutäit heledat haukumist vastu taevast ja jookseb talu ukse ette. Siin ta näeb kanasööki ja asub kohe seda ära helpima. Mis seal on, natuke märga tangu, kuid seda võetakse ahnelt, nii et jääb mulje: ta on näljane.

Kus su oma toit on? mõtleb Jaagumäe. Või ei antagi sulle? Sind unustatakse ära. Kuidas sa võidki neil meeles seista, kui sa ei mune ega anna piima. Sa oled ainult õuevalvur.

Kui ma näen, kuidas sa käitud oma koeraga, siis ma tean, milline sa oled oma hinge poolest. Nii võiks ütelda. Kas see õige on, seda võime siin uurida. Aega on, küll me tähele paneme.

Ma tunnen koeri, mõtleb Jaagumäe, ja tean, kuidas nende usaldust võita. Sügamine teeb neid südamesõbraks. Kui pääseks aga ligi. Ta on näljane, ma katsun meelitada teda toiduga.

Ta toob oma kohvrist viilukese sinki ja näitab seda. Istub koera läheduses, näitab ja kutsub. Koer näeb seda oma niiskete silmadega, ta nüüd mujale enam ei vaatagi. Nilpsab roosa keelega ja tunneb kiusatust.

„Säh!“ pakub Jaagumäe.

Koer astubki sammu lähemale, kuid siis on jälle niisugune umbusk sees, et ei julge.

Jaagumäe viskab talle killukese. See süüakse õhinal ja jäädakse siis jälle üksisilmi vaatama ootavalt.

„Siin on, tule siia!“

Ta ei usalda tulla. Aga kui Jaagumäe liigub tema poole, siis ta enam ei põgene, vaid tõmbub kõssi ja astub tagasi ainult sammukese.

Ühe käega ulatab Jaagumäe talle raashaaval sinki, teisega püüab samal ajal teda katsuda, sõrmeotsadega sügada. Mis sa siin käega, siin võta kohe pulk ja kraabi ta selga. See meeldib. Suu enam sinki ei saa, kuid keel nilpsab nüüd sellest mõnutundest, mis tuleb ihhu selja kaudu.

„Noh, näed,“ räägib Jaagumäe, „kaika ja kiviga ma poleks pääsenud kunagi su üle mõjumeheks. Vastupidi: sa oleksid muutunud mu verivaenlaseks ja oleksid tahtnud mind nahka panna. Aga sõprusega ma olen saavutanud seda, et sa oled mu ees maoli maas.“

Kas ma naudin oma võimu?

Muidugi. Ma pean teadma, et ka headusel on oma jõud. See teadmine olgu mind lohutamas kahtlushetkil, mil ma näen, kui jõulised on jõhkrad ja julmad

inimesed. Inimene peab olema jõuline. Kuid kas on jõulisus ainult kurjuses? Minu ideaaliks on jõuline õilis inimene. Aga kui õilis ei saa olla jõuline, siis on mu ideaal ummikus. Või tohib õilis inimene olla headuse nimel ka jõhker? Kuid siin ühtuaks mu ideaal nendega, keda ma vihkan. Kõik diktaatorid on ju headuse nimel jõhkrad ja julmad. Rahva hea käekäigu nimel kägistatakse rahvast. Vabaduse nimel orjastatakse. Demokraatia nimel ollakse diktaator.

Ainult diktaatorite suhtes lubaksin ma õilsal inimesel olla jõhker.

Miks mõtlen ma nii?

Kas ainult sellepärast, et vaimuinimestel on nagu heaks tooniks nimetada diktaatoreid vägivaldavalitsejaks ning neid põlata? Nii siis: võõras mõte minu peas?

Kas ei ole just diktaator saavutanud seda, mida mina inimesest unistan — jumalalähedust? Eks ole tema sõna ennekuulmatult sugestiivne, kandes miljonitesse hingedesse oma vaimu, tahte ja meeoleolu. Nõnda on tal suur loov sõna. Ta ise on suurem kui jumal, sest teda jumaldatakse enam kui jumalat. Ning tõelise jumalana ta sageli ei salli teist jumalat enda kõrval, pekstes päris jumala oma riigist välja.

Miks ma ei ülista siis diktaatorit? Kas argusest sattuda temavastaste vaimuinimeste põlguse alla? Aga kas ei saaks mina just siin näidata oma julget ja iseseisvat mõtlemist? Pealegi, eks ole tõde minule tähtsam kui kõik muu.

Jah on. Tõde on see, et ma vihkan teda oma veendumuse vihaga. Mina austan iga elu, iga inimese hinge.

Diktaator on viinud inimese elu väärtuse kulla aluselt, ta on muutnud selle väärtusetuks lipakaks, mida võib tallata jalge alla vähimagi südametunnistuse piinata.

Inimese elu väärtus tuleb viia tagasi... noh... ma ei tahaks siiski ütelda, kulla alusele, sest sellel on juures äri ja sahkerdamise lehk.

Inimene — see ise on küllalt kõrge alus.

Ma vihkan riiki, isamaad ja parteid, sest need on ebajumalad, keda seatakse inimese elust kõrgemaks ja kellele ei ohverdata mitte sikutallesid, vaid inimesi. Jah, inimesi — ja millisel hulgal veel!

Niisuguseid suuri mõtteid mõtleb Jaagumäe, sügades puupulgaga kasimata koera, kes seisab nautivalt kõveras ja limpsab keelt.

Kui Jaagumäe ajab end koera juurest püsti, ta näeb Annit, kellel täna on pühapäeva kohaselt puhas sitskleit seljas ja kellel näib olevat asja aida juurde.

Ta silmad olid eile vesised, meenub Jaagumäele. Ning ta teeb juttu:

„Tere hommikust!“

„Tereh,“ vastatakse ja tahetakse minna edasi.

„Kuulge!“ hüüab Jaagumäe, „ma tahaks teiega natuke rääkida.“

„Ah, minuga?“

„Küllap siis ikka teiega, sest peale teie ma ei näe siin õuel kedagi, kellele ma oleks võinud need sõnad ütelda. Ma tahtsin küsida, kas teie olete mulle pahane?“

„Ei tea, mis asja pärast?“

„Noh, panin ju eile te ilusa laupäevaõhtu nahka.“

„Teie?“

„Muidugi mina.“

„Ma küll ei tea.“

„Ma tean. Teie ei saanud ju eile aidas olla, kui kavalerid tulid. Mina võtsin kõik laulud ja sissepalumissosinad vastu.“

„Suur tänu, et võtsite.“

„Nonoh, tahate näidata, et teil polegi kahju luh-
tunud armastuseööst. Küll on! Peigmees oli tulivihane,
et see nii sandisti läks. Tuli mulle kallale, mina olin
ju süüdlane, et teid aidas polnud. Ta oli vist natuke
armukadegi, kes teab, mis ta mõtles.“

„Kesse?“

„See sonimütsiga mees. Tema on ju teie peig-
mees?“

„Mis te sonite! Te olite eile haige, pea vist veel
tänapäev soe.“

„Mulle meeldib,“ ütleb Jaagumäe naeratades, „et
teil on järsk sõna suus. Kuid mis muud pean ma siis
sellest loost arvama. Ma tean, et kui inimene hakkab
laule tegema ja luuletama, siis ta on armunud. Üks
armunud mees kandis öösel aida ukse taga ilusa laulu
ette.“

Selle peale tüdruk ei lausu musta ega valget. Jä-
tab jutu ja teeb minekut. Läheb aita, tal on midagi
otsida kirstust.

Jaagumäe seda ei märka mõtelda, et tüdruk ehk
on vaatamas, kas kõik on ikka aidas alles. Võib-olla
andis kahtlustav isa Annile säärase käsu, et vaata ikka,
enne kui võõras minema hakkab, järele, kas ei ole mi-
dagi puudu. Võib-olla, kuid võib-olla ka mitte.

Jaagumäel pole aimugi, et talu isand ei pea teda
paremaks vargast. Jaagumäe mõtleb oma mõtteid.
Kas tüdruk sai nüüd õige pahaseks või? Näib seda-

moodi. Siin on siis tema hinge hell koht — pilkelaulus. Küllap sellest siis oli silmavesigi. Aga miks teda kiusatakse? Või oli see ainult juhuslik ühekordne ulakus.

Tüdrukuga tuleb veel juttu ajada, sõnadega saab ta varjatud hinge kombata.

Jaagumäe läheb aidauksele ja küsib:

„Kas nad teadsid, et ma olen siin?“

„Kesse?“

„Need, kes siin öösel käisid.“

„Ega minagi nende sisse näinud.“

„Aga mis te arvate: Kas nad võisid teada? Ega ma seda ütle, et teie käisite külas ja tellisite nad siia mind hirmutama...“

„Mina?“

„Ei, ma ei ütle seda. Ma tean, et teil on hea süda, teie loovutasite eile mulle oma voodi. Aga teie ehk käisite külas ja nad kuulsid teilt.“

„Meilt pole keegi külas käinud.“

„Kui nad ei teadnud, et mina olen siin, siis nad minu pärast ei tulnud! Nad tulid teie pärast. Teie ütlete, et nad teie kavalerid ei olnud. Mis nad siis siia tulid, mis teie mõtlete?“

„Eks teie küsinud neilt.“

„Mis neilt küsimata jäi, seda ei saa nüüd enam küsida. Ma saan ise ka aru, et nad polnud teie peigmehe. Peigmees tuleb üksi ja nii tasa, et keegi ei kuule. Niiviisi karjaga käiakse ainult kiusamas. Miks nad teid narrivad?“

Nüüd Jaagumäe märkab, et tüdruku silmadesse tuleb sama niiske ilme, mida ta oli näinud seal eile õhtul ühe hetke jooksul ja pärast oli kahelnud, kas see ikka

oli nii või oli ta eksinud. Nähes nüüd tüdruku silmi, ta mõistab, et oli eile näinud siiski õieti.

Anni kummardub õige sügavasti kirstu ja ei vasta midagi. Küllap ta on jälle häbelikult ja hoolikalt varjamas oma hinge, mida silmad kipuvad reetma, võib-olla häälgigi.

„Kes see soniga mees on?“ teeb Jaagumäe teist juttu, jättes kiusamise põhjuse kõrvale.

„Nasva Intu.“

„Mis teie arvate, miks ta minu peale nii kuri oli?“

„Teda nüüd rääkida. Ta alati niisugune torm.“

„Ka põhjusest?“

„Mis põhjust tal vaja on. Ta kohe on niisugune, ega ta seda põhjuse pärast ole.“

„Kuidas teie temaga läbi saate?“

„Mis läbisaamist minul temaga on,“ vastab tüdruk ja läheb aidast minema, kaob tupp.

Ei hoolinud sellest midagi, et mul jutt pooleli jäi, mõtleb Jaagumäe. Muudkui läks. Või just sellepärast ta minekut tegigi, et pääseda pärimise käest. Ta on kinnine ja umbusklik. Kuidas ta vastab, järsku nagu hammustades! Ja kuidas ta vaatab! Nagu loom, kes sind ei usalda. Loom... Koeraga sain juba päris sõbralikku vahekorda. Sügamine aitas.

Ning siis tuleb pähe niisugune mõte, mida ei ole tahtnudki mõtelda, kuid mida vaim oma vallatuses on seal sees valmis teinud ja nüüd ootamatult esile tõukab: Ei tea, kust kohast tüdrukut peaks sügama, et ta mind hakkaks usaldama?

VII

Mis nüüd teha?

Tuleks õige vaadata ümbrust, natuke luusida.

„Ärge nurisege midagi, küll te jõuate olla õhu ja päikese käes,“ ütleb Jaagumäe oma paljastele jalgadele ja tõmbab neile saapad otsa.

Siis ta läheb talu taga olevasse metsa.

Päris tore, et rohi on paiguti kõrge, kaugelt üle põlve. Tekitab nagu imelikku hirmu, et kes teab, mis elukale või ussile ma nüüd astun, kuigi astuja ise teab, et uss niisuguses vilupadrikus ei ela ja ei või siin olla ka mingeid elukaid. Kuid säärane tunne on. See paneb murdma kepi, siis nagu toekam astuda.

Mets läheb tihedaks, on jahedat niiskust ja põliste kuuskede all pimedaks varjatud kohti. Laane tundmatu sügavus tõmbab.

Aga kui ta on saanud natuke maad edasi, ta märkab, et polegi sügavust. Juba läheb hõredamaks ja valgemaks. Läheb kõrgemaks, tumedad kuused kaovad, tulevad üksikud männid. Nende tüved on alt nagu uduselt hallikaslillad, ülalt kollakaspunased. Rohelised pead seisavad taeva sinisel taustal päikesevalguses.

Jaagumäe astub hallil krõbiseval samblal ja tunneb nagu kahju, et pime tihnik lõppes ja et siin on nii hele ja harilik.

Miks mul sellest siis kahju on? märkab ta endalt küsida.

Vist sellepärast, mõtleb ta, et siin ei ole kuhugi tungida.

Siin tuleb sisse loid rahu ja hakkad vaatama samb-lale, et küll oleks hea olla pikali ja ei midagi mõtelda, nagu tükk tukkuvat loodust.

Ta laskubki selili samblale, tal ju selleks aega on.

Imelik, mõtleb ta, et looduses viibides ma ei tunne mingit vajadust inimese järele. Pikali olles ma tunnen endasse vajuvat lasuurist otse igaviku rahu, niisugust soovideta ja kireta oleku karget rahu ja päikeselähedust, mis muudab inimkaueks ja õnnelikuks.

Kirjanduses aga on minuga teisiti. Mind huvitab ainult inimene. Mitte ühtki rida ma ei raiska looduse kirjeldusele.

Nii mõteldes ta tunneb, et uni tuleb peale. Ta tõuseb ja hakkab astuma edasi, et hoiduda roidumisest ja asjatust unest.

Maastik alaneb, tuleb jälle tihedat kuusemetsa. Jaagumäe astumine läheb hoogsamaks, teda nagu tõmmatakse. Ta nagu ruttaks õhinal avastama, just nagu oleks ta ees mingi tundmatu hämar maailm, kuhu ta pääseb esmakordselt.

Kuid ees on ainult natuke kodumaist metsa. Mis on siin avastada!

Jaagumäe siiski varsti märkab midagi, mida ta ei ole osanud oodata. Metsaringis avaneb väike heinamaalapp, kus sööb kolm lehma. Nende juures seisab —

ei istu — pisike tütarlaps karjasena. See on siin metsas nii imelik, nagu oleks see siia kogemata sattunud, hoopis mujalt kukkunud. Tundub nagu leitud asjana, tekitab niisugust heameelt.

Jaagumäe astub edasi, jääb aga siis seisma ja mõtleb: on see loomulik? See nii endastmõistetavana tunduv harjumus, et teine on ju võõras, lähen temast mööda, ei lausu sõnagi. Kust see on tulnud, et inimene peab inimest endale võõraks? Miks me oleme ehitanud endi vahele lahutavad müürid? Minule tundub julmana minna mööda, ilma et ma talle midagi ütleksin.

„Tere, pisike piiga!“ hüüab ta tütarlapsele, kes kogu aja on teda vaadelnud salamahti altkulmu.

Tütarlaps vaatab nüüd enda ette mättale, küllap ta ikka vastab, suu ju liigub, kuid sõna tuleb tasa välja.

„Kas sa ei karda ka siin metsas olla?“

„Ei karda,“ vastab väike ja hoiab vitsaraagu selja taga, nagu oleks see ta salajane relv, et kes tuleb, see saab, mis mul karta.

Jaagumäe vaatleb teda ja ütleb:

„Ja kuigi sa kardaksid, mis sestki kasu oleks, siin sa peaksid ju ikkagi olema.“

Tütarlaps selle peale ei kosta midagi, või mis siin kosta ongi.

„Kas sul igav ei ole?“

„Ei ole.“

„Ja kuigi oleks, ega sellepärast tohi siit koju minna,“ ütleb Jaagumäe naeratades. Tütarlaps aga on tõsine, ta nagu ei oskaski naerda, on unustanud selle siin metsaüksinduses hoopis. Ta on niivõrd vanainimeselikult tõsine ja asjalik, et tahaks temalt küsida:

„Kuule, millal sa laps oled?“

Jah, ütleks ju talle veel midagi, kuid ta on nii enesekindel, et ei vajagi su seltsi, mõtleb Jaagumäe ja jätkab astumist.

On jälle tihedat pimedavõitu metsa, kus kuuskede jalal leidub ülalt alla varistatud käbiprahti, orava hammaste ajaviite tunnistajat.

Kes teab, kuhu see mets välja läheb, mõtleb Jaagumäe ja taipab kohe oma mõtte mõttetust, sest ühtviisi võõras on see ümbrus talle kõik, mingi mets, kuhu läheb.

Edasi liikudes ta näeb jälle seda, mida ta polnud oodanud: väljavärv ja selle taga väike rukkipõld. Põllu varju püüab end peita madal taluhoone, ainult katus on nähtaval. On vaikne, ei ole lapse ega koera häält. Metsasopi vaikus.

Siit edasi tuleb aga juba lagedamaid kohti: kuivkõva karjamaad ja sekka tihedat lepavõsa, mille varjust äkki hakkab paistma mõne üksiku talu katus.

See maastik on nagu siinne inimenegi, mõtleb Jaagumäe: kinnine, ei lase endasse sügavale vaadata. Ei ole avarust ega suurt joont. On vaikseid varjatud soppesid ja endaette olemist.

VIII

See on ju „meie talu“!

Nii mõtleb ta, märgates katust, mis hakkab paistma metsa ääres üksikuna. Ta sammub lepavõsa serva mööda ja näeb, et teisalt, sealtkaudu, kust tema eile tuli, liigub talu poole keegi teine. Eks see ole ju peremees ise! Tuleb nüüd koju, ennist polnudki teda näha, oli ära. Tema jõuab tallu enne kui mina.

Kui Jaagumäe on otsaga aida taga, seisab peremees juba õuel. Sealt kuuldub rääkimist.

„Noh, kus pidule sina minema hakkad?“ pärib peremees.

„Kus see pidu sul on, et sa sedaviisi küsid,“ kostab tütre hääl.

„Mis neist uutest riietest siis selga toppisid?“

„Pühapäev ju.“

„Pühapäev... Ega pühapäev sind uut riiet ära kässi kiskuda.“

„Sul omal ju ka.“

„Mul ka... Ma tulen kirikust. Ega ma nendega kodus aelema hakka, ma võtan nad ära.“

„Lase täna olla, võõras inimene majas.“

„Võõras,“ kordab isa ja küsib siis tasa: „Kus ta on?“

„Ei tea, kus ta kadus.“

„Pani minema!“

„Asjad siin.“

„Kus kanti ta siis läks?“

„Ega ta seda mulle ütlema tulnud.“

„Ütlema tulnud... Kus su oma silmad olid?“

„Eks silmad olnud seal, kus tegemist oli. Ega ma siin ainult vahtimise peal saanud olla.“

„Siis jalad teisel all. Mis ta veel vahib, et minema ei hakka?“

Vaata, kuidas minu siinviibimine teda vaevab, mõtleb Jaagumäe. Miks ta nii pikisilmi mu lahkumist ootab? Kas sellepärast, et paha nagu olla, pole nagu kodust tunnet, kui võõras on talus. Aga miks tuntakse end võõra pärast oma kodus ebamugavana?

Kas sellepärast, et võõras paneb neid häbenema oma armetut elu? Võõras teeb neid rahutuks, äratav kuskil hingesopis mingi ilutunde — pidukleit pannakse selga!

Kui nüi, siis on minu siinviibimine ja siiajäamine küllalt õigustatud, mõtleb Jaagumäe ja läheb aida varjust õuele.

„Näe, jõudsite ikka enne mind siia,“ ütleb ta pere-mehele. See volksab korraaks silmadega, ei saa aru ja vaikib.

„Mina tulin sealt lepavõsa äärest ja nägin teid koduteel. Käisite kirikus?“

„Sai käidud.“

„Kaugel kirik on?“

„Ah kirik... vanasti oli kuus versta, eks ta nüüd ole kaugemal.“

„Ta ikka seal, kus ta oli,“ parandab tütar ja näitab, et ta oskab naerdagi.

„Nojah, eks ta ole sama kaugel ikka, aga kilomeetrite järgi tuleb nüüd rohkem maad.“

„Ega see maa pikemaks ole läinud, ainult kilomeetreid on rohkem,“ naerab Anni uuesti.

„No mis mina räägin!“ pahandab isa etteheitvalt, et mis sa mind teise ees rumalaks katsud teha.

„See on pikk maa,“ ütleb Jaagumäe, „palavaga raske käia, teil pealegi niisugune soe riie. Oleks pluusiväel, siis teine asi. Teil pidi ikka kiriku järele tõsine vajadus olema, et usaldasite selle pika käigu ette võtta.“

Tõnis ei kosta midagi, aga Anni ütleb:

„Tema ei jäta ühtki pühapäeva vahele, olgu suvi või talv.“

„Teie olete siis eeskujulik ristiinimene,“ ütleb Jaagumäe, „hoolitsete oma hinge eest. Mina aga pean juttu tegema ihutoidust. Kas te saate mulle müüa naelaosa võid, nelisada grammi?“

„Võid...“ kordab Tõnis ja viib silmavaate nagu nõuküsivalt Annile.

Tekib niisugune pikk vaikus, mis reedab teise kahevahel-olemist, arupidamist, mida teha. Ja kuna Tõnis seejuures peab silmad järjest tütrele, ütleb see lõpuks nagu isa salaküsimise vastuseks:

„Eks sa ise tea, on sul või pole.“

„Kus meil siis on,“ lausub nüüd Tõnis nagu otsustanult.

„Ei juhtu olema?“

„Näh,“ vastab Tõnis lühidalt. Lähemalt ta seletama

ei hakka, kas talu üldse annab nii vähe võid, et ei jätku müügiks, või on tagavara parajasti müüdud, sellepärast ei saa.

„Kust siit peaks saama?“

„Eks peredest ehk saab. Indrekul rohkem lehma, neil peaks ikka olema.“

„Kus see Indreku on?“

Saanud juhatuse, läheb Jaagumäe teele. Endamisi astudes ta mõtleb: kui ta on loomult niisuguse aeglase mõtlemisega, siis ma kahtlustan teda asjata. Kahtlaseks ta jäi mu silmis küll. Kui sul tõesti ei ole, siis tuleks ju vastus kähku, mis siin veel pikalt mõtelda. Ei, siin on ikka mingi vigur peidus. Kas sa oled nii kaval, et tahad mind enda juurest hirmutada minema näljaga? Või keeldusid sa mulle müümast mõnel muul põhjusel, mida mina ei tea.

Nõnda endamisi juureldes ta läheb jalgteel läbi heinamaa, kus valendab üksikuid kaski.

Kuusetuka taga ongi Indreku talu. Õuel askeldab naine, must rätik peas ja keha vanadusest ettepoole lookas. Ta on parajasti loputanud lüpsikut ja tõstnud selle aiateibasse.

Nähes lähenevat võõrast jääb ta üksisilmi tunnistama.

„Tere, perenaine!“ ütleb Jaagumäe. „Tulen teid kiusama, et teie teeksite pühapäeval pattu.“

„Tohoh!“ hüüab eit ja hakkab vahvasti naerma, tema nähtavasti mõistab nalja. „Mis pattu ma pean siis teiega tegema?“

„Müüge mulle natuke võid, paljas leib ei taha alla minna.“

„Nojah, eks ta võiga ole libedam alla minema, mis seda rääkida. Kustpoolt härra tuleb?“

„Ei oska ütelda, kustpoolt, olen siin veel võõras. Näe, ei tea isegi selle talu nime, kus ma elan. Seda rada mööda ikka edasi metsa serval.“

„Siis te elate ju Tõnise juures.“

„On niisugune vanaldane mees.“

„Jah, jah, tema jah. Kas temal siis võid anda ei olnud?“

„Ütles, et ei ole.“

„Mis teda rääkida!“ lausub eit oma laulva kaugele-
kajava häälega ja naerab niisugust naeru, mis hakkab
Jaagumäele kõrva isesugusena ja paneb mõtlema, et kas
sellega ei naerdud Tõnist välja.

Miks teda naerdakse?

Või mõistan ma eite valesti, ta on muidu niisugune
laia naeruga memm, ehk ei olnudki selle taga teise
väljanaermist.

„Ei ma seda patuks pea ühtki, kui ma teile püha-
päeval müün,“ kõneleb Indreku perenaine. „See minu
arust suurem patt, kui mul on ja ma ei anna. Ega
Tõniselgi patu kartust olnud.“

„Ei tea ühti, ega me teise sisse näe. Ta on eeskuju-
lik ristiinimene, käib igal pühapäeval kirikus.“

„Ei tema pühapäeva pärast rahast ära ütleks, kus
sa sellega,“ laulab eit nii valjusti, nagu peaksid met-
sadki ta sõnu kuulma. Oma lause lõpul ta naerab
jälle nii, et selle varjust tundub siiski irvitust teise üle.

Kui Jaagumäe on tagasiteel, hoides käe otsas räti-
kusse seotud naelast võipütti, tegeleb ta pea mõttega:
miks on Tõnis naerualune?

Ta teeb mitmesuguseid oletusi, kuid tõde ta ei leia
ega võigi leida, kuna ta tunneb ju veel nii vähe seda,
kellele ta mõtleb.

IX

Tõnis on heitnud magama.

Ta lamab õuel kõhuli vanal lambanahksel kasukal ja tõmbab kohe norsata. Ta on nüüd palja jalu, vana-des pükstes ja vestiväel. Ta on jäänud pealelõunase, kuid veel küllalt kuuma päikese kätte. See on võtnud ta näo ohtrasti higistama, küllap see teeb teda aina ui-masemaks, ei ta sedaviisi unest vabane, kuigi ta praegu ahmib põõnata päris lahtise suuga.

Jaagumäe tuleb oma võivitsikuga ja istub aidaukse pakule villu. Nüüd jalgel nagu himu puhata. Hea siin sedaviisi kükitades vaadata ja mõtelda.

See on siis talu vaikne pühapäevatund. Selles peaks olema midagi idüllilist, kuid ei ole. Ei ole vaadates rõõmu, pigem hakkab nagu õudne. Niisugune päevane magamine mõjub masendavalt.

Miks?

See on nagu enesest äraolek, varjusurm. Nõnda kasutab siis tööinimene oma vaba aega. Väljaspool teadvust. See on nagu looma elu.

Niisiis magaja tekitab minus masendustunnet, mõt-leb Jaagumäe. Ja ta ümbrus aitab seda suurendada.

See on siis inimese kodu ja õu! See näib vastavat ja kajastavat peremehe vaimu.

Mis? Kas see viimane lause ei lipsanud suust kontrollimata? Kas ma tahtsin ütelda just nii? Mis mõttes õu kajastab peremehe vaimu?

Noh, siin on sama armetu pilt nagu tema sisimas. Seegi muru oleks nagu „väljaspool teadvust“.

Mida silm siin siis näeb?

Seal on haopinu ja siin rohi litsutud ämbrist paisatud solgiveega vastu maad. On paar peenart kartuleid ja üks sibulaid. Kõrges kasteheinas hädaldab kindur karusmarjapõõsas. Hädaldab ja ootab inimese abistavat kätt asjata. See on sinna unustatud, umbrohi võtab hinge seest välja. See on kõik, mis siin õuel on näha.

Ei ole lilli, ei ole viljapuud.

Mispärast ei ole?

Võib-olla ignoreeritakse siin teadlikult kõike seda, mis kipub nagu elu ilustama. Tööinimese karm vaim tahab ehk vaistlikult lihtsat ja karmi ümbrust.

Minule näib õu tühjustunnet tekitavalt inetu. Tema aga ehk on siin ilu küllalt. Kes teab, kui armas on tema silmale see paekividest vana aed ja sellel kui-vavad turbamättad, milles on koos ta kodulooduse kaksikiseloorm.

Tema igatahes masendustunnet oma õuel ei tunne. Ta on arvatavasti oma eluga rahul. Õnne saladus on vähenõudlikkuses.

Kui õnn on vähenõudlikkuses, siis seda kindlamini ta peaks olema tuimuses, sest tuimusel on veel vähem soove kui vähenõudlikkusel.

Mina aga olen tuimuse ja vähenõudlikkuse vaen-

lane. Mina ässitan inimest saama jumalaks. Sellepärast minul ongi nii masendav näha vaimu varjusurma.

Nii masendav, et ma tunnen praegu kohe nälga millegi vaimsema järele. Ma võtan raamatu ja loen siin uksepakul, mõtleb Jaagumäe ja on astumas aita oma kohvri juurde. Kuid samal hetkel ta näeb Annit ja küsib sellelt:

„Kas teil on mõnd raamatut mulle lugeda anda?“

„Raamatut? Mis raamatut meil siin on?“

„Noh, mis te ise loete.“

„Millal meil siin see lugemise aeg on.“

„Siis, kui teil midagi teha pole.“

„On meil siis niisugust aega?“

„Ma arvan, et on. Kui teie ütlete, et pole, siis liialdate. Näete, peremees on kõhuli maas. Tal ei ole praegu midagi teha, ta kasutab selle aja magamiseks. Kas teie ka magate, kui teil midagi teha pole?“

„Mis muud ikka teha. Tööinimene, hea, kui saab puhata.“

„Ja ega muud vist ei tahagi?“

„Mis muud siis ikka tahta.“

Kõne Tõnise und ei sega. Ta jätab küll minutiks norskamise, nagu kuulataks ta, kuid siis laulab ta nina jälle unelaulu edasi.

Kui Anni kaob õuelt tuppa, läheb Jaagumäe aita, avab kohvri ja mõtleb: mida lugeda? Siin on mul eriti väärtuslikku ja eriti halba kirjandust. Kui ma loen head raamatut, siis pole mul vähematki tungi ise luua. Kui ma tahan endale meelde tuletada, et aeg oleks jälle midagi kirjutada, siis ma loen halba kirjandust. Halb raamat kihutab mind kirjutama. Sama mõju on ka

mu oma raamatuil. Ka need tekitavad minus pettumust ja õhutavad kirjutama paremat.

Ole siis sina mulle seltsiks, Anatole France, mõtleb Jaagumäe ja läheb välja istuma. Ta hoiab raamatut käes ja mõtleb: kas võib seda hõbedaste kaantega raamatut võrrelda väikese hõbedase kirstuga, mille kaante avades igakord toimub Anatole France'i ülestõusmine?

Ei, nii ei sünni mõtelda. Ei saa olla ta vaimu ülestõusmist sellepärast, et ta vaim ei ole kunagi olnud surnud. Pigem võiks raamatut võrrelda pakendiga, miljonite pakenditega, milledes vaim on saadetud üle maa ilma laiali. See on äri vaimuga.

Ilusam on mõtelda, et raamat on Anatole France'i vaimu tuba. Avame kaane nagu ukse ja astume sisse. Siin on hea olla, siin ollakse sulle sõbralik ja jagatakse seda, mida sa igatsed: vaimukat kunsti.

Nii mõteldes süveneb Jaagumäe lugemisse. Aegajalt ta tõstab silmad raamatust ja jääb nagu kuhugi vaatama, kuid kuhugi ta ei vaata. Ta silmad on pilukil ja ta näib mõtlevat selle üle, mida ta loeb. Ta ei näi kuulvat nüüd ei õuel magaja norskamist ega elumaja taga kartulipõllu kohal löokeste kirglikku lõõritust.

Nõnda kulub hulk aega — kes seda kellaga on mõõtnud?

Tõnis norskab seal maoldades edasi ja ajab siis end küünarnukile. Ta juuksed on segamini ja higist märjad, silmad aga on magamisest punased.

Nõnda ta külitab vast-arganuna ja püüab nagu meenutada, et mis nüüd siis õige oli. Pole viga, näe, aru läheb selgemaks: mõõdab silmadega päikest, et kaua ma õige magasin. Või ei mõtle ta nii ühti, sest mis sellest

magamisest mõõta, oma aeg ja oma uni. Näe, silmad tuuakse õhtussekaldult päikeseteralt aidatrepil istujale ja vaadatakse pahas punetuses etteheitvalt: aeg juba sealmaal ja sina veel siin!

Kas Tõnis just nii mõtleb, kes seda nii kindlasti teab. Kuid Jaagumäele see nõnda näib. Pole viga, küll me asjad selgeks teeme, mõtleb ta.

Tõnis ägiseb ja ütleb Anni õue tulles:

„Nasva Intu on ikka kurja viha täis. Kiitnud teine, et linnamehel lasen ikka mao maha, ega ma seda nõnda jäta.“

„Kust sina tead?“ pärib Anni.

„Kust ma tean... Ega ma seda omast peast võta,“ pahaneb Tõnis. „Kiitnud teine, et näe, oleks juba eile selle töö ära teinud, aga polnud tööriista kaasas.“

Ei ole meeldiv tegemist teha niisuguse vastiku jutuga ja sellest tekkiva veel vastikuma hirmutundega, mõtleb Jaagumäe. Jah, pole mõtet salata ja ennast petta — ma tõesti kardan. Kuid ma kutsun end korrale. Mu kaine mõistus ütleb, et nii harilikult ikkagi ei tehta, põhjuseta tapma ei tulda. Üks kahest: kas see peletis tahab mind edasi hirmutada või on peremees selle ise välja mõtelnud, et ma pageksin talust minema.

Ma reageerin sellele omamoodi, mõtleb Jaagumäe. Ta otsib taskuraamatu vahelt sinise paberraha, viib selle Tõnise kätte ja ütleb:

„Kas lepite sellega? Maksan teile ühe kuu üüri ära. Mulle meeldib teie aidas suurepäraselt.“

Tõnis võtab raha näppude vahele, ta sõrmed on küllalt elutargad. Kuid suu hakkab sõdima vastu, kuigi nagu läheb naerma. Naerda aga ta võib ka mitte hea-

meele, vaid lihtsalt sellepärast, et see on talle naljakas. Ta tõrjub vastu:

„Ei noh, see on kohe võimata! Mis elamine või olemine teil siin aidanurgas on.“

„On, mis ta on, ma paremat ei otsi.“

„See näha jah, et ei otsi. Mis valu teid siis just meie aita elama ajab?“

„Teil või mujal, see ükskõik. Ega siin teisteski peredes paremat ole.“

„Mis asjamees härra ka on?“

Ma ei ole veel nii kuulus, mõtleb Jaagumäe, et edvistada inkognitoga ja nimetada end mõneks lihtsaks, noh, kantselseikirjutajaks. Ütleme aga uhkelt välja, kes me oleme.

„Ma olen kirjanik. Minu nimi on Vello Jaagumäe.“

Tekib vaikust, nagu oleks see praegu-avaldatud nime mõju. Jaagumäe ometi ei ole nii naiivne, et seda arvata. Ta ennist juba kuulis, et siin majas raamatuid ei ole, siis ka kirjanikke ei tunta. Kuid saagunad nüüd vähemalt ühtegi tundma. Hiljem ehk hakkavad huvituma tuttava inimese loomingustki.

Olles tükk aega vaikinud, küsib Tõnis:

„Teil siis nüüd nagu puhkus või, et lasti maale?“

„Sedamoodi peaks olema,“ vastab Jaagumäe ja lööb mõttes käega, et ei mina hakka ka seletama, kuidas see on ja kes ma olen.

„Eks see kirjutaja amet maal oleks hõlpsam pidada,“ räägib Tõnis, „meil vallakirjutajal on prii korter käes, mis tal viga. Ega tea, kas teil linnas seda antaksegi?“

„Linnas ei anta midagi prii, muudkui maksa.“

„Vaatah, see minugi mõte oli, et ega linnakohas prii ikka saa. Mis sa seal veel kapsamaast räägid.“

„Kus seda linnas võtta.“

„Aga kapsaid süüa tahad. See maksab kõik raha. Jah, eks vallakirjutajal ole ikka hea põli, ela nagu saks.“

Mis oli mu ausast avameelsusest kasu, kui ma ei tahtnud puggeda väikese igapäevase inimese varju, mõtleb Jaagumäe. Nüüd peetakse mind ikkagi vallakirjutajastki vähemaks vennikeseks!

Tõnis seisab õuel ja hoiab sinist rahapaberit käes lahtiselt ja sedamoodi, nagu ei peaks ta seda veel päriselt omaks. Ta võib selle iga hetk tagasi anda, kes teda teab.

Jaagumäe seda salaja kardabki.

Aga kui ta on viinud silmad mujale ja siis uuesti vaatab Tõnisele, ta märkab, et käsi on vahepeal läinud rahaga püksitaskusse. Sinna käsi jääbki nagu raha valvuriks, sest üksi raha sinna ei usaldata. Tasakupõhi on küll terve, kuid mine sa tea, parem ikka hoida kohe näppudega kinni, siis sul selge, et see alles.

Nii mõistab Jaagumäe teist ja vaatab huviga, kuidas nüüd kõik, mis vaja teha, tehakse vasaku käega: sellega lükatakse müts kuklasse, kui laup läheb sügelema, selle seljaga tõugatakse nina altki läbi, kui nina seda nõuab.

Parem käsi seisab truult püksitaskus, see sealt välja enam ei tule.

Nõnda tammub Tõnis õuel tüki aega. Ta nagu kibeleks tuppa minna, kuid ei lähe ometi, nagu kardaks ta, et nii äkki ei või minna, saadakse ju aru, milleks ma lähen. Kui ta siis lõpuks ometi uksest sisse astub,

siis nii, nagu ei läheks ta sinna selle pärast, mille pärast ta läheb, vaid mõne muu vajaduse ajal.

Olnud natuke aega ära, ta tuleb uksele ja paneb piibu põlema. On tuli peal, võtab vasak käsi piibu hoidmise enda hooleks, parem aga jääb niisama rippu. Taskusse enam ei poe.

Nii, nüüd on mul siis selge vastus ja tallu jäämise luba käes, mõtleb Jaagumäe ja tunneb heameelt oma tähelepanekust.

X

Heameelt... Kuid samas ta hakkab tundma endas paha vaeva teise asja pärast. See on Nasva Intu, kes seisab tal mõttes.

„Või siis see mees lubas mu mao maha võtta,“ teeb ta juttu, et kuulda ähvardavast hädaohust lähemalt.

„Eks ta suuga tee paljugi,“ vastab Tõnis. „Ega suuga võtmine su tervist riku.“

„On ta siis ainult suugategija? Teie peaksite teadma, mis süda tal sees on, kas see lubab tal nuga tarvitada või mitte.“

„Mis ta ligund nüüd noaga,“ vastab Tõnis, „teeb niisama oma tükka.“

„Mis tükke ta siis teeb?“

„Mis pähe tuleb.“

„Seda küll. Aga mis talle siis pähe tuleb?“

„Ah, pähe tuleb... Eks see ole selle järele, kuidas juhtub.“

Ja Tõnis läheb vastu lehmadele, kes jõuavad karjapoisiga koju.

Ta vastab küll, aga sa targemaks ei saa, mõtleb Jaagumäe ja läheb otsima juttu karjapoisiga.

„Noh, kas õhtul?“

„Seedapuhku küüll,“ venitab poiss ja naerab ise oma laia näoga nii mõnusasti, et Jaagumäegi peab hakkama kohe tahtmatult naeratama.

„Eks ole vist küll heameel, et päev jälle õnnelikult õhtus, ei juhtunud midagi halba, muudkui heida varsti rahuliku südamega magama.

„Miis siin ikka juhtuda.“

„Või veel! Eks juhtuda ole palju. Aga hunt! Aga karu!“

„Nooh, kus nüüd neid siin,“ naerab poiss.

„Aga Nasva Intu? Äkki tuleb...“

„Nooh, mis mul temast.“

„Vaata kus mees! Ei kardagi!“

„Miis tasta karta.“

„Kas sa pole kuulnudki, mis tükke ta teeb?“

„Eeks vahest ole kuulda küüll.“

„Mida?“

„Nooh, et mis ta jälle teinud.“

„Mis ta siis teeb?“

„Eeks ta kiusa Loo Kuustast.“

„Miks ta teda kiusab?“

„Niisaamuti.“

„Mismoodi ta kiusab?“

„Üüks öö sidunud uukse kinni, teine ei saa oomikul välja, tulnud aaknast.“

„Ah niiviisi!“

„Süügise kaevanud ta uukse ette haua.“

„Öösel?“

„Öösel jah. Riisti toond ka haua kaaldale.“

„Muud ühti?“

„Ise ikka koolistanud õues. Eeks Kuustas jooksnud välja, käinud kohe uukse pealt maoli hauda.“

Jaagumäe hakkab naerma ja ütleb:

„Ah, tema on siis niisugune tükimees. Nii hull ta ei ole, et pussitööd teeks?“

„Ei ma seeda pole kuulnud.“

„Aga teinekord ehk kargab natti kinni ka, klobib läbi?“

„Eeks ta Kuustast ole vahest viirutanud.“

„Siis vist natuke, nii et teisel ikka hing sees seisab?“

„Nooh,“ naerab karjapoiss, „ei ta hiinge seest vööta.“

„Siis pole viga!“ ütleb Jaagumäe.

Ta kordab seda pärast endalegi, kui ta jääb üksi ja läheb aida taha heinamaa äärde vaatama õhtut. Heinamaal on ehavalguse kuma ja uniselt aelevat udu segamini. On jahe ja lõhnab. On vaikne ja kuuldub kaugelt hääli. Metsatuka taga räägib mehehääli hobusega. Siis on kuulda niisugust tagumist, millest Jaagumäe mõistab, et nüüd löödi kirvesilmaga vai maa sisse, hobune pandi ööseks teise kohta kõide.

On hea olla ja tahaks seista siin öises looduses kaua. On tunne, nagu oleksid kõik soovid rahuldatud, muudkui ole ja tunne olemisest rahulikku rõõmu. On niisugune inimläheduseta karge ja puhas meeoleolu. Nõnda tunneb Jaagumäe.

Ta mustendav kogu seisab uduse heinamaa ääres tüki aega.

Kaua ikka olla, mõtleb ta siis ja tuleb aita magama. Ta oleks nagu kogunud sealt öiselt nurmelt oma hinge unist rahu, niisugust, millega jäädakse kohe magama. Nüüd ta muud ei tahagi kui und. Puhaku vaim ja ihu!

Maganud hästi, ärkab ta äkki peale keskööd. Mis äratas teda? Ta kuuleb õuel inimese jala astumist. Kes see on? Ega ometi Nasva Intu? Kas tuli ukse taha hauda kaevama?

Jaagumäe, kuigi erutatud, siiski naeratab endamisi ja mõtleb: minul pole tõesti selle vastu midagi, kui mõni sõge seal väljas ei mõista ööga muud peale hakata — raiskab narrusteks. Tõmmaku takka, mina põõnan edasi.

See on muidugi öeldud enda rahustamiseks. Rahu tulebki hinge, kuid mitte sellest, vaid hoopis muust. Ta kuuleb nüüd väljas niisugust rasket astumist, mis tühmistab maad — hobuse astumist. Ja siis kostab „Nasat!“

Jaagumäe mõistab sellest, mis ta kuuleb, et väljas ei ole muud kui Tõnis paneb hobust aiste vahele ja hakkab öösel kuhugi sõitma. Küllap linna, kuhu mujale.

Veel kuuldub õuelt toimetamist, uksest käimist ja siis lähebki vanker tasase naginaga minema.

Head teed! mõtleb Jaagumäe ja saab varsti jälle une kätte.

Järgmisel päeval ta seab sammud sinna kanti, kus elab Loo Kustas. Tahab teda näha. Selleks ta ju maal ongi, et vaadata inimesi ja elu.

Kustase saun on küla serval. Ka paekivist aed ümber ja aial turbapätse kihiviisi kuivamas.

Jaagumäe vaatab ja mõtleb: selle ukse ette siis kaevati haud ja toodi rist kohale, et, vanamees, hakka surema.

Praegu on õu tühi ja saun üks. Peabki olema, sest Kustas on küla karja hoidmas.

Jaagumäe teab seda, Anni kodus ütles.

Kari on arus.

Kustas ise on tõmmanud ennast kadakapõõsa äärde siruli. On ilus ilm, vihma karta pole, kuid Kustasel on pikk sineli moodi palitu seljas. Eks ta pea olema siin riides igasuguse ilma jaoks. Hakkab sadama, ega tal siis ole mahti koju minna palitut tooma. Sellepärast siis ikka kohe hommikust selga, olgu siis ilm missugune tahes, kas või kestvad põuapäevad.

Oma kehakogult ta on niru, kohe vilets. Sellepärast siis tema käes ongi karja hoidmine, mis ei nõua mehe eest väljasolemist.

„Tere, tere!“ hüüab Jaagumäe, „kuidas karjahoidmine läheb ka?“

Hüüdnud seda, ta kohe küsib endalt: miks ma nii karjun, miks ma eeldan, et ta on poolkurt? See on ta viletsa välimuse süü.

„Eks ta pea minema, kus ta pääseb,“ vastab karjane iseteadvalt.

„See on tõsi, kuhu töö mehe käest jääseb,“ kiidab Jaagumäe ja silmitseb teist teraselt, mõteldes: kas ta on külakarjaseks ainult oma nõrga ihurammu pärast või on ta ka natuke juhmakas? See lahtijäänud vesine suu annab talle hästi rumala ilme. Aga eks sõnad, mis sealt suust tulevad, anna ta mõistuse suhtes kõige selgema otsuse.

„Kuidas siis muidu ka läheb?“ katsub Jaagumäe siigitada juttu õige tuttavlikult.

„Mis tal minna.“

„Või mis elul paratagi,“ vastab Jaagumäe teise eest, „muudkui peab mehe käes minema. Elu ei saa ju seisma jääda, ta peab ikka minema, läheb ta siis, kui

das ta läheb. Kas va Nasva Intu annab nüüd hingerahu või käib ikka kiusamas?”

„Niikaua mängib, kui ükskord saab!“ vastab karjane ähvardavalt ja paneb Jaagumäe mõtlema, et tal on niisugused mehised sõnad, mida kohe kuidagi ei taha tema sõnadeks pidada. Sõnad on ju meest täis, kuid sõnade taga pole meest.

„Või ikka närib teine?”

„Küll ma talle näitan, kaua ta ikka närib,“ ütleb karjane võidukindlana. Näib, et ta pole sugugi kannataja osas, vaid nagu pidutseks ta oma sisimas lootuselt avansina ettevõetud kahjurõõmust, et küll sa kord saad.

„Mis ta teist tahab saada?”

„Eks ta taha tappa saada,“ vastab karjane, „näeb omale otsa, muud ühti.“

„Ah, teie arvate sellepärast. Kaua ta teid seda viisi juba kiusab?”

„Kui ma oleks teadnud, et tullakse küsima — pole ju neid aastaid kirja pannud.“

„Aastaid... Siis nii kaua ta näeb omale otsa, see Nasva Intu?”

„Eks igal asjal ole oma lõpp.“

„Ja iga lõpp tuleb muidugi omal ajal. See on õigus, ega ta enne tulla saa, kui ta tuleb. Seni muudkui peate kannatama.“

„Saab ükspäev põraka silmade vahele, siis on käes!”

Kui Jaagumäe seejärel jätkab oma teed, ta naerab endamisi ja ta naer on irooniline. Ta teab, millest see iroonia tuleb. Ta mõtleb: nüüd ma mõistan, miks Nasva Intu narrib Loo Kustast. Sellepärast, et Kustase keha on nii väeti, ta sõnad aga nii suurelised. Sellega

ta kohe nagu provotseerib teist kiusama ja pilkama. On armetuid, kes on mehisematele nagu loodud pilke märklauaks. Nad ei ole ülearused. Neil on elule suu-rem õigus kui neil, kes ei paista millegagi välja. Elu on usaldanud nende kätte täita ühiskonnas suurt üles-annet: hoida kaasinimestes hõõgel pilkevaimu. Vastu-tasuks nad on varustatud õndsas totrusega, nagu Loo Kustas, kes peab ennast nagu mingiks võidumeheks, mitte kannatajaks. See ei lase neil tunda end õnne-tuna. Sellepärast pole ka neil sellest midagi, kui nad ei ärata kaastunnet, vaid naeru.

Nii mõtleb Jaagumäe koduteel ja ütleb siis kuul-davalt:

„Ma kasutan seda tüüpi ükskord kirjanduses.“

Ta märkab, et ta on endaga valjusti kõnelnud ja hakkab naerma ning ütleb veelgi kuuldavalt:

„Pole ime, et ma enesega juttu ajan — ma vajan ju siin maaigavuses vahel ka peenemat seltskonda.“

Kuid siis tuleb ta pähe midagi, mis paneb teda mõtlema juurdlevalt. Nasva Intu kiusab Loo Kustast sellepärast, et Kustas on niisugune imelik, natuke vei-der. Aga miks tuli Nasva Intu Kiuslepa õuele Anni aidaukse taha narrima? Mis veidrat on Annil? Kus-tase juures ma haistsin selle kohe ära, kuid Annil ma ei märka midagi niisugust, mis tekitaks minus tõga-mislusti. Tüdruk on natuke häbelik, veidi ehk met-sikki, kuid ega teisedki maatüdrukud paremad ole. Jah, ma ei näe temas midagi erandlikku, mis ajaks hariliku inimese pahatahtlikult hambaid paljastama.

Miks siis Annit narriti?

Sellele küsimusele, millele ta vastust ei leia, mee-nub nagu täiendavaks lisaks Indreku perenaise imelik

naer ja sellest tookord tekkinud teine küsimus, mis on samuti veel vastamata: miks on Tõnis naerualune?

Jaagumäe mõtleb kahekordse pinevusega, kuid muidugi tagajärjeta, sest põhjust ei saa ju õhust välja mõtelda, kui inimeste elu on nägemata ja tundmata.

XI

Õhtupoolikul jõuab Tõnis linnast tagasi. Ta on tolmune ja vankril istumisest jalust kange. See paneb teda maha tulles natuke kohmakalt komistama. Ta on kaine, viina ta nähtavasti ei võta.

Või on siiski vankrivahel linnast kaasatoodud pudel oma punase lakkpeaga küljeli heintepesas?

Jaagumäe vaatab vankrile ja märkab seda, mida ta pole teadnud silmadega otsidagi: mõned tühjad võipütid. Need huvitavad teda väga. Tähendab, linna viidi võid. Kuid temale eile ei müüdnud!

Siin on nüüd jälle midagi, mille kaudu peaks saama heita pilgu teise varjatud hinge. Kui see usin kirikuskäija pidas eile müümist pühapäeva pärast patuks, siis oleks ta ju pidanud endalt küsima ka seda, kas valetamine ei ole mitte suurem patt.

Kuid asi selles vist ei seisagi, sest siin meenub jällegi Indreku perenaise imelik naer ja ta sõnad, et ei Tõnis pühapäeva pärast rahast ära ütleks.

Jaagumäe aimab, et siin ta seisab õige lähedal neile vastustele, mida ta on otsinud. Need nagu oleksid peidus ühes ning samas põhjuses. See põhjus tundub küll olevat lähedal, kuid on ikkagi ta eest varjul.

Kuna ta asjale paremat seletust ei leia, siis arvab ta, ehk oli Tõnis talle eile vastutulematu vimma pärast, oodates pikisilmi ta lahkumist, olles kohe kärsitu, et mis võõras inimene vahtigu nii kaua teiste kaelas.

Sellest arvamusest ta aga peab hiljem loobuma.

Praegu ta tunneb rumalat kõhumuret. Niiviisi ju kaua ei ela, mõtleb ta, kui sa pead läbi ajama ainult leiva-piimaga. Tuleb kaubelda end söögile.

„Kuulge,“ ütleb ta peremehele, „mis on, kui teeme niisuguse kauba, et hakkate mulle ka toitu andma. Mõtelge järele ja ütelge, kui palju see kuus maksma läheb.“

„Ah toitu,“ kordab Tõnis ja vastab: „Ei sest tule välja midagi. See on kohe võimata, mis toitu meie teile oskame anda!“

„Seda, mida ise sööte.“

„Ise sööte... Ise ajame läbi sellega, mis kätte juhtub.“

„Mis siis minulgi on, et ma ei või sellega leppida?“

„Mis sa siin lepid, ega meil igapäev pole aega kokka mängida, teinekord võtame niisama.“

„Hea küll, eks minagi võta siis neil kordadel niisama.“

„Einoh, see võimata. Siin tuleb heinaaeg, me päeva läbi väljas — kel see aega on teile teha.“

„Küllap minagi võtan siis ühes teiega põõsa ääres leivakotist.“

„Ei sest tule välja ühti. Mis meie siin mõistame võõrale inimesele ette anda. Oleks veel, et oleks aega toidutegemisega jahtida.“

Küll on hull, mõtleb Jaagumäe, jookse kas või

maalt minema selle rumala asja pärast, et ei saa süüa.

Pean ma oma kõhtu nii peeneks isandaks, et pagen tema pärast linna söögimajadesse end laadima? Muidugi ei tee ma seda. Vastasel korral ma oleksin vilets kõhuori.

Kui ma seda ei ole, siis ma olen enda silmis vääruslikum. Need lihtsad inimesed siin ka ei ole kõhuorjad, kuid see nende väärtust ei tõsta. See on tõsi, et nende kõhul ei ole peremehesõna, pole üldse midagi ütelda, vaid peab nurinata vastu võtma kõik, mis antakse. Antakse, „mis kätte juhtub“. Nii on kõhuga. Vaimule aga ei anta seejuures üldse toitu. Vaim ei tunne ka nälga selle järele. Selle tõttu on nad minu meelest nagu loomad.

Mina käin ringi auahne unistusega, kuidas inimene saaks areneda jumalaks. Siin aga satun ma ülesandele: kuidas tõsta inimest inimeseks!

Nii mõtleb Jaagumäe ja on pisut äge ja sünge. Võib-olla et see tuleb ta tühjast kõhust.

Ta on üldse tusane, et kõhuküsimus kerkib siin tähtsaks ja keeruliseks probleemiks.

Siis sellega pean ma tegelema, mõtleb ta, vaadates nädala lõpul aidas Indrekult toodud pütikest, mis nüüd on tühi.

Ta läheb Tõnise jutule:

„Tahaks natuke võid osta.“

„Ah võid,“ kordab Tõnis, vaatab endaette maha ja näib jälle olevat arupidavalt kahevahel.

„Ega ma palju taha,“ ütleb Jaagumäe, „naela osa.“

„Ah, naela osa,“ lausub Tõnis ja jääb kõvasti mõttesse.

„Seda peaks ju leiduma,“ arwab Jaagumäe.

„Tea nüüd, kuidas selle leidmisega on,“ vastab Tõnis ja ajab kukalt sügades mütsi ninale. On kukal kratsitud, võtab ta mütsi nokast kinni ja tõstab peakatte jälle õigesse kohta. Ta on ikka veel kibedas nõupidamises.

„Noh, kas saab?“ käib Jaagumäe peale.

„Ei taha saada,“ tuleb nüüd vastus juba kindlamal häälel, „kus meil see või sui aegu võtta on.“

Mida see tähendab? küsib Jaagumäe endalt. Miks ta siis nüüd keeldub? On ju näha, et ta müüks. Aga miks ta ei müü? Ta ei julge. Kuidas sa müüdki, kui sa ei tea, mis või täna linna turul maksab. Võtad selle hinna, mis viimati maksis, kuid kui sa sõidad linna, võib seal olla hoopis kõrgem hind. Saad siis tulist kahju ja kibedat kahetsemist takka otsa. Pigem mitte anda. Viia ikka kõik linna, siis on süda rahul.

Ta ripub oma hingega rahasendikese küljes. Ta on ihnus. Meenub ju see, kuidas ta Anniga taples, et see pühapäeval uut riidet „ära kisub“. Küllap ta ihnsus ongi see, mille pärast Indreku eit nii imelikult naeris.

Siis niisugune on see eeskujulik ristiinimene!

XII

„Kas võtate mind ka kirikusse kaasa?“ küsib Jaagumäe pühapäeval, kui Tõnis on minekul.

„Mis võtja mina olen, eks tee ole igäühe jalgade jaoks,“ vastab Tõnis erapooletult, et tee nii, nagu süda soovib.

„On inimesi, kes ei tunne teed kiriku juurde. Mina olen niisugune. Sellepärast ma ennast ligi kauplengi.“

„Kui tahtmist on, siis paneme minema,“ vastab Tõnis.

Ilm on küll kuum, kuid Tõnis on toppinud ennast riidesse nii, nagu riides peab olema: paksust kodukootud riidest pintsak ja selle all veel vest, sest kui vest kuulub ülikonna juurde, siis peab ju seda kandma, kuigi see on palavaga kehale aina piinaks. Et kurgu alune ei jääks lagedaks, selleks on kaelas rätik. Ja peas istub sügavasti soe nokaga müts. Ainult jalad on esialgu paljad.

Ka Jaagumäe on palja jalu. Talle meeldib nii ja ta ei raatsiks kuidagi praegu jalgu ajada kingadesse.

„Kas palja jalu võib kirikusse tulla?“ küsib ta.

„Ah, kas võib tulla? Ma panen küll paljajalgsi vehkima, aga eks saapad pea näppu võtma.“

„Misjaoks? See on ju asjatu koorem. Käite ju selle maa maha palja jalu.“

„Eks ma kiriku juures pane saapad jalga.“

„Kas muidu ei lasta sisse?“

„Ah, sisse... Ega seal keelajat ole, kuid kesse palja jalu kirikus on.“

„Mis teie arvate, kas jumal pahandab paljaste jalgade pärast? Mina mõtlen, kui pea paljastamine on talle meelt mööda, mis võib tal siis jalgade paljastamise vastu olla. Mina tulen palja jalu ja pluusiväel. Ka mütsita muidugi. Mis teie mütsist peas hoiate — kas pea külmetab?“

„Ah, mütsist... No ega ma kanavarga moodi ka lähe.“

„Mütsist ma saan veel aru, sest selleta teil ei oleks kirikusse astudes pühalikku peapaljastamise momenti. Saapad aga võtate küll asjata kaasa.“

„Küllap ma teen ikka tänagi nii, nagu ma eluaeg olen teinud,“ ütleb Tõnis iseteadvalt ja hakkab astuma.

„Aga milleks?“ kõneleb Jaagumäe ja läheb palja jalu kaasa. „Mõtlege ja tehke vahel ka nii, nagu te ei ole harjunud mõtlema ja tegema. Siis tuleb teie automaatselt jooksvasse ellu puhang värskust ja teie muutute hoopis ärksamaks. Kui teie arvate, et õige on teha nii, nagu teie ikka olete teinud, siis teie olete nagu masin, mis küll liigub ja teeb seda, mida ta on ikka teinud, kuid ei tee seda, mida masin ei oska teha — mõtelda. Teie lähete praegu kirikusse sellepärast, et teie olete seal ikka käinud. Teie ei küsi endalt, kas teid ajab sinna hingeline vajadus või harjumusvajadus.“

„On see sedaviisi seatud, et pühapäeval peab kirikus käima, siis tuleb ka käia. Tea, mis siin mõtelda on.“

„Noh, kas või seda, et mis asi see jumal on, kelle pärast kirikus käiakse.“

„Mis sa selge asja juures veel räägid või mõtled. Ega see talle meeldigi, et sa oma nõrga peaga katsud temast nagu jagu saada.“

„Kui teie oma nõrga peaga temast jagu ei saa, siis ta pole ju teile sugugi selge. Kui teie siiski usute, ilma et teie mõtleksite, siis olete nagu uskumismasin.“

„Ega see rääkimine mind teiseks tee, eks ma ole ikka see, kes ma olen olnud. Olen ma masin või kehtahes, aga kui ma usun, eks siis ole asjad nii, nagu nad peavad olema.“

„Asjad ei pea nii olema, nagu nad on. Teie mõtlete, et siis on asjad korras, kui nad on nii, nagu nad on ikka olnud. Kuid siis nad just korras ei ole, sest elu ei salli paigalseisu. Sellepärast ei salli, et paigalseis ei võimalda arengut, vaid tähendab varjusurma. Varjusurm aga on hullem kui surm, sest surmal on oma protsess, mis areneb, kuid varjusurmal ei ole. Me peame kartma mõtete ja tegude paigalseisu ja automaatsust. Sellepärast siis peamegi mõtlema ja tegema nii, nagu me ei ole harjunud mõtlema ja tegema.“

Vahepeal seltsib nendega taat, kes astub kepi najal, kuid vanainimese kohta haruldaselt käbedasti.

Jaagumäe viib nüüd jutu teisale ja küsib:

„Kes teil siin õpetajaks on?“

„Ah, õpetajaks... Eks vana Vidrikson ole.“

„Mis teie temast arvate? Tema on ju inimene, tema suhtes vist ikka julgete midagi mõtelda.“

„Mis siin juleta. Eks ta ole hea vali õpetaja.“

„Hea vali. Mismoodi ta vali on ja mismoodi see hea on?“

„Ah, vali on... Näe teised tulevad uuemal ajal koju ristima, aga tema seda ei tee. Tema jääb ikka selle juurde, mis vanasti oli.“

„Kas peab kirikusse viima?“

„Ikka kirikusse, ikka kirikusse!“ võtab sõna ka võõras taat ja paneb Jaagumäe mõtlema, et küll on teisel naise moodi hää.

„Ega tema jah kojukutsumist salli,“ jätkab Tõnis. „Ta on vali usumees. Tema, ligund, põrutab kohe peale, et kas sa ei tea, kus su kirik on.“

Nad jutlevad veel üht ja teist õpetaja Vidriksonist ja jõuavad kiriku juurde.

Süngevõitu ja väliselt kibedasti remonti vajav kirik seisab vanade lehtpuude vahel. Kiriku ukse kõrval on must kandraam puusärkide jaoks.

Kiriku ukse ja seinte ääres seisab rahvast paari-viisi ja väikeste rühmade kaup. Aetakse harilikust vaiksema häälega juttu. Keegi naine räägib omateada salajuttu, kuid kahistab siiski nii ägedasti, et just sellega äratarki tähelepanu.

Jaagumäe katsub kuulatada, millest see vanemaealine maarahvas kõneleb. Ühe nurga ääres memm jutustab teisele kellegi haigusest. Ta hää on hale ja hädaldav, nagu tuleks see kaastundest, kuid õhin, millega räägitakse, laseb jälle oletada, et siin tuntakse rääkimisest mõnu.

„Eks ta hakkas juba jääma palvepäevast peale. Kurtis ikka hädasid rinde all, toiduiva suust alla ei lähe...“

Teisal on kaks vana meest kokku saanud. Nad on nähtavasti kumbki ise kandist ja ei ole teineteist näinud hulgal ajal. Nad on kõnelnud kellestki kolmandast.

Nüüd üks taat ütleb imestades ja nagu järele mõteldes juba mitmendat korda:

„Või siis tema on surnud!“

Keegi hallis ülikonnas mees on pannud selja vastu kiriku seina ja seisab üksikuna endaette. Tal on nüisugune ilme, et ta võiks seista sedaviisi väga kaua.

Noorem rahvas ei püsi paigal. Liigutakse haudade vahel ja liigutakse niisama edasi-tagasi.

Oodatakse õpetajat.

Siis hakkab kell teatama, et nüüd juba nähakse teda, ta on teel siia.

Rahvas valgub kirikusse.

Kirikul on paekivist põrand, seda mööda on palja jalu imelik astuda. Jaagumäe tunneb, et teda silmitsetakse ja sosistatakse üksteisele, et vaata seda.

Vaadatakse ta paljastele jalgadele.

Ta istub pingile Tõnise kõrvale.

Jutluse kestel ta mõtleb oma mõtteid. Ta kuuleb väljas kiriku seina ääres meeste jutukõminat ja mõtleb, et siin on ju veel ruumi küll, miks nad sisse ei tule? Tulid koduküllast siia, aga sisse ei tule. Kui nad eelistasid jääda õue, siis nad pidid ikka tundma ja teadma, et nende kerel ja hingel oleks siin sees pahem kui väljas. Miks neil sees pahem on? See on vist hea tervisega rahvas, kes kohe orgaaniliselt ei taha taluda neid ohtraid ohkeid, mis siin sees on. Nad ei vaja kirikult mingit tuge, kuid nad ise on toeks kiriku seintele.

Jaagumäe tunneb paljaste jalgade all kivi-põranda jahedust ja mõtleb, märgates, et Tõnis on jäänud kõrval tukkuma: peaks olema nüisugune kord, et kirikusse tullakse palja jalu — külm kivi hoiaks päkkade kaudu

nende vaimu ärkvel, nad ei jääks nii kergesti magama.

Siis ta vaatleb ja kuulab vana õpetajat, mõtleb temast mõtteid ja otsustab endamisi, et pärast jutlust ma natuke räägin temaga.

Kui pastor Vidrikson on peale kirikut minemas koju, astub Jaagumäe juurde ja ütleb:

„Härja kirikuõpetaja, kas ma tohin teiega paar sõna rääkida?“

Pastor Vidrikson jääb seisma ja vaatab oma valgete kulmukarvade alt läbi prillide terase pilguga kõnetajale.

„Mina olen kirjanik Vello Jaagumäe. Ma olen siin kandis vööras. Ma istusin kirikus, kuulasin teie jutlust ja mulle tuli pähe niisugune küsimus, millele ma ise küll oskan vastata omamoodi, kuid millele ma siiski tahaksin kuulda vastust teie kui usuasjus asjatundja suust.“

„Palun, palun!“ ütleb pastor Vidrikson kaunis lahkesti, kuid selle taga tunduks siiski nagu natuke umbusku ja teadmatuse rahutust, et kes ta on ja mida ta nüüd küsib.

„Mis teie arvate, kas jumal peaks ka kannatama?“

„Kuidas teie seda mõtlete?“

„Noh, kas ta on ka vahel kurb, kas ta nutab?“

„Jumala vaim on meie eest varjatud, kuid eks me seda pea mõtlema, et kui me pattu teeme ja halvad oleme, siis jumala meel on haige ja ta kannatab.“

„Ta kannatab... Mina ei usu seda. Kui jumal kannataks, siis ta ei oleks täiuslik, ta ei olekski jumal. Pealegi, milleks peakski jumal kannatama? Hingeteadlased ütlevad, et kannatus puhastab. Kas jumal on siis must või patune, et ta vajab puhastust?“

Veel enam: kannatus on ju põrgu pärisosa. Kuidas võib siis põrgu otsaga ulatuda jumalasse? Ei, härra pastor, jumal ei kannata. Jumal on hinge ülendav suur rõõm. Mida rõõmsam ma olen, seda täiuslikum ja jumalalähedasem ma olen.“

„Kas teie kuulute mõnda usulahku?“

„Ma ei kuulu kuhugi. Ma istusin kirikus ja jälgisin suure huviga, missuguste abinõudega teie püüate lähendada inimese vaimu jumalale. Teie väristasite oma nutulähedaseks moonutatud häält ja püüdsite sõna tooniga sisendada kuulajasse haledust. Teil oli edu: vanad naised ohkasid sügavasti, nii et kirik kajas, ja pühkisid rätikute ja käeselgadega silmaauke. Mina olin ainuke inimene teie sünges kirikus, kes naeratas.

Miks mina naeratasin?

Jah, võib-olla oleksin minagi pidanud nutma. Muidugi teie kõne pärast, sest ma nägin, et siin ei taheta inimese vaimu aidata üles jumalasse, vaid seda rõhutada alla kannatusse ja piina, mis tähendab põrgut. Ja tõesti, jumalakoda oligi nagu mingi põrgu, kus ei olnud taevalikku rõõmu, vaid oli nutmist, ohkamist ja vaeva. Ma olen kindel, et need taadid, kes kirikus magasid, olid jumalale lähemal kui nutvad naised, sest taatide hinges oli vähemalt rahu, seal ei olnud kannatust.“

„Mida teie tahate minule selle imeliku kõnega ütelda?“

„Ausalt ja avalikult ainult seda, mida ma mõtlen. Üteldakse, et kulupead peab kummardama, kuid mina kummardan eelkõige seda, mida ma tõeks pean.“

„Ma saan aru, nagu tahaksite teie mind õpetada, kuidas jumalasõna kuulutada. Aga küllap mina mõis-

tan seda paremini kui teie, noor inimene — ma olen ligi nelikümmend aastat hingekarjane olnud.“

Seda üteldes silmitseb pastor Vidrikson varjamata pilguga üleolevalt Jaagumäe paljaid jalgu, just nagu hindaks ta nende järgi teise sõnade väärtust. Ta nägu on nüüd hästi punane ja see sobib ta valgete juustega toredasti.

„Hingekarjane,“ ütleb Jaagumäe, „see on ilus sõna. Aga kas teie olete olnud üldse hingekarjane? Kas teie olete liigutanud sõrmegi nende hingede karjatamiseks, kes ei tule kirikusse? Kas teie tunnete üldse oma koguduse liikmete hinge? Kas teie olete jälginud neis õilistumisprotsessi? Kas olete märganud mõnegi juures, et kirikuskäimisest on kasu?“

„Kas teie arvate siis, et kirkuskäimisest ei ole kasu?“

„Ma järeldan seda sellest, mis ma näen. Talupere-mehe, kelle juures mina elan, käib iga pühapäev kirikus. Ta arvab ise, et sellega on asjad korras, ja seda arvate muidugi ka teie. Teie tema hinge ei näe ega ole huvitatudki, mis seal tõeliselt on. Seal on ebajumal, kellele ta elab ja keda ta kummardab ja kelle heaks ta ohverdab oma isikliku elu. Ta ei ela üldse inimväärset elu. Ta on oma ebajumala armetu ori.“

„Kes on see ebajumal?“

„See on raha. See on pime ihnsus. Üldse näen ma siin nurgas palju tuimust ja vaimupimedust. Kes on selle eest vastutav?“

„Teie ütlete muidugi, et kirikuõpetaja.“

„Kas ei ole siis hingede asi usaldatud hingekarjase hoolde?“

„Kuid see, millest teie kõnelete, on rahva hariduse, mitte usu küsimus.“

„Teie teete oma ülesande liiga lihtsaks, piirates seda ainult kantsliga. Teie ei lähe inimese juurde. Teie nõuate, et inimene tuleks kiriku juurde. Teie nõudlikkus tõstab teie väarikust, sest see teeb teist kiriku tähtsuse kaitsja. Kuid kumb vajab teie kaitset: kas kirik või inimene? Kaitstes ja hoides kiriku väarikust teie unustate inimese väärtuse.“

„Kuulge,“ hüüab vanahärra Vidrikson pahameelega vahele, „teie kõnelete sõnu, mis ei ole millegagi põhjendatud.“

„Need on põhjendatud,“ lausub Jaagumäe hoogsalt. „Ma kogun praegu andmeid selle kohta, kui palju imikuid on läinud selle nahka, et vanemad on pidanud nad tooma ristimisele kirikusse, vaatamata halvale ja pikale teele, vaatamata kurjale ilmale. Teie ise vist ei ole kuulnudki nendest teie pimedade vooruse ohvritest.“

Nüüd saab pastor Vidrikson päris kurjaks. Ta vanad põsed nagu värisevad ärritusest, tuksuvad.

„Teie... niisugune paljasjalgne... Teie tulete mind süüdistama...!“

Ei tea, kas ta just sülitab, kuid sedamoodi ta suu põlastustuhinas teeb. Siis ta läheb ägedana minema.

Jaagumäe vaatab talle järele ja naeratab niisuguse ilmega, et mis sa siis kohe nii äge oled ja ära lähed. Oleks tahtnud veel vaielda, vaim on parajasti tuliselt löögivalmis ja mõte omal kohal, suu aina ütleks.

Seisnud üksinda veidi aega paigal, pöördub Jaagumäe, et hakata minema koju. Siis ta märkab, et Tõ-

nis toetub eemal seljaga kiviaiale, on jäänud teda ootama.

„Mis ta rääkis?“ küsib Tõnis ja ajab hambad vurrude all uudishimulikult paljaks.

„Ei midagi,“ vastab Jaagumäe ebamääraselt ja mõtleb ise: vaata, kuidas ta tunneb suurt huvi selle vastu, mis pastor väljas kõneles, kuid see, mida ta kirikus rääkis, ei huvitanud teda põrmugi, siis ta magas!

XIII

„Ma seda nähtud teed mööda ei taha tagasi minna. Vaatan natuke ümbrust ja tulen tallu teistkaudu,“ ütleb Jaagumäe Tõnisele ja põikab teelt kõrvale.

Selle sammu tõeliseks põhjuseks aga ei ole huvi ümbrusele, vaid tahe üksi olla. Ta tahab olla segamatult nende mõtetega, mis pastor Vidriksoniga vaieldes löid temas kihama. Ja nüüd tuleb veel uusi juurde.

Kas ma olin talle ülekohtune, et ta sai vihaseks? Teda erutas vist see, et temaga kõneldakse nii, nagu temaga seni pole kõneldud. See tõi vist temasse õige värske puhangu uut elujõudu. Muidu ta oleks sammunud nagu alati oma kodu poole vaga näoga ja vaikse raugasammuga. Aga nüüd ta läks ägedal käigul ja vihasel ilmel.

Ja mina tunnen sellest lõbu?

Mis ajast peale ma olen seadnud oma ülesandeks vihastada kaasinimesi? Minu eesmärk on ju hoopis teine: et inimene ei kannataks, et ta oleks rõõmus. Miks ma teda õieti ründasin? Ma heitsin talle ette, et ta ei ole midagi teinud rahva vaimu õilistamiseks.

Mul on õigus.

Aga kui mina oleksin tema asemel? Mida ma

mõistaksin teha rahva kultuurilise taseme tõstmiseks? Et mitte olla ühekülgne süüdistaja, selleks tuleb astuda teise asemel süüpinka ja kuulata siis kaitskõnet enda suust.

Võib-olla hakkaksin minagi keelduma sõitmast koju lapsi ristima, põlates vaevalist vankrisõitu halval teel ja kartes saada kurja ilmaga nohu. Võib-olla ei mõtleks minagi oma nohust kaugemale, sellele, et imik on õrnem kui mina, tema võib saada nohust surmahaiguse, mina aga mõneks päevaks ainult vesise nina. Ja kui ma seda ei mõtle, mis kurja ma siis teen, kui ma hoian oma tervist.

Keegi ei taha olla enese vaenlane.

Ehk oleksin minagi läinud teiste tallatud rada ja teinud kantslist nutuhäält. On ju nii tark ja mugav teha nii, nagu on ikka tehtud, sest see ei eruta teisi ega ennast. Ehk oleksin siis matnud maha oma isikliku arusaamise jumalast ja oleksin muutunud jumalasõna kuulutamise automaadiks.

Ma ei tea ju enese eest vastutada, kuid oma praeguse mõistuse juures ma usun, et oleksin teinud siiski teisiti. Ma oleksin tulnud põllule külvaja juurde ja me oleksime seal seltsis palunud taevalt tööle õnnistust. See oleks hingestanud ta tööd, oleks toonud sellesse pühaliku momendi. See oleks mõjunud temasse palju õilistavamalt kui kantslijutlus. Ma oleksin rääkinud temaga üldse elust ja sellest, kuidas elada. Ma oleksin tundnud ennast maal vaimse juhina, tõelise hinge-karjasena, kelle kohus on astuda inimeste kodudesse ja vaadata neid kohti, kus hing oma elu elab. Ma oleksin õhutanud neid elama kaunimat elu. Kuidas oleksin mina võinud jätta nende vaimu unarule, kuna vaim on

see, kustkaudu inimene võib kasvada taevasse, jumalusse. Seda ei saa ainult palvetades, vaid sisemiselt igapidi õilistudes. Kirikuskäimine ei õilista inimest, kui see kirikuskäimine ei sega tal olemast toores, tuim ja ihnus.

Nii mõteldes on Jaagumäe luusinud ringi mitu tundi ja jõuab nüüd talu lähedale sinna, kus on mingi vähesõidetav kõrvaline tee. Kuhu see viib, seda Jaagumäe ei tea ega tunne selles suhtes huvigi.

Nüüd ta näeb seal seismas veoautot, mis põristab oma mootorit, kuid edasi ei lähe. Rattad on üht serva pidi vajunud liiva sisse.

Tõnis seisab siin juures ja vaatab pealt. Ta on kirikuriides, pole veel koju saanud. Ta on siin seisnud siis juba rohkem kui tund aega.

Noor autojuht on tõsiselt hädas. Ta on muretsenud kuskilt roikaid ja püüab neid ajada liiva sisse vajunud ratta alla. Selleks ta peab tõstma ratta üles. Seda ta saab teha ainult tungraua abil. See on raske töö, nooruke on hiline.

Ratas kerkib aeglaselt liivast välja.

„Vaatah, mis tema, ligunud, ei jaks!“ imetleb Tõnis tungrauda.

Saab roikaid ratta alla. Nüüd läheb juht rooli taha, paneb jälle mootori tööle, katsub, ehk seekord viib välja. Mootor teeb mehiselt kärinat, pingutab, mis suudab, kuid ratas upub uuesti liiva sisse.

See pole esimene nurjunud katse.

Juht on nõutu. Mis see tungrauagagi tõstmine aitab, kui uuesti sisse vajub. Mis abi siin aitaks? Kui paneks mootori jõule appi paar hobust sikutama, siis ehk veaks välja? Mis sa muud oskad hädas mõelda.

„Kuulge, peremees, kas ei saaks hobust appi, tõmbaksime ehk ühisel jõul välja?“

Jaagumäe vaatab Tõnisele ja ootab, et ta nüüd midagi vastab, kuid ta on seda nägu, nagu poleks tema see, kelle poole pöörduti.

Juht kordab.

„Ah hobust,“ ütleb nüüd Tõnis rahulikult, „ei, meie hobune pole kodus.“

Veidi hiljem ta mõtleb vist siinviibivale Jaagumäele ja ütleb nagu temale selgituseks:

„Meil peru loom, ta kardab masinat, ei temast ole siin kasu ühti.“

Jaagumäe aga mõtleb: Kuidas võib karta autosid sinu hobune, kes ei ole noor ja kes sinuga nii sageli käib linna vahet? Su loom on praegu koplis.

Sa tead väga hästi, mis sa räägid, kuid sul ei ole meeles see, et sa tuled kirikust.

XIV

Kui Jaagumäe jõuab tallu ja astub aita, ta näeb seal midagi, mis seal varem ei olnud: voodi kõrvale on pandud valge riidetükiga kaetud taburett ja sellel on kruus öölilledega.

See on muidugi Anni töö. Siis tema on võtnud nõuks ilustada minu elu, lausub Jaagumäe endamisi ja jääb mõttesse.

Mis elu see Anni ise elab?

Nagu sellele vastuseks meenuvad Jaagumäele Anni nutetud silmad, mida ta tabas põgusa pilguga esimesel õhtul. Siis ta ei teadnud, mis oli võtnud tüdruku silmad vesiseks, kuid nüüd ta arvab seda mõistvat. Eks Tõnise ihnsus ole see silmapaistev joon, mis on teinud neid siin nagu naerualusteks. See ajas Nasva Intugi siia narrima ja laulma pilkelaulu.

Ei, Anni ise ei ela sugugi rõõmsat elu. Kui hakata mõtlema tema seisukorda, siis näed seda õige kurvana. Teda ei võeta tõsiselt. Siia tullakse ainult tõgamis-
tuuriga. Tema ei ole halvem kui teised, kuid teda hüljatakse. Tema ei saa nende suhtumist muuta. On korraks hakatud, kes seda nüüd enam seisma paneb. Nii on siin pilkega ja nii on siin kogu eluga. See lii-

gub nii, nagu see on kunagi liikuma läinud. Keegi ei küsi, kas see on hea ja õige, et ta just nii liigub. Keegi ei küsi, mida see praegusel korral Annile tähendab. See tähendab talle palju kannatust ja kurba vanatüdrukupõlve.

See on tema saatuse, üteldakse.

Siin nähakse, et inimene jääb raskelt liikuva elumasina alla ja peetakse seda tuimalt paratamatuseks. Ei leidu kedagi, kes kargaks elumasinale juhiks ja paneks selle liikuma teisiti. Mis see minu asi on, mõtleb igaüks, eks inimese saatuse juhtimine ole ju jumala asi.

Siis võtan mina selle jumaliku ülesande endale, mõtleb Jaagumäe. Mulle hakkab selguma siin mu suur ülesanne. Ma olen unistanud rõõmsast jumalalähedusest. Ma pragasin pastoriga, et ta ei ole katsunud muuta inimeste elu ilusamaks. Ma võtan nüüd ise selle ülesande endale. Vähemalt selles talus. Siin elatakse madalat rõõmuta elu. Mina tahan panna nad elama teissugust elu. Ma loon nad ümber. Olgu see ülesanne mu vaimule katseks ja andku see tunnistust ta loovast mõjust kaasinimestesse.

Nii mõtleb Jaagumäe aidas lilled juures. Ta silmad läigivad hämaruses nagu äraseletatult, ta ilme on enesekindel ja tegutsemishimuline.

Hilisel õhtutunnil, kui päike on ammu juba öörahu pidamas, ainult punakas kuma on jäänud rukkipõllu kohale madalasse valvama niisuguse püsiva ilmega, et enne ma siit ei lahku, kui tuleb vahetama uue päeva varane tõusukuma — Jaagumäe kutsub Annit aita.

Tüdruk on ju täisnimene, pole plika, pigem piiga, vanapiiga, kuid Jaagumäe tunneb teda enda kõrval

nagu alaealisena ja ütleb talle sellepärast sina. Mitte ainult sellepärast. Need sõbralikud kavatsused, mis tal on tüdruku suhtes, lähendavad teda teisele, nii et ta ei saagi teietada.

„Tule aita, mul on sulle midagi ütelda!“

„Ei tule!“ vastab Anni nobedasti.

Miks ta keeldub? Kas sellepärast, et on öö ja teine sinatab ja ait on niisugune pime varjatud koht?

„Kui sa ei taha aita tulla, siis sa pead ka teadma, miks sa ei taha, sest sa ei ole ju väike laps, kes jonnib. Mina ei mõista, miks sa kardad oma aita astuda.“

„Mis ma sinna otsin?“

„Ma ütlesin, et tahan sinuga natuke rääkida.“

„Mis siin on, et siin ei saa?“

„Saab ka, aga seal on parem.“

„Peab siis seda kõige paremat taga ajama?“

„See on elu esimene käsk igas asjas. Seda peab pidama, sest see viib elu ja inimkonna edasi paremusele. Näe, me olemegi jutuotsaga selle asja juures, mille pärast ma sind aita kutsusin. Ma tahtsin sinuga niisama kõnelda elust, ega mul muud asja olnudki.“

„Elust?“

„Nojah, elust. Inimeste elust ja sinu elust ja...“

„Mis sest rääkida.“

„Kas me elu pole siis rääkimisväärne?“

„On mis ta on, ega rääkimine teda teiseks tee.“

„Rääkimine on selle jaoks, et pidada seltsis nõu, kuidas elu teiseks teha.“

„Mis nõu meil pidada on?“

„Mul on pikk jutt. Ma kutsun aita ainult sellepärast, et seal istudes oleks parem vesta. Aga sina tahad

ilmtingimata olla niisugune naljakas, kes kardab oma kodust aita.“

„Ega ma aita karda.“

„Siis mind?“

„Mis mul teistki karta.“

„Ah, siis suur inimene tahab niisama natuke jonnida. Eks jonnimine ole ka midagi, kui paremat ajavaidet pole. Aga tule, ma viidan su aega jutuga, mis ehk on ka igav, kuid eks sul ole siis seal aidapimeduses hea haigutada.“

Jaagumäe võtab tüdruku käe ja nad lähevad aita.

„Eks ma või siis tulla,“ lausub Anni minnes.

Aidas istub mees voodi servale ja sunnib:

„Istu!“

„Ega püstiseisminegi paha ole.“

„See ju su oma voodi. Ennemalt olid ikka siin pikali, mis sa temast siis nüüd nii halvaks pead, et ei sünni istudagi.“

„Mis ma istun, mu jalad pole väsinud.“

„Istu selleks, et mulle heameelt teha.“

„Mis heameelt see teile teeb,“ ütleb Anni ja istub voodiservale Jaagumäest võimalikult kaugemale.

„Ma teadsin, et sa tahad mulle rõõmu teha,“ ütleb Jaagumäe, „ma nägin seda juba päeval.“

„Ah, juba päeval nägite, et ma praegu siia voodi peale istun,“ naerab Anni.

„Päeval nägin neid öölilli, mis siin praegu nii hästi lõhnavad. Ma tänan sind nende eest!“

„Mis mina selle tänuga peale hakkan, ei ma tea neist midagi.“

„Teist toojat pole.“

„Ju siis on. Olite päeval ära, kus teie teate, kes selle ajaga siin võis käia.“

„Ei maksa loorida elu romantilise saladusega. Mul on hoopis muud peas. Ma tahan elule kallale tungida.“

„Mis elu teile kurja on teinud?“

„Kas ta sinule pole kurja teinud? Oled sina oma eluga rahul?“

„Rahul või mitte, ega nurisemine ka midagi aita.“

„Aga nutmine vist küll. Ma nägin esimesel õhtul, kui Nasva Intu siin käis, et su silmad olid märjad.“

„Minul? Ärge ajage naerma!“

„Katsu olla siiras!“ Sa ei pruugi oma hinge varjata, sest mina ei ole su hingele hädaohtlik. Õigust ütelda, varjamine ei aita, ma juba tunnen su siseilma. Ma tean, et sa ei ela seda elu, mis sa tahaksid ja mis sa peaksid elama. Sa oled jäänud nagu varju. Ma tean ka, kust see tuleb, mis su elu varjutab. See vari tuleb su isalt.“

„Ei ma mõista midagi, mis te seal räägite.“

„Küll sa mõistad. Sinu isa ei ela nii, nagu ta peaks elama, ning selle tagajärjel ei saa ka sina oma õiget elu kätte. Ma tuletan sulle veel kord meelde: sa nutsid, kui poisid käisid siin pilkelaulu laulmas. Miks sa oled pilkealune?“

„Kust mina tean, eks te küsinud neilt.“

„Küll sa tead. See tuleb sinu isast. Kuidas võivad teised temast lugu pidada, kui ta ise ei pea endast lugu. Ma tean, kuidas ta endaga käitub. See on mulle juba silma hakanud. Ta oleks nagu enese põline vaenlane, kes kiusab ennast, ei lase elada inimväärsel elu. Ma tean, et ta elab ainult tööle. Kuid see ta viga on, et ta elab ainult tööle, ei ela enesele. Ta rügab rasket

tööd hommikust õhtuni, kuid ma ei saa nimetada teda töösangariks. Ta on tuim tööloom. Ta peaks olema maa isand, kes tunneb enese ja oma elu väärtust. Temas peaks olema rõõmu ja uhkust. Niisugusena ma tahaks näha tänapäeva talumeest.“

„Aga kui tööd on nii palju, et ei saa nii elada, pead olema tööloom.“

„Töö ise ei tee veel loomaks. Mina olen ju talupidamises võhik, kuid ma usun, et põld on aumees ja tasub tegijale ta vaeva. Aga siin ma seda tasu ei näe.“

„Talupidamine ei tasu.“

„Sa tahad ütelda, et põld on petis, maa on ülekohtune, ei maksa palka. Sellega sa laimad põldu ja teed teda nagu südametuks orjastajaks. See pole tōsi. Põld ei ole ülekohtune, vaid inimene ise on enesele ülekohtune. Põld annab ja ütleb: siin on tasu, mis võimaldab sulle elada vāarikalt. Aga inimene matab rõõmsa elu võimaluse salajasse peidikusse ja elab edasi armetut töölooma elu. Ta teeb seda oma ihnsusest. Sinu isa on ihnus. Selles on tema ja sinu õnnetus, selles teiste pilge.“

„Kui on, siis on, ega siin pole midagi parata.“

„Sa ütled seda nii rahulikult.“

„Mis ma siis pean tegema? Karjuma? Aga ka karjumine ei aitaks ju midagi.“

„Paha põhjus tuleb kõrvaldada.“

„Kes tuleb kõrvaldada? Minu isa?“

„Noh, nii mõrtsukalikku nõu me küll ei pea. Mitte tema olemasolu ei pane sinu õnne nahka, vaid ihnsuse olemasolu temas.“

„See läheb temaga ühes hauda, ei see sealt enne kao.“

„Enne kui see tööloom hauda läheb, hakkab ta elama isandlikku elu. Niisugust elu, mis tekitab teistes tema vastu lugupidamist ja kaotab pilke ning naeru.“

„Hea rääkida.“

„Ta peaks tegema midagi niisugust, mis tekitab temas uhkuse ja väarikuse tunnet ja ühtlasi näitaks teistele, et ta ei ole kitsi.“

„Ei tea, mis see oleks?“

„Noh, kui ta soetaks näiteks viljapuuaia. Ta võiks olla sellele uhke, sest siin kandis peagu ühelgi talul ei ole aeda. Ma käisin ühel päeval kaks küla läbi ja ei näinud ühtki õunapuud. Ka hooned on siinsetel taludel esiisa-aegsed. Kui teie ajaksite siin väikese uue elumaja püsti ja elaksite oma aias nagu isandad, siis muutuks suhtumine teisse. Siis ei tuldaks enam pilkelauluga, vaid sõidetaks kohe tõsise mõttega kosja.“

„Kel neid nii hädasti vaja on.“

„Võib-olla sinul pole vaja, aga elul on jälle tarvis, et iga inimene täidaks selle ülesande, milleks ta on ellu saadetud. Elu käib peale ja nõuab oma. Ega sa ei saa olla vaba igatsusest ja ootusest.“

„Ei mina oota kedagi.“

„Sa oled siis kangem kui elu. Aga kas sa oled seda?“

Jaagumäe istub Annile lähedale, võtab ta käe ja küsib:

„Kuule, tüdruk, kas sa ei tea, kui ilus on armastada? Oled sa armastanud?“

Pime aida üksindus oli ajanud teda pühapäeva-

riietuses istuvalle tüdrukule ligi ja oli pannud teda küsimisele, mis ta küsis, nii imelikult sosinal. Kuid nüüd tal on juba paha tunne. Ta kahetseb, et ta nii tegi. Tüdruku käsi tundub ta peos liiga mehisena, kohe nagu mehe käena, mis on tööst kare ja mis nagu naeraks välja ta pehmemat kätt, nii et ta õrn tundevarin läheb pakku ja asemele jääb rumal tunne, et asjata ma seda oma pihku võtsin. On päris hea ja vabastav, kui tüdruk võtab oma käe ära.

Tüdruk ajab end jalule ja ütleb:

„Või nüüd läks kohe armastusjutuks lahti.“

Jaagumäe tõstab jalad voodisse ja jääb lamama. Tal on ikka paha tunne ja ta vaikib.

Tüdruk läheb minema.

See oli taktiliselt rumal, mõtleb Jaagumäe. Me jutuajamisel oleks pidanud olema teine puänt. Nüüd võib Anni mõtelda, et talle aeti kogu õhtu „ilusat juttu“ ainult teatud tagamõttega.

XV

Nädala sees on võidupüha ja jaanipäev.

Jaagumäe teeb kadakast kepi ja läheb jalutama. Talle meeldivad eriti põllupeenrad, kus kasvab köömnevarsi ja valgeõielist raudrohtu. Mõnel niisugusel põllupeenral on hea olla natuke küljeli, tunda päikese-soojust, vaadata rukist ja mõtelda, et mis teeb see ja see tuttav praegu linnas. Kas küsitakse ka minu järelle? Ega nad muidu puudust tunne, aga kui nad vajavad bridžilauda neljandat, eks ma siis meenu, mõtleb ta.

Nii linnale mõteldes ta hakkab igatsema. Ta tahaks praegu enda kõrvale siia põllupeenrale üht oma väheste naistuttavate hulgast. Siin vaikselt väljaüksinduses oleks hea temaga kahekesi olla. Me oleksime siin vallatud ja ühel nõul. Me oleksime teineteisele rõõmuks.

Mis sa teed, mõtleb ta, kui inimene ei taha niisugust pagasit kaasa võtta. Praegu ta oleks mulle siiski meeldivamaks seltsiks kui raamat.

Ta ajab end istukile ja vahib ringi.

Keda ta vaatab?

Noh, et kas keegi tuleb suvise valge kleidi vilku-

des. Siitkaudu ju on käidud, kohe nagu jalgte. Miks ei või siis äkki ilmuda mõni tütarlaps! Ma teeksin temaga juttu ja küsiks, kas ta ei tahaks natuke istuda.

Nähes, et tulemas pole kedagi, ta tunneb pettumust. Ta ei taha enam siin olla. Ajab end jalule ja hakkab astuma edasi. Läheb sinna, kus on tee, kus peaks liikuma inimesi.

Küllap siin on kuskil niisugune koht, kus noored koos käivad, mõtleb ta ja sammub mööda teed edasi. Niisama. Ta ei otsi ju midagi ega kedagi, kuid mingi ootus oleks siiski nagu sees. Silmad vaatavad piki teed, et kas on ka vastutulijaid.

Ei ole.

Ühel põllul kollendab harakalatvu nii väljakutsuvalt kollaselt, et peab mitu korda sinnapoole vaatama. Ka siis veel, kui hakkab juba selja taha jääma.

Taevas liigub rünpilvi, varje läheb üle karjamaade, kiviaedade ja põllulappide.

Siis hakkab eespool paistma valget riiet, keegi tuleb vastu. Tulija valendus loob Jaagumäes lootusrikkalt rõõmsa meeleolu. See tuleb muidugi sellest, et ta on praegu häälestatud natuke igatsema ja natuke unistama.

Olgu, kes ta on, mõtleb ta, ma teen selle üksiku naisega juttu.

Edasi astudes ta hakkab seletama, et tulija ei olegi naine. Moestläninud õlgkaap peas, valge suvipintsak seljas, astub vanaldane isand, ruttamata.

Lähemale jõudes märkab Jaagumäe, et see on pastor Vidrikson. Ta on vana mees, kuid ta näib armastavat pikki jalutuskäike. Tal on veel head jalad. Ei

tea, kuhu ta nüüd siis läheb? Ta ei pidanud ju ametiasjus koju tulema. Või läksid minu sõnad talle südamesse?

Ma lähen niisama mööda, teretama ei hakka, mõtleb Jaagumäe.

Kohakuti jõudes jääb aga pastor Vidrikson seisma, vaatab korra, nagu oma arvamisele kinnitust otsides, Jaagumäe paljastele jalgadele ja ütleb siis:

„See olete ju teie, mu tige sõber!“

„Tere, tere!“ lausub nüüd Jaagumäe ja jääb ka seisma.

Pastor Vidrikson võtab oma koltunud õlgkübara peast ja pühib taskurätikuga pealage.

Jaagumäe sel ajal tunneb kohustust midagi ütelda, kuid ei tea, mida. Ütleb siis:

„Kuidas teie ka siia kanti sattusite?“

„Ega ma nii hajameelne ole, et ma kuhugi satun. Ma ikka kohe päris meelega tulin,“ vastab pastor Vidrikson ja naeratab nagu selleks, et sõnad ei tunduks ebalahkeina, sest ebalahkust nende taga ju tõeliselt ka pole.

„Nii, nii!“ Siis asja pärast tee jalge all,“ lausub Jaagumäe.

„Aga ütelge, kuhu siis teie lähete?“ pärib pastor Vidrikson huvitatult.

„Ei kuhugi,“ vastab Jaagumäe, „ma niisama.“

„Niisama. Mida see niisama tähendab? Teie ei tea, mis teid teele ajas? Mis mõtte teil oli, kui teie hakkasite siia poole tulema?“

„Mul ei olnudki mõtet. Oli ainult meeleolu ja hea tuju kõndida.“

„Kui inimesel ei ole sihti, kuid ta ometi tuleb,

siis peab teda miski muu vaim juhtima. See oli jumala käsk teie sees.“

„Ei usu,“ lausub Jaagumäe ja peab naeratama, sest talle meenuvad need meeoluted, mis ajasid teda igatsevalt hulkuma. Need olid rohkem ju seksuaalset laadi.

„Kui mina hakkasin kodust tulema, mõtlesin, et kust ma teid leian, oleks hea, kui juhtuksite mulle teel vastu. Siin teie nüüd olete nagu ilmutis!“ ütleb pastor Vidrikson ja tunneb heameelt, et see nii on sündinud, nagu tema oli soovinud.

„Olete siis teel minu poole?“ lausub Jaagumäe.

„Leidsin, et mul on veel teie jaoks juttu. Tulin siis seda ära tooma.“

„See on tore! Kuid see on halb, et mul ei ole teid kuhugi — panna. Ega me või siia maanteele jääda. Tulete minu poole tallu?“

„Sinna on vist veel tükk maad. Me võime ju väga hästi seal põllu ääres istuda. Ega jutul sellest ole, kus aetakse.“

Nad istuvad viki ääres üksiku sarapuupõõsa varjus. Eemal põllu taga on punane maja. See on vist hiljuti värvitud.

„Ma ei taha ikka sellega leppida,“ alustab vana pastor, „mis teie mulle minevkord ütlesite.“

Ma ei ole praegu sõjakas tuju, sellepärast on mul pahavõitu, nagu oleksin süüdlane, mõtleb Jaagumäe ja lausub:

„Millega teie ei lepi — tookord sai ju palju ütel-
dud?“

„Noh, et minu hingel nagu oleks mitme lapse surm. Teil oli lihtne oma nooruse kergemeelsuses

seda välja paisata, sest teie ei viitsinud mõtelda, mis see minule tähendab.“

„Jah, see on me paljude viga, et me ei viitsi mõtelda seda, mida peaksime mõtlema. Selleks ma teile tookord seda ütlesingi, et teie hakkaksite mõtlema ka sellele, millele teie varemalt pole mõtelnud.“

„Ühe sõnaga, tahtsite äratada mõrvvari südametunnistust.“

„Piinad ei ole minu eesmärk.“

„Aga ometi on: tahate teha vana mehe elu põrguks. Käite nüüd muidugi maad mööda ringi ja räägite inimestele, et kirikuõpetaja on mõrtsukas.“

„Ma ei tee seda, sest sellega ma ei saavutaks midagi.“

„Teil pole õigustki nii teha. Kui Issand kutsub kedagi ära, siis ta teab, mis ta teeb. Inimese elu on tema, mitte teie ega minu käes. Kes võib ütelda, kas ongi see mingi õnnetus, kui inimene sureb lapsena.“

„Ta elu jääb elamata.“

„Jah, ta elu jääb elamata. Kuid kas tema elust oleks olnudki kasu? Meie ei tea, mis temast oleks saanud.“

„See ongi halb, et surm võtab temalt võimaluse näidata, mis temast oleks kujunenud. Võib-olla ta oleks elule suureks väärtuseks.“

„Teie näete ise, kuidas nad siin elavad ja mis neist saab. Õnnis, kes noorelt sureb, sest ta hing pääseb patust puutumatusena taevasse. Jumal aga tunneb sellest rõõmu.“

„Miks?“

„Kuidas miks?“

„Kas jumal näeb süütutes hingedes oma rikkust?“

Ta püüab neid taevasse. Aga tal on ju seal kuskil veel ellu laskmata hingesid lõpmatu tagavara. Kui need on talle rikkuseks, miks ta neid siis üldse ellu paiskab? Kas elu on niisugune hasartmäng, mida jumal mängib kuradiga inimhingede peale, et kumb võidab?“

„Ma mõtlesin, et teie olete usuinimene. Teie kõne hoolimatus paljastab teis uskmatu. Teie kõnelete julgesti — rumalusi. Kuidas saaks siis elu edasi kesta, kui jumal ei raatsiks meile enam hinge anda?“

„Ah nii. Jah, teil on peagu õigus. Teil on täieline õigus. Ma tunnustan meeleldi, et selles suhtes ma väljendusin rumalasti. Ma tean ka, millest niisugune järelemõtlematus. Mulle tuli pähe võrdlus hasartmängust, see meeldis mulle ja ma kohe pidin selle käiku laskma. Nojaa, siin on ju hoopis muuga tegemist. Elu jätkamine. Kuid siin me jõuame jällegi imikute surma juurde, sest surmaga võetakse neilt võimalus täita oma ülesannet elu jätkamise suhtes. Kuid jätkem nad! Õigust ütelda, ei astunud mina tookord teie juurde nende pärast, keda enam pole, vaid elavate pärast, kes elavad oma elu. Ma ründasin teid sellepärast, et ma pidasin teid üldse siit kandi vaimseks juhiks, seega vastutavaks...“

Jaagumäe katkestab, sest ta märkab, et pastor Vidrikson vaatab teisale, ta huvi on äkki pöördud mujale. Nüüd lööb Jaagumäegi silmad sinna ja näeb, et punase maja juurest tuleb inimene pool joostes ja annab käega märku. Mida ta tahab sellega ütelda, seda ei mõista Jaagumäe ega pastor Vidrikson.

„Kas ta tahab meid ära ajada? Nad on vahel päris tigidad, kui sa istud nende heinamaa ääres,“ lau-

sub Jaagumäe ja mõtleb ise, et siin ei ole küll heinamaa, ainult põllupeenar, kuid eks sedagi vist niideta.

Mees punase maja pool aina vehib käega, teeb korraks häältk.

Jaagumäe ja pastor Vidrikson ajavad endid rahuina jalule. Samal hetkel nad näevad maanteel kons- taablilt, kes hüppab jalgrattalt ja hakkab tulema õhi- nal mööda põllupeenart alla punase maja poole. Siis temale antigi märku, et ta paneks kohe siit otse tu- lema. Asi on siis kiire. Midagi on vist juhtunud. Jaanipäevane aeg...

„Mis nüüd lahti on?“ pärib pastor Vidrikson kons- taablilt, kes tervitab teda lugupidavalt.

„Sõna saadeti järele,“ vastab konstaabel ruttami- sest lõõtsutades, „lähen Nasva Intut vangistama.“

Pikemaks jutuks tal pole mahti, ta juba kaugeneb, silmad eespool punasel majal, säärikuis jalad pooljook- sul komistamas kividele.

Mida siis Nasva Intu nüüd tegi? huvitub Jaagu- mäe ja liigub pastoriga sinna, kus maja juures on nüüd näha muudki rahvast.

Siin nad kuulevad, mis on juhtunud.

Loo Kustase karjas olles käis Nasva Intu sageli tema saunas. Teine pani küll tabalukuga ukse kinni, kuid see oli niisugune lukk, mis kartis Intut, laskis teda sisse. Ega Intul seda mõtet olnud, et saunast midagi saada, näppu võtta. Teise oma ta ei tahtnud. Ta viis sinna. Kord oli Kustase padja alla peidetud hall kera — herilaspesa. Kui Kustas peale päevatööd läks asemele öörahu pidama ja pani pea padjale, siis sellega ta pressis herilased pesast välja tigidaina enda kallale. Teinekord oli Intu toonud ta voodisse

kotiga terve sipelgapesa. Ta mõtles Kustase jaoks välja igasuguseid vempes; kes neid kõiki jõuab nime-
tada. Kustas kannatas ära ja aina ähvardas näidata. Tema ähvardas, rahvas naeris, Intu tegi oma tempe
ja elu läks edasi, nii nagu see oli ikka läinud. Aga
nüüd tegi Kustas seda, mida ta seni polnud teinud.
Kui Intu läks täna õllestunud peaga ta sauna, siis ust
avades langes talle ülalt terav paekivitükk pähe. See
virutas ta pea veriseks.

Kustas oli niisuguse viguri välja mõtelnud.

Tõuge oli antud, elu jooksis roopast välja. Saanud
hoobi pähe, kaotas Intu tasakaalu. Kas ta vihatujus
mõtles või ei mõtelnudki midagi, kuid kättemaksu-
himu oli sees. Pani sellega karjamaale. Tõmbas noaga
Kustase mao maha. Kustas viidi hobusega ära, kuid
mis see arst seal enam aidata saab.

Jaagumäe kuuleb, et vankris olles on Kustas võt-
nud oma jõu kokku ja ütelnud seda, mis tal veel täht-
sat ütelda oli:

„Ma sulle ehitan!“

Intu aga on nüüd tares. Siin läheduses on peetud
valvet, et ta konstaabli tulles ei jookseks metsa. Kons-
taabel on õuel, kuid Intu seal sees ei anna endast
märku millegagi. Kas ta hakkab vastu? Kas katsub
tagaakna kaudu põgeneda?

Konstaabel tellib kaht külameest, et nad läheksid
tare taha akna ette. Ta ise võtab siis tulirelva pihku
ja astub kotta. Siin ta jääb seisma ja kuulatab ette-
vaatlikuna. Mida see mõrtsukas seal sees nüüd ka-
vatseb?

Toast kostab midagi, mis vabastab konstaabli äre-
vuspingest. On kuulda mehist magamise norinat.

Kui uks avatakse, siis nähakse, et Intu on voodis ja magab tõesti. Ta nägu ja pühapäevapintsak on verised. See on ta oma veri, valgunud peahaavast üle silmnäo alla. Kärbseid on karjas ta kallal, kuid mis tema neist teab. Ta on praegu sedamoodi, et ei hooli kogu maailmast.

Ta magab.

Magavana ei saa teda arestikambrisse viia, tuleb ikka äratada. Konstaabel raputab ta unest lahti. Ta avab silmad ja jääb vaatama altkulmu verise juuksetuka varjust. Ta vaade on kuri, kuid seal ei ole kohkumist ega üllatust. Küllap talle meenub, mis ta on teinud, ja küllap ta mõistab, et konstaabel on tulnud teda ära viima. Mis siis nüüd ikka enam teha. Eks nüüd hakka elu minema nii, nagu see pärast säärast tegu ikka on läinud.

„Mis sa sest Kustasest tapsid?“ küsib konstaabel.

„Miks ma tapsin,“ ütleb Intu ja ajab enese nüüd istuma. „Miks need tapmised kõik maailmas juhtuvad.“

„Siis sa ei salga?“

„Kui see tehtud on, eks ma siis ole seda teinud.“

„Siis sina, mitte keegi teine?“

„Kui teist tegijat pole, eks siis ole mina.“

Tõrkumata läheb Intu konstaabluga kaasa, sest ta teab, et kui see on tehtud, siis tuleb seda teed käia.

„See’u Kustase oma süü,“ lausub keegi eit, „käs-kis tal niisugust tükki teha.“

„Käskis seda Intut siis teise tuppä tungida?“ küsib Jaagumäe.

„Eks ta käis ennegi seal, mis sest siis oli,“ vastab eit. „Kõik oli ilusti.“

See viimane lause paneb Jaagumäe tahtmatult mui-
gama. Ta mõtleb: Elus on ikka nii, et kõik on ilusti
seni, kui nõrgem ei hakka vastu. Julgeb aga nõrgem
hakata end kaitsema, siis on see tugevama meelest
kohe niisugune ülekohus, et ta tunneb end olevat õi-
gustatud teist hoopis nahka panema.

„Jah,“ lausub pastor Vidrikson, kui nad lähevad
tagasi mööda põllupeenart maantee poole, „eks ta oli
halb inimene. Rahvas saab nüüd tükiks ajaks rahu.“

„Kes oli halb inimene?“

„See, keda teie nägite. Oma jalga ta kirikusse ku-
nagi ei toonud.“

„Kas teie tema juures käisite?“ küsib Jaagumäe.

„Mina? Mul ei ole sinna asja olnud.“

„Meie jutt katkes ennist minu seletusega, et ma ei
rünnanud teid tookord nende pärast, kes on surnud,
vaid nende pärast, kes elavad. Ma pean teid veelgi
ründama. Teie ütlete, et teil ei ole olnud asja Nasva
Intu juurde. Teie teadsite, mis mees ta on, ja teil ei
olnud ikka veel asja! Võib-olla poleks seda juhtu-
nud, mis täna juhtus, kui teie oleksite tema hinge eest
hoolitsenud. Kui tapmine on suur patt, siis teie ehk
oleksite saanud teda sellest ära hoida. Kui ta ei pi-
danud lugu jumalasõnast, siis oleksite võinud kõnelda
temaga niisama. Juba see, et teie oleksite temaga sõb-
ralikult vestelnud, oleks mõjunud temasse hästi. Selle
sõpruse pärast ta oleks häbenenud edaspidi hullata...“

„Asjata teie püüate mu hingele veeretada veel üht
mõrva,“ ütleb pastor Vidrikson. „Teie ei tunne neid.
Nende hing on paepealne. Seda ei muuda miski ega
keegi.“

„Teie elate küll kaua nende hulgas,“ ütleb Jaagumäe, „kuid ma julgen arvata, et teie neid siiski ei tunne. Mina igatahes tahan näidata, et ka paepeal-
sel võib kasvatada roose.“

„Teie peate olema optimist, sest teie olete noor,“ lausub vana pastor, mõõdab silmadega õhtusse kalduvat päikest ja sirutab käe lahkumiseks.

Kui Jaagumäe on jäänud üksi, ta vaatab üle viki-
põllu Nasva Intu punase maja poole ja mõtleb: niisugune punane laik rohelises looduses on silmale päris armas vaadata. See tõstab maastiku maalilisust. Kuid fassaadiga ei tõsteta küla kultuurilist taset. Selleks on vaja alata kaunistamist hingest.

XVI

Tuleb heinaaeg, nüüd neil muud peas polegi. Hea on unistada ja mõtelda, et ma muudan neid, mõtleb Jaagumäe, aga kui sa pead asuma sõnadelt tegudele, siis ei teagi, kust alata. Kuidas ma saan Tõnisega hakkama? Ei või ju mina, võõras inimene, ta kallal haukuda, et ela nii ja tee nii. Ma mõtlesin kasutada tüttart tööriistana. Raiskasin aidas palju ilusaid sõnu, kuid temasse ei jäänud sellest vist midagi.

Nii mõtleb Jaagumäe.

Ühel õhtul ta aga kuuleb, et Anni teeb siiski isaga juttu õunaaiast. See tuleks soetada.

„Mõh, mis su arus on?“ jahmub Tõnis.

„See on, mis ma ütlesin.“

„Loll mõte tuleb pähe. Tea, kellel siin aega õunapuudega mässata.“

„Minul on.“

„Sinul on. Su käed veel vähe tööga kinni. Jäta siis kõik muu tegemata ja mängi aiaga.“

„Jää see muugi tegemata.“

„Said tänini ilma elatud, nüüd korraga valu taga.“

„Paljugi mis tänini. Peame me siis surmani seda viisi elama?“

„Täna õnne, kui sa ikka nii edasi elatud saad.“

„Ma ei taha. Kui inimene saab targemaks, siis ta ei taha enam loll olla.“

Jaagumäe istub aida uktsel ja küsib sealt:

„Aga kuidas võib see inimene targemaks saada, kelle elutarkuseks on olla see, mis ta ikka on olnud?“

„See on tõsi,“ ütleb Tõnis, mõistmata Jaagumäed. „Kui sa ikka nii elad, nagu sa oled elanud, ei sul siis ole muud tarkust vajagi.“

„Aga kuhu elu sedaviisi jõuab, kui mina elan nii nagu sina, sina nagu sinu isa ja nõnda ikka edasi?“ küsib Anni.

Tüdruk on elu üle järele mõtelnud, konstateerib Jaagumäe ja ütleb:

„Sellest see tulebki, et mõnes nurgas elatakse niisugust elu, mis ei ole tänapäeva elu, vaid mis kuulub pimedasse minevikku. See on kantud muutmatult põlvest põlve minevikust tänapäeva.“

„Nii see elu on,“ ütleb Tõnis, „eks ta lähe ikka ajast aega.“

„Kas keegi on mõistnud kohe nagu kohtuotsusega, et me ei tohi siin kunagi õunaaeda pidada?“ norib Anni.

„See minu maa,“ vastab Tõnis, „pole siin kohtul ega kellelgi teisel mõista.“

„Siis sa ise mõistad omales niisuguse elu.“

„Ei tea kes muu siin mõistma peab. Olen tänini mõistnud elada ja mõistan edaspidi ka.“

„Edaspidi ei lähe enam nii nagu enne. Sügisel viirutan toataguse õunapuid täis.“

Praegu kasvab seal kartuleid, mõtleb Jaagumäe.

„Vaatah,“ lausub isa, „hull mõte tuleb pähe, ei saa enam lahti. Uhkust taga ajama!“

Sõna toob mehe varjatud vaimu päevavalgele, mõtleb Jaagumäe. Vanamehe vaade on nii iganenud, et ei tea kohe arvatagi, misaegne inimene võis lihtsat õuna uhkuseasjaks pidada.

„Mis te arvate, kas kartul on uhkuseasi?“ küsib Jaagumäe.

„Kartul... Mis uhkuseasi see kartul on.“

„Aga miks kartul ei ole uhkuseasi?“

„Kus ta siis on, kui ta pole,“ vastab Tõnis pahaselt, et kuidas võib ometi inimene nii juhmilt küsida.

„Maa kasvatab teile kartuleid,“ ütleb Jaagumäe. „Sama lahkelt on maa nõus teile ka õunu kasvatama. Miks on siis üks uhkuseasi, teine mitte?“

„Kartul on mu igapäevane toit.“

„Õun ei kõlba?“

„Õun... Taluinimesel nüüd õunast, see rohkem nagu sakste asi.“

„Kes on veel suurem isand kui maamees? Teie ei tea enese hinda. Seda teie teate, mis maksab turul võikilo, kuid seda teie ei tea, mis on tänapäeval teie enese elu väärtus. Kurat võtaks, ma pean olema siin nagu mõni patriootiline kihutuskõneleja. Kas teie ei tea, kes teie olete? Teie olete iseseisvuse esimesi eestlasi. Teie olete vaba maa esimesi peremehi. Teie väärtus on tõusnud kohutavalt. Kuid teie ei ela seisusekohaselt. Teil ei ole tänapäeva sisu. Teil on möödunud sajandite hingeelu. Teie heidate siin tütrele ette uhkuse tagaajamist. Teie ei teagi, mis on uhkus. Teie ise peaksite uhkust taga ajama, uhkust oma hinge. Teie olete tuim tööori!“

Näe, sain kohe ägedaks, mõtleb Jaagumäe lõpetades. Vanamehe tuimust tuleb rünnata igasuguste abinõudega. Pole parata, siin tuleb olla kodukaunistamise propageerija ja muidu isamaalane, kuigi mind huvitab ülesehitustöö inimese hinges, mitte fassaadi väline värvitöö.

„Eks taluinimene ole ikka tööori, olgu ta kelle all tahes,“ vastab Tõnis nii rahulikult, et temal on kohe õigus olla see, mis ta on, rääkige teie, mis tahate.

„Olgu mis on,“ käib Anni peale, „aga sügisel istutan oma sada õunapuud maha.“

Vaata, kui tragi ta on! mõtleb Jaagumäe. Miks ta nii tragi ongi? Kas õunaaed on temale omaette eesmärgiks? Kui ma talle seda soovitasin, siis abinõuna muuta siinset elu. Küllap Annigi vist näeb õunaaia tagant oma paremat tulevikku, ehk ihaldatud naisepõlvegi, sellepärast ta siis nii südi ongi.

„Õunapuud, õunapuud,“ osatab Tõnis. „Ma peaks peast päris juhm olema — hakka tallu vargaid sigitama.“

„Sa siis kohe sedaviisi mõtled!“

„Ma mõtlen... Eks ma pea mõtlema, kui su oma aru sinna ei ulata.“

„Arvate, et poisid tulevad vargile?“ küsib Jaagumäe.

„Mis siin arvata, see päevaselge.“

„Ega siis keegi tuleks, kui igal talul oleks oma õunaaed,“ arvab Jaagumäe ja mõtleb, et mis see siis igal talul olekski oma aeda soetada.

„Olgu siis, kui teistel ka juba on,“ ütleb Tõnis. „Meil siis see kõige suurem häda peab olema!“

„Aga on!“ sõdib Anni. „Mis sest siis välja tuleb, kui kõik jäävad ootama üksteisele, keegi ei taha olla esimene.“

„Ometi peaks igaüks just tahtma olla esimene,“ ütleb Jaagumäe.

„Meie oleme esimesed!“ otsustab Anni niisuguse kindlusega, mis paneb jälle Jaagumäe mõtlema ja meenutab talle, et nojah, oli ju räägitud, et Tõnis peaks tegema midagi silmapaistvat. Tõsi, ta ju peab olema esimene.

Tõnis aga vastab:

„See võimata! Võta heast peast omale nuhtlus kaela. Saa sügisel pimedas silma kinni. Varandus lageda taeva all laiali tassida. Lõhuvad puud, kus selle kahju ots. Mis ma sest himustan — silmale valu ja südamele vaeva.“

„Sa muudkui sellest. Mõtle ka muud. Eks ta kevadel, kui nad õitsevad, ole silmale ilus.“

„Ilus,“ toriseb Tõnis, „ega ilu sünni patta panna.“

„Miks teie jumalat pajaga ei mõõda?“ küsib Jaagumäe sekka.

„Mõh?“ ei saa Tõnis aru.

„Elus on palju niisugust, mida ei saa patta panna, kuid millel siiski on väärtus. Jumal ja ilu ja rõõm — need on väärtused vaimule.“

„Paljugi mis maailmas on,“ ütleb Tõnis, „ega sa kõike või omale himustada. Sa lepi ikka sellega, mis sinu jaoks on.“

Kirik ja kartulipõld! mõtleb Jaagumäe ja ütleb:

„Palju ahnitsemine on paha, kuid veel pahem on, kui inimene kõike seda välja ei nõua, mis elul on tema jaoks olemas.“

„Minu jaoks on sada õunapuud,“ ütleb Anni. „Ma muud ei tea.“

„Mis sul häda, muudkui tiri koju!“ ironiseerib isa.

„Sina annad raha.“

„Mina annan. Kust ma võtan?“

„Küll sa leiad!“

„Eks sa leia, kui see leidmise teha on. Hea, kui saad ikka iva hamba alla, mis sa siin veel rahast räägid.“

„No ega asi raha taha ka kinni jää.“

„Pean ma su hullu mõtte pärast pangauksi kulutama hakkama?“

„Kust ma tean, pead või mitte. Kui peadki, mis siis!“

„See rumal tükk veel tegemata.“

„Mis siin rumalat?“

„Sul siis kuulmata, kuidas nende käsi käib, kes pangaga sõbrustavad.“

„Mis ta kuulmata, oma silmaga nähtud.“

„Mis sa siis veel räägid, muudkui ela targu.“

„Sa elasid targu. Sõbrustasid pangaga ja...“

„Mõh?“

„Mõh! Tassisid raha panka ja jätsidki sinna.“

„Millal see oli?“ küsib Jaagumäe.

„Raha läks vene panga nahka, see oli siis targu elamine,“ ütleb Anni.

„Targu, targu... Sel ajal said kõik koolitatud inimesed vastu püksa.“

„Pidid ju panka viima, muidu kohe ei osanud elada.“

„Miks ma siis ei pidanud! Mustapäeva kopikas!“

Anni ruttab nagu millegi meenudes tuppa.

Lehmad jõuavad koju. Aleks, karjapoiss, ajab nad lauta ootama lüpsjat. Anni tuleb õuele tagasi ja hoiab käes plekktoosi.

„Siin on su mustapäeva kopikas,“ ütleb ta ja avab toosi. Tõstab sinist, rohelist ja roosat tsaariraha peoga õuemurule. Ilusad suurekogulised rahad.

„Küüll on paalju raha!“ imestab karjapoiss.

„Surnud raha,“ lausub Jaagumäe. „Ka rahad surevad.“

„Siin on su targu elamine,“ lausub Anni. „Kõik töö ja vaev maha visatud!“

„Maha visatud... Kes seda ette teadis.“

„Varusite musta päeva jaoks kopika,“ ütleb Jaagumäe, „kuid seda ei osanud mõelda, et ka rahale võib tulla must päev.“

„Eks ma ise olnud turakas,“ vastab Tõnis. „Ei märganud kulda korjata. Eks ta siis oleks mul praegu alles olnud.“

„Nüüd sa oled tark!“ pistab Anni.

„Tark ollakse ikka siis, kui tarkusest kasu pole, ja loll siis, kui lollusest kahju tekib,“ ütleb Jaagumäe.

„Miis selle eest kõik ooleks saanud?“ küsib karjapoiss.

„Ega see üksi ole, teist sama palju jäi panka,“ kostab Tõnis.

„Selle eest oleks saanud uhke maja?“ arwab Jaagumäe.

„Asi see maja siis on. Selle eest ma oleks saanud kohe mitu maja.“

„Nüüd see kõik on tühjaks tunnistatud,“ lausub Anni.

„Peeremees,“ venitab Aleks, „kui sa ooleks teadnud, et sul selle raahaga nii loollisti läheb, kas sa ooleks siis selle mulle annud?“

„Sulle... Ei tea, mis moodi ma sulle oleks annud, kui sind polnud olemaski,“ vastab Tõnis ja hakkab korjama raha tagasi toosi. On see tehtud, viib ta oma „varanduse“ hoolikalt tuppa.

„Ta ei anna seda sulle nüüdki,“ ütleb Anni ja läheb lüpsma.

„Nüüd ma ei taahagi,“ vastab karjapoiss ja vaatab naeratades Jaagumäele.

Jaagumäe naeratab talle vastu ainult sellepärast, et mitte jätta teda üksi oma naeruga, mis otsib nagu heakskiitu või muidu pealtvaataja poolehoidu.

Kui poiss läheb tarre, mõtleb Jaagumäe: Oleks huvitav käia talust tallu läbi kogu maa ja selgitada, kui palju visati rahva majanduslikku jõukust väärtuseta tsaarirahaga maha. See oli igatahes kole verest tühjaksjooksmine.

Kui palju tasuta jäänud tööpäevi! Või mis siin rääkida veel päevadest, — siin ei oskaks vist aastaidki arvutada. Tõnisel üksi on enam kui pool eluaga orjatud täiesti tulutult. Need olid vast kasutud orjus-aastad, mida rahvas oma pimeduses tegi salakavalale mammonale!

Kui see varandus oleks jäänud alles ja oleks kasutatud inimväärseks elamiseks, kuidas näeksid siis me külad ja me inimesed praegu välja?

Ma pean mõtlema ikka Tõnisele. Ta ei julge müüa kodus pooltki kilo võid, kartes seda müüa teadmatuses alla turuhinna. Aga kas ta on mõtelnud kordki sellele, millise kohutava kvantumi võid ta oleks

saanud omal ajal selle vene raha eest? Selle kohutava kvantumi ta on andnud käest ära täiesti muidu!

See on vast saatuse iroonia!

Jah, kokkuvõttes on võrdsus, kuid kokkuvõttes niisugusel kujul on küll pime võrdsus. Pime võrdsus aga on hullem kui pahe, sest võrdsust inimene usaldab ja sellepärast ei märkagi, et on eksiteel.

XVII

Sama päeva hilisõhtul, kui Anni on magama minemas, peatab Jaagumäe teda sõnaga:

„Kuule, kas sa ei tahaks natuke jalutada?“

„Minust nüüd jalutajat,“ vastab Anni, „katsun, et saan magama, homme jälle vara üles.“

„Tõsi küll, sa jalutasid täna ju vikatiga liigagi, kuid ma tahaks siiski, et sa tuleks minuga natuke ööd vaatama.“

„Öö ju magamiseks, mis tast vaadata.“

„Noh, korraks võiks ju vaadata, mismoodi see aeg on, mis me maha magame. Mina hulgun tihti öösiti põldudel.“

„Mis te siis seal otsite?“

„Otsin seda, mida päeval ei leita. Hea on viibida üksi magavas looduses ja anduda niisugusele imelikule meeleolule, mida päeval ei tunne. Öösel mu meeleolu on pidulikum ja ma ise olen lüüriline unistaja. Ma olen kohe nagu teine inimene ja ma tunnen, et mu elu on sellest rikkam. Sellest, et ma saan olla nagu väljaspool ennast, elada nagu teise eest, seega kaht elu. Ma arvan, et see mu õige elu ongi, mis ma öösel elan. Ma jään välja ääres seisma, sirutan käe rukkisse, vaa-

tan õhetavat taevast ja mõtlen: Siis mina olen nüüd maailmas elamas!

Nii mõteldes ma muutun kohe nagu seletatult rõõmsaks, mu meeleolu läheb üha ülevamaks ja ma satun öiselt kumendava taeva all hulkudes nagu ekstaasi.

„Kas sina armastad loodust?“

„Iga päev siin sees, saa arugi.“

„Lähme heinamaa äärde, ega ma kaugele kutsu. Hinga sügavasti, hinga täie rinnaga ja sa tunned, kuidas nüüd kõik lõhnab teisiti kui päeval. Ka loodus elab vist oma pidulikuma elu öösel. Eks laulda öösel ilusamad linnulauludki.“

Anni katsub sügavasti hingata ja nad lähevad kahekesi sinna, kus on üksikuid kaski ja udu ja selle valges ujutuses hämaraid heinakuhje. Kraavivõsa taga madalas taevas on suvine suur kuu, mis küll paistab punakana, kuid ei valgusta.

„Kui palju kordi,“ ütleb Jaagumäe, „on kuu tõusnud enne meid. Ja kui palju kordi ta tõuseb siis, kui meie silmad seda enam ei näe. Aga nüüd ta on meile vaadata. Nüüd meie elame. Jah, tüdruk, on tarvis vahel mõtelda seda, mida nagu polegi vaja mõtelda: nüüd ma elan! Nii mõteldes hakkab inimene nagu teadlikumalt elama. Ta hakkab hindama elu ja tundma olemisest rõõmu. Ta on valvas ja ei lase elamisaega nagu salaja käest ära libiseda. Kas sinu hinge tuleb vahel niisugune erutav kahjutunne, mis närib ja teeb nagu sisimas etteheiteid, et aeg on lastud mööda minna, midagi on jäänud elus tegemata?“

„Mis tegemata, eks seda jõua veel teha,“ vastab Anni. „Ega ma nii vana ka veel ole.“

„Muidugi ei ole sa vana. Kuid niisugust kahju-

tunnet tajutakse isegi varanooruses. Ma jutustan sulle endast. Kui mina poisikesena jäin vahel pühapäeval magama, siis ärgates mind valdas seletamatu ahastus. Ma ei saanud sellest niipea lahti. Mul oli niisugune tunne või kujutus, et minu magades on läinud meie kodust mööda oma rõõmude ja lauludega palju noori, nende seas keegi — muidugi tütarlaps — kes oli nagu minu jaoks ja kes vaatas meie akende poole. Et mina magasin, mind ei olnud näha, siis läks tema ja ei tule tagasi iialgi. Kas tekitas ahastus selle kujutluse või kujutus ahastuse? Ma ei mõista seda tänini. Igatahes oli minus kahjutunne, et magamise tõttu ma jäin ilma millestki väärtuslikust. Sellest ajast peale ma ei maga pühapäeval päevaajal kunagi. Isegi teiste magamist nähes tuleb minusse masendustunne.

On palju inimesi, kes magavad oma elu maha, kuid vähesed vist aimavad valuldes, et midagi ilusat ja rõõmsat läheb neist mööda ja kaob jäädavalt.

Anni, sa oled nii vaikne!“

„Mis ma siis pean olema, teie ju räägite.“

„Mis sa arvad, kas meie kahekesi saame sinu isast jagu? Kas istutame ikka sügisel kohe väikese põllulapi õunapuid täis? Ja hakkame uut elumaja ehitama? Raiume talle augu pähe!“

„Ei temale rääkimine aita. Teda muudab ainult haud.“

„Kui me selle haua hooleks jätame, siis ehk on hilja. Meie ei tea, kui mitu korda tõuseb veel kuu, enne kui ta tõuseb seda korda, mis on pärast sinu isa. Selle aja kestel aga võib sinu elust joosta tühja see järk, mis pidi olema su rõõmude ja õnne järk. Mis on mööda lastud, seda ei saa enam tagasi. Sellepärast

peame meie muutma teda enne, kui muudab teda haud. Ütle mulle, millega su isa selle suure raha kokku ajas, mis tal seal oli — tsaariraha?“

„Eks ta viinud üht-teist turule. Ta ikka oma varaste kartulitega ja...“

„Ta teeb seda tänini?“

„Nüüd ka muidugi.“

„Siis on tal ka niisugust raha, millel on hing sees. Aineline võimalus selleks, mida me püüame, on olemas. Kõik oleneb me oskusest teda mõjustada.“

„Ei ma usu, et teda sõnaga saab teiseks teha,“ kahtleb Anni.

Ta näib kinnitavat pastor Vidriksoni väidet, et siin omatakse paepealset hinge, kuhu heidad asjata sõnaseemet, mõtleb Jaagumäe ja vastab naeratades:

„Ikka sõnaga, ega me puuga saa teda teiseks lüüa. Meil ju muud abinõu polegi kui sõna. Aga sa haigutad, ma raiskan su unaega. Mine aga nüüd pealegi puhkama!“ ütleb Jaagumäe, paneb käe Anni õlale ja lükkab ta liikuma kodu poole.

Ta ise läheb veel natuke väljade vahele luusima.

XVIII

Vahel päeval on igav, Jaagumäe läheb teiste juurde heinamaale. Teeb ka, mida mõistab. Seal pole muud kui töö. On kuulda vikati või reha sahinat, juttu ei ole. Suu hoitakse tugevasti kinni nagu selleks, et rääkimisega mitte raisata asjatult jõudu.

Rääkimised räägitakse õhtul. Anni käib isale peale aia-ideega, kõneleb, kuidas mõistab.

„Hakkad sa jälle!“ pahaneb isa. „Tuled aga jälle oma närimisega!“

Anni näeb, et ta jutud on asjatud. Ta on valmis loobuma üritusest. Kuid Jaagumäel on veel varuks mõningad rünnakukavad. See on kindel, et vanamees hea sõna nõusse ei heida, konstateerib ta. Vanamehe iseloom on nii jändrik, et sinna ei saa üle kanda võõrast tahet. Teda võib muuta, õigem küll temast jagu saada üks vahend — hirm! Hirm kaotada oma raha, jääda sellest ilma.

Jaagumäe hakkab siis ajama asja siit kandist.

Ühel õhtul, kui Tõnis on õuel liikvel, loeb Jaagumäe aidauksel istudes ajalehte. Ta krõbistab seda sõrmede vahel ja püüab äratada sellega tähelepanu. Ta ootab, kas vanamees tuleb küsima, et mis leht ka räägib, mida see maailm rügab praegu teha.

Kuid Tõnist ei näi see huvitavat. Ajaleht pole tema tallu eluaeg käinud, ta ei tunne selle järele mingit vajadust. Jaagumäe peab siis ise viima jutu sinna, kuhu ta seda tahab juhtida. Ta ütleb Tõnisele:

„Soovite ka värsket ajalehte lugeda?“

Tõnis jääb seisma ja ta nägu läheb miskipärast muhelema. Võib-olla ta naerab seda, tundes end meelitatuna, et temast eeldatakse huvi ajalehele. Mis lehelugeja mina ka olen, mõtleb ta vist ja küsib:

„Mis seal näha siis on ka?“

„Leht äärest ääreni kirja täis, kogu maailma hirmu ja õnnetuse vastukaja.“

„Või hirmsad õnnetused! Kus siis need juhtunud on, ma pole kuulnudki.“

„Kuidas teie kuuletegi, kui tallu leht ei käi ja raadiot ei ole. Õnnetusi aga juhtub palju. Kõige suurem õnnetus on see, et maailm tunneb hirmu uue sõja pärast.“

„Vaatah, et kisub jälle nagu sõjaks.“

„Vägisi tahab kiskuda. Mida aga uus sõda tähendab, seda ei osata nii äkki selgeks mõteldagi.“

„Eks ta ole jälle üks igavene rist ja viletsus.“

„Surm ja hukkumine mitte ainult rindel, vaid ka tagalas. Kõik elu lüüakse segamini, raha kaotab jälle oma väärtuse. Inimesed on oma igapäevases töös nii rahulikud ja tuimad, et nad ei tule mõttelegi, et neid võib tabada veel kord niisugune löök, nagu nad said vene pangalt. See võib tulla! Sõjaaeg on kõige suurem varas ja röövel. Sa hoiad oma varandust küll hoolikalt luku taga salapeidikus, kuid sa jääd sellest ilma ometi, kuigi keegi seda sinult otsekohe ei võta. Su

varandus jookseb väärtusest tühjaks, nagu sõdur rindel verest. Sureb inimene ja sureb raha.“

Tõnis ajab hambad paljaks, lükkab lauba kortsu, kratsib kukalt ja ütleb:

„Eks ta, ligund, kole ole küll.“

„Ta on kole seda enam, et sul pole võimalust päästa oma varandust. Oled praegu tagantjärele tark, kahetset, et ei korjanud vene ajal kuldraha, kuid siin pole selle tarkusega midagi peale hakata, sest meil ei ole kuldraha.“

„Oleks jah, et meil oleks kuldrahagi.“

„Aga ei ole.“

Tõnis seab jälle mütsi peas edasi ja tagasi, sügab sõrmedega juustes ja reedab sellega nagu tavaliselt sisemist rahutust.

„Siiski,“ lausub Jaagumäe, „on võimalus teha nii, et varandus niisugusel õnnetuseajal väärtusest tühjaks ei jookseks.“

Tõnise silmad on nüüd tema kohta küllalt suured. Nendega ta vahib ootavalt Jaagumäele ja küsib tummalt, et mis võimalus see on. Suuga ta lausa küsida ei taha, kartes sellega reeta seda, et temal on seda võimalust vaja, temal on raha.

„Teil oleks veneaegnegi varandus praegu alles,“ ütleb Jaagumäe, „kui teie oleksite mõistnud kapitali paigutada sinna, kus see poleks kaduma läinud. Kui teie oleksite mahutanud selle, näiteks, õunaaeda. Seal see poleks oma väärtust kaotanud, vaid igal sügisel teie oleksite saanud oma prisked protsendid ja õunu oleks olnud segada jalaga, süüa endal ja anda sigadele. Nüüd silm vaatab surnud raha ja süda tunneb kaotuse pärast valu. Aga siis ei oleks olnud kaotust, vaid vae-

vaga korjatud varandus oleks olnud kevaditi maja ümber nagu valendav meri. Ja süda oleks olnud rahul ja meel oleks mõtelnud uhkusega, et mina olen selle kehva maatüki siin niisuguseks pidulikuks teinud, nagu väikeseks paradiisiks. Mul on julge elada, keegi ei saa minult mu töövaeva ära võtta. Mu vanaduspäevad on toredad ja ma ei rutta suremisega, sest kaunimat ei võia ka teises ilmas kui siin.

Jah, nii arvan mina.

Ma mõtlen veel seda, et ega see põllule meeldigi, kui panna see varandus, mida ta annab, tulutult seisma. Eks põld himusta muist tulu endale. Kui panna raha maaparandusse, siis ei ole see maha visatud, sest maa on ainus pank, kus raha oma väärtust ei kaota.“

„Kes teab, kas ta, ligund, nii hulluks läheb,“ arvab Tõnis nagu enda rahustamiseks.

„Kas selleks, et teie mõistlikult elaksite, peab maailm siis tingimata hulluks minema?“ küsib Jaagumäe.

Tõnis kratsib veel kukalt, kuid ei vasta midagi, vaid kobib minema. Küllap ta üksi olles oma peidetud raha pärast muret tunneb! arvab Jaagumäe.

Ta teeb sõja võimalusest juttu veel järgnevatelgi päevadel. Tõnist aga näib lohutavat lootus, et mine tea, kas ta just nii hulluks läheb.

Kas siis hirmugagi ei pääse ta kallale? Ei pääse sellepärast, et ta on umbusklik. Ta hakkaks uskuma alles siis, kui ta näeks oma silmaga.

Aga kuidas ma näitan talle sõja hädaohtu?

Jaagumäe on nõutu ja läheb hoogsa käiguga põldudele kõndima. Kui ta tuleb tagasi, ta hakkab aidas kirjutama kirja. Selle ta mõtleb saata oma sõbrale linna.

XIX

Anni viib sigadele sööki. Ta laseb palja jalu kiirkäigul üle õuemuru. Ta silmad on maas ja ta vasem käsi on sirutatud tasakaalu hoidmiseks välja, sest raske nõu kisub muidu nagu paremale viltu.

Kui ta tuleb tagasi, ta näeb Jaagumäe käes kirja ja läheb punaseks.

Juttu neil ei ole.

Jaagumäe pistab kirja põuetaskusse ja väljub väravast. Ta läheb viima kirja vallamaja juures olevasse postkasti. Liigub nüüd põllu äärt kaudu ja arutleb endamisi: mida see tüdruk kirja nähes tundis ja mõtles, et puna talle näkku tõusis?

Või polnudki see kirjast?

Ta on olnud ikka tagasihoidlik ja häbelik, kuid punastamas ma ei ole teda vist näinud.

Mõte siit edasi ei jõua. Pole ju püsivat huvigi selle kallal juurelda. Näe, meeled lähevad hoopis mujale. Ta vaatab põldu ja mõtleb, et rukis hakkab varsti kollendama. Ons see erakordselt vara? Millal alustatakse harilikult lõikusega, kas juuli lõpus või augustis?

Edasi minnes ta näeb kõrte vahel rukkililli ja tunneb nende sinendusest heameelt. Ta märkab seda, et

niisugune tühine asi võib teda rõõmustada, ja mõtleb: Jah, niisugune ma olen! Ma näen eeskätt seda, mida mu vaim vajab. Kõrte vahelt paistab ju peale õite veel midagi — kivist põllupinda. Miks see mulle silma ei hakanud? Sellepärast, et see võiks tekitada oma kehvusega minus nukraid mõtteid. Minu vaim aga ei vaja nukrust. Inimesel on üldse omane võtta elust peamiselt rõõmsat. See ilmneb eriti just mineviku suhtes. Me mälu säilitab ainult neid mälestusi, mis on meile kallid, kuna halva ja inetu me unustame. Niisugune filter on minu vaimul ka oleviku suhtes. Jah, minu päikesepaisteline vaim seisab vaistlikult kõige selle vastu, mis paneb kannatama. Ma ei taha viibida haigete ja viletsate läheduses. Ma ei häbene avaldamast, et mul puudub nende jaoks kaastunne. Kaastunne on kannatus. Kuidas võiksingi ma kanda oma rõõmsas hinges kannatust, mis on rõõmu vaenlane? Kaastunde puudumist ma ei pea puuduseks. See ei tee mind südametuks. Kaastundeta ma mõistan kaasinimest paremini kui kaastundega. Pealegi on kaastunne kasutu, sest ükski surija ei jää elama me kaastunde tõttu.

Nii mõtleb Jaagumäe ja juhtub siis uuesti nägema kivist põllupinda. Ta mõtleb nüüd: Kas see ongi see paepealsus? Kuid ei. See on ju kruusakivide räga. Siin ikka vili kasvab. Paepealne on ju see, kus polegi õieti mullakihti. Seal ei kasva midagi.

Mina lubasin seal kasvatada roose. See on ebamäärane poeetiline lause, mis mulle ei meeldi. Kuid mis ometi on veksel, mille pean välja lunastama, sest ma teadsin, mis ma tahtsin sellega ütelda. Ei ole mõtet hakata seda siin sõnastama asjalikumalt. Või on see vajalik siiski kas või enda kontrollimise mõttes? Ehk

taotlen ma sihte, mida ma isegi selgesti ei seleta? Mis tähendab „kasvatada roose“? Ja-jah, ma pean õppima sõnastama oma mõtteid täpsemalt.

Nojaa, ma tahan näha, kas ma suudan panna vana töölooma elama, nii nagu peab elama inimene. Ma olen valinud katsejāneseks kõva pähkli. (Milliste veidrate sõnadega ma pean avaldama oma mõtteid!) Vana on raske muuta. Noortega saaks ehk hõlpsamini hakkama. Võib-olla oli pastor Vidriksonil õigus, kui ta ütles, et rahva kasvatamise küsimus on rahva hariduse küsimus. Selles mõttes on õigus, et kooliõpetaja võiks noore hinge kallal ära teha mõndagi.

Kui palju nad tegelevad teadlikult lapse vaimu kasvatamisega? Ma ei tea seda. Kes on siin nurgas kooliõpetaja?

Ma peaksin minema teda vaatama, üks tee jalge all.

Lasknud kirja postkasti, läheb Jaagumäe koolimajja. Talle avab noor naine, kes vaatab teda oma lahke näoga suurema uudishimuta.

„Kas koolijuhataja on kodus?“

„Küll,“ vastab naine. „Astuge aga tuppa ja võtke istet. Ma kutsun ta kohe aiast sisse.“

Tuba on puhas ja sisustatud värske moodsa mööbliga. Noored inimesed on selle vist hiljuti muretse-
nud, mõtleb Jaagumäe. Jah, neil on ilus olemine. Kui omatakse niisugust nägusasti möbleeritud kodu, siis ollakse lahke külalist sisse paluma. Ei aeta temaga juttu ukse vahel. Näe, siin saab näha isegi raamatu-
riiulit. Suur lasu „Loominguid“ vajunud seal küljeli.

„Vabandage!“ ütleb koolijuhataja tuppa astudes. „Olen nii koduselt riides, nokitsesin parajasti aias tööd teha.“

Ta on noor mees. Ta päevitunud higises näos on mustaraamilised prillid. Ta on särgiväel ja sellepärast ta vabandabki. See on roheline polosärk ja see ei ole nii must, et seda tuleks häbeneda. Ega ta seda häbenegi, muidu ta poleks ju nõnda siia ilmunud, vaid oleks tõmmanud kuue selga. Kui ta seda pole teinud, siis teadmises, et küllap käib niigi.

Jaagumäe ütleb oma nime ja märkab, et siin miski takistas teda lisamast seda, kes ta on. Pastor Vidriksonile ta ütles julgesti, et ta on kirjanik. Seal ta oli kindel, et muidu see jääb teisel teadmata. Siin aga võib noorest koolijuhatajast oletada, et ta on seda nime kuulnud.

„Väga rõõmustav!“ vastab koolijuhataja. „Ma kuulsin jah, et meie nurgas suvitab keegi kirjanik. Kuidas teile siinpool siis meeldib ka?“

„Minule meeldib igal pool, sest igal pool on elu ja elu on mulle ikka huvitav. Ta on seda ka siin, kus küll on linnalähedane, kuid siiski pime nurk.“

„On küll pime nurk!“ nõustub koolijuhataja ja raputab naeratades pead. „Siin ei ole midagi ära teha.“

„Mis ei ole ära teha?“

„Rahvas elab vaeselt endaette, igasugused vaimsed huvid puuduvad. Raamatu-aastal ma käisin mõnes talus. Mis ma nägin, on päris häbi rääkida. Nad ei oska hinnata ei kirjandust ega kirjanikke.“

„Nad ei oska hinnata ju iseendidki ega oma elu.“

„Seda küll. Tuimust on palju iseene ja teiste suhtes. Kultuurilistesse üritustesse suhtutakse vaenlikult.“

„Mis kultuurilist teie olete siis üritanud?“

„Noh, eks ole ka. Aga ega siin maksagi üritama hakata, juba ette teada, et ebaõnnestub.“

„Paha on, kui inimesel on eelarvamus,“ ütleb Jaagumäe, „sest eelarvamus on ka omamoodi vaimne tuimus, mis takistab tegemast tegusid. Rahvavalgustaja peaks avaldama mõju tuimale ümbrusele, mitte ümbruskonna tuimus rahvavalgustajale.“

„Mina olen siin alles teist aastat,“ ütleb koolijuhataja. „Kui see nurk on pime ja nagu mahajäetud, siis ei ole mina selle eest vastutav.“

„Ega teiegi siin teisiti ela kui teie eelkäija. Võib-olla on vahe ainult selles, et temal oli toas vana mööbel, teil aga uus ja moodne. Teie kaunis kodu on siin piimede tared maal nagu oaas kõrves. Teie elate rahulikku elu oma perekonna ringis ja teete seda, mida nõuab koolivalitsus. Teie ei tunne endal olevat kohustust hoolitseda rahva elu eest. Teie õpetate talvel aa-beed ja parandate vihikuis kirjandeid, kuid teie ei mõtlegi parandada seda, mida peaks parandama.“

Koolijuhataja on nüüd tõsine, ta enesetunne on ilmselt riivatud ja ta ütleb kannatamatult:

„Ega mul siin kurikalduvusega lapsi olegi, et ma peaksin nende iseloomu parandama.“

„Parandada on muudki. Istutada neisse uhkuse-tunnet ja iseteadvust, arendada nende maitset ja nõudeid kultuursema elu järele, ühe sõnaga õilistada nende vaimu.“

„Õilistada,“ lausub koolijuhataja ja naerab nüüd irooniliselt.

„Jajah, õilistada,“ jätkab Jaagumäe. „Ainult õilistudes saavutab inimene jumalaläheduse.“

„Jumalaläheduse!“ naerab jälle koolijuhataja. „Me peame ikka arvestama ka tegeliku elu nõudeid.“

„Mis nõuded need on?“

„Mis kasu sest on, kui me kasvataks inimesi ingliteks, kuid need inglid jääksid teiste rahvaste jalge alla? Praegune aeg nõuab, et rahvas oleks jõuline.“

„Teie meelest õilsus nõrgestab rahva vaimu?“

„Kui me ümber on julmust, siis peab ka meis olema julmust vastusurveys.“

„Arendate teie siis oma poistes ja plikades julmust?“

„Minul ei ole vaja seda teha...“

„Sellepärast, et soome sugu rahvas on juba oma iseloomult julm.“

„See on ta voorus, sest see on iga tugeva ja valitseva rahva iseloomu peamisi jooni.“

„Nii, nii, siis teie õigustate julmust. On päris huvitav näha, et rahvavalgustaja on rahva vaimupimeduse kaitsjaks. Pastor Vidriksoni kõrge ametikoht ei lubanud seda õigustada, kuid tema tõi oma passiivsuse kaitses ette, et siinsel rahval on paepealne hing.“

„See on hästi üteldud.“

„Ja see on teie meelest hästi, et see nii on?“

„Muidugi. Paepealset ei tule maha teha selle järgi, mis tal ei ole, vaid teda tuleb hinnata selle järgi, mis tal on. See on kivi kindel ja püsiv omadus.“

„See on lihtsalt tuimus.“

„Teie võite seda nimetada ka tuimuseks, kuid see on ikkagi rahva iseloomu vooruseks, see püsiv omadus, et ta on kangekaelselt see, mis ta on, ja ei alistu ühelegi mõjule. See „tuimus“ on hoidnud teda alles raskete sajandite jooksul.“

„Kuid milleks hoida seda tuimust nüüd, kus on teised ajad? Ma tahaksin näha nüüdset inimest rõõmsamana ja avameelsemana.“

„Imelik küll,“ ütleb koolijuhataja. „Teie tahate näha eestlast teissugusena, kui ta on. Kui mina oleksin kirjanik, siis mina aina rõhutaksin oma teostes me rahva iseloomulikke jooni.“

„Mina vaatan inimest väljaspool rahvust.“

„Kas see pole moestlänud kosmopoliititsemine? Igal rahval peab ju olema oma nägu. Aga teie kisuksite, kui see oleks teie võimuses, rahva omapära maha.“

„Oh, neid rahvuslasi küll!“ ütleb Jaagumäe. „Rahvusliku omapära nimel nad tunnistavad isegi pahed voorusteks. On see ikka teie tõsine seisukoht või otsitud endakaitse?“

„Endakaitse? Mis puhul?“

„Noh, ma tükkisin süüdistama, et teie ei tee midagi rahva kasvatamiseks.“

„Niisugust kasvatust ma küll ei tunnusta, mis nõrgestaks rahva jõulisi omadusi.“

„Kas teie tunnete Nasva Intut?“

„Olen temast kuulnud.“

„Tema passiks vist teie arvates noorsoole nii-ütelda mustereestlaseks. See sangar aga on kahjuks praegu vanglas.“

„Kellel ei ole endadistsipliini, see ei ole kellegi sangar.“

„Siiski. Temal on otse kalevipoeglikke omadusi. Ta on jõuline ja julm, ta on vähese mõistuse ja suure unega.“

„Jätke mineviku kangelased rahule, nemad ei saa ju ennast kaitseda!“

„Ma jätaksin mineviku meeleldi rahule, kui minevik ei tükiks tänapäeva. On järsult uus aeg, kuid rahvas elaks nagu edasi minevikus. Ei ole uusi inimesi. Ei ole rõõmsaid inimesi.“

„Mille üle need inimesed nii väga peaksid siis rõõmsad olemagi?“

„Minul on rõõmu põhjusi palju. Teil kui rahvaslasel peaks selleks olema riiklik iseseisvus. Aga ma ei näe, et rahvas oleks sellest rõõmus või uhke. Inimene nokitseb oma pisikest elu nii, nagu ta nokitses seda enne iseseisvust.“

„Ja teie näete selles muidugi tuimust?“

„Ja teie kindlasti voorust.“

„See on tõsi, et iseseisvus pole eestlast muutnud. Ta on ikka niisugune, nagu ta oli. Kuid mina ei näe selles midagi halba. Teie räägite minevikust. Jah, kui tahate, eestlases on minevikku, kuid mitte halvas mõttes. See iseteadev rahu, mis temas on, on ta iidse vabaduse enesetunne. Selle jaoks pole olnud vahepealseid sajandeid, need on olnud nagu hane selga vesi. See enesetunne on säilinud tänu oma paepealsusele. Sellepärast on nüüdne iseseisvus eestlasele nii endastmõistetav, et ta ei leia põhjust eriliseks rõõmuks, vaskavaimustusest rääkimata.“

„See on nii lohutav kuulda, et ei tahagi juurelda, on see õige või mitte. Kuid ma ei mõista, miks see tore rahvas peab praegu elama nii kultuurikehva ja nagu tahtlikult armetut elu. Mina muud ju pole nõudnud, kui et ta elaks isandlikumalt. Teie ennist olite nõus, et siin elatakse vaimsete huvideta, et siin on pime nurk.“

„Seda küll.“

„Kes on selles süüdi? Kes peaks temas äratama vaimseid huve?“

Koolijuhataja kehitab õlgu ja ütleb ootamatult:

„Meil on väike palk, selle eest ei või nõuda nii palju, kui teie tahaksite nõuda.“

„Rohkem ma ei nõuagi teilt,“ ütleb Jaagumäe. „Siin on nüüd selgust, julgust ja avameelsust küllalt.“

Nad hakkavad naerma ja koolijuhataja kutsuh Jaagumäe aeda, kus olevat põõsalt midagi suhu pista.

XX

Must pilv ajab üles, töötab tulla äikesevihma.

Jaagumäe on tagasiteel. Ta on süvenenud mõttesse. Ta astub lonkivalt ja lohistab keppi mööda teeäärset rohtu.

Iga inimese elu liigub oma kinnises ringis, tiirleb oma tõe ümber ja ei ole põrmugi huvitatud teise elust, mis liigub jälle omas ringis. Nii on vist õige ja hea, sest niisugune on maailmade elu seadus ja süsteem. Mida piiratum ring, seda parem, sest siis ei ole karta, et sa löikad kaarega teise eluringi, kus siis võib juhtuda kahe tõe kokkupõrge.

Tähendab, Tõnis on oma eluga õigel teel, sest tal on oma tõde ja oma kindel eluring. See on ka pastor Vidriksonil ja koolijuhatajal. Nende elu läheb, nagu ta minema peab, tekitamata teiste eludega kokkupõrget.

Minu eksiv vaim aga lõikab nende eluringi ja teeb pahandust.

Siis mina olen see, keda on vaja juhtida õigele tee?

Nii mõtleb ta lonkides.

Kuid siis ajab ta pea püsti ja küsib valju häälega:
„Ons see väsimus või elutarkus?“

Kas ma näen, et ei suuda seda, mida ma üritan, sellepärast siis leiutan uue tõe, mis õigustaks senisest loobuma? Ma ei ole muidugi laulatatud ühegi tõega juba sellepärast, et kui ta mind petma hakkab, siis oleks mul kergem teda minema kihutada. Sellepärast ei armasta ma ühtegi tõe liiga, sest liiga armastades ei märgata, et sind petetakse.

Must äikesepilv katab kogu taeva. On pimedavõitu ja vaikne ja erutav. Üksikuid linde vuhiseb kiirel lennul otsima varjupaika. Siis tuleb kahinal tuul, mida enne ei olnud ja mis toob endaga jahedamat õhku. Äkki sähvab välk hetkeks oma valgusega maailma valgeks ja kohe selle kannul käib raksatav müristus, mis lõpeb kauge kõminaga.

Jaagumäe lööb kepiga järsult läbi õhu ja ütleb:

„Kurat! Kas välk küsib, satub ta teise eluringi või mitte? Muudkui lööb! Tekitab elevust, erutab ja mõjub äratavalt.“

Jah, välk ei küsi, kas ta on õigel teel. On jõude, kelle jaoks ei ole olemas kindlaksmääratud eluringi. Küllap on siis niisuguseid inimesi, kes peavad sähvama oma valgusega ja tekitama erutust, küsimata, kas see teistele meeldib või mitte. Minu vabalt hulkuv vaim ei ole muidugi mingi välk juba sellepärast, et ma ei suuda sisendada hirmu. Ma ikka sähvan ka, aga, näe, vana Tõnis ei väriseги väga.

Jah, ma ei suuda seda vana kändu põlema lüüa.

Aga ma ei jäta. Ma ei ole väsinud ega endas pettunud. Mul on su vallutamiseks veel tagavaraks mõnigi vigur, mõtleb Jaagumäe ja vaatab ringi — kuhu joosta?

On hakanud tugevasti sadama.

XXI

Läheduses on vana küün.

Jaagumäe tunneb seda. Varemalt siin jalutades ta oli ikka vaadanud selle küüni poole. See oli seisnud seal eemal endamisi kuidagi kodusena ja oli hingestanud heinamaad nii, nagu oleks siin üksi käies kohe head ja sõbralikku seltsi.

Nüüd jookseb Jaagumäe selle küüni juurde otsima vihmavarju. Ta litsub ennast vastu seinu ja litsuks veelgi enam, sest tuulehoog kannab vihma peale.

Peab minema küüni taha.

Seal ta näeb veel kedagi, kes on kihutamas siia poole. See on ju Anni. Kas see on siis nende heinamaa? mõtleb Jaagumäe.

Vihmavesi jookseb tüdrukul mööda nagu alla, mööda naervat nagu. Naerma ta läks siis, kui hakkas nägema Jaagumäed.

Anni ei jää välja seinu äärde. Oma inimesena ta tõmbab küüni ukse lahti ja läheb sisse.

Ega Jaagumäegi nüüd välja jää. Kui tema küüni astub, on tüdruk heinavirna najal, lõõtsutab ja naerab.

„On see teie küün?“ pärib Jaagumäe.

Anni jaatab peanoogutusega.

„Imelik,“ lausub Jaagumäe, „ma mõtlesin ikka, et see on võõras.“

Tüdruk ei räägi midagi.

„Isa jäi vihma kätte?“ küsib Jaagumäe.

„Vist küll.“

„Miks ta varju ei tule?“

„Eks ta katsu seal varjul olla, kus ta on, ega ta siin ole. Ta niitmas.“

„Sa võtsid loogu?“

„Näh.“

„Ja nüüd oleme kahekesi siin küünis.“

Annil pole selle kohta midagi lausuda.

„Kuidas äikeseilm sinusse mõjub?“

„Näe, teeb loo märjaks,“ vastab tüdruk.

„Kas sa tead, et äikeseilm piitsutab mõne inimese seksuaalelu nii üles, et ta muutub hädaohtlikuks ja metsikuks.“

„Mismoodi?“

„Noh, nende armastustung muutub nii raskeks ja umbseks nagu äikeseilm, et peab kohe tulema lahendav prahvatus.“

„Pole ma seda veel kuulnud.“

„Nüüd kuuled. Ja hakkad vist kartma?“

„Mis mul karta.“

„Äkki aga olen mina nüisugune inimene. Tulen kallale.“

„Minu kallale?“ Anni hakkab naerma ja ütleb: „Teil linnapruudid, ei teie mind taha.“

„Kust sa seda võtad, et mul on linnapruudid?“

„Kellele need kirjad siis lähevad,“ ütleb Anni ja ta näos on jälle see puna, mida Jaagumäe märkas seal ennist, siis kui ta läks kirja viima ja tüdruk seda nägi.

Siis sellega seletub ta puna, mõtleb Jaagumäe. Selle puna taga on siis tunded, mis on noored ja arad, sest nad on ju alles hiljuti tekkinud. Ta ei ole siis enam minu suhtes ükskõikne, kui teda ajab punastama mõte, et minul on linnas keegi naisolend, kellele ma kirjutan.

Mis nüüd teha?

Kas anda nendele õrnadele ja noortele tunnetele surmahoop? Sellepärast surmahoop, et need on asjatud. Tal ei ole ju mõtet mind armastama hakata. Ma tahan olla ta suhtes aumees. Ja aumehena oleks siis minu esimene ülesanne — valetada. Luisata talle, et mul on linnas kindel pruut, kellele ma mõtlen ja kes ootab mind igatsusega. Seda kuuldes sureksid tema tunded.

Kui veider ma olen!

Kuidas saab olla õrn, rõõmus tunne asjatu? Kuidas saab armastus olla mõttetu?

Ta elu on olnud igav ja üksildane. Miks tahan ma nüüd surmata temas ärkavaid armastustundeid, mis võivad teha ta elu rõõmsamaks ja kaunimaks? Kuidas saan sellega hakkama mina, kes ma nõuan inimesele rõõmsat elu?

Ma ei ole rõõmu mõrtsukas.

„Ah, sina tuled niisugust juttu rääkima!“ ütleb Jaagumäe ja võtab kahe käega tüdruku õlgadest kinni. Anni hakkab vastu, nad lähevad heitlema ja kukuvad naerdes heintesse. Nad ei tõuse sealt niipea. Nad teevad vallatust, aega on, sest väljas kahiseb ikka veel sadada.

XXII

Ühel pühapäeval, mil rukis seisab põllul juba naprades, on Tõnis astumas tarest õue, et heita seal kummul kasukale ja magada. Kotta jõudes ta aga silmab väravas kedagi võõrast ja jääb sellepärast koja varju seisatama, et väljasolijat siit varitsedes vaadata.

Võõras seal väravas on niisugune lind, keda maksab vaadata. Lindu ta meenutab sellepärast, et ta kübaral on uhke sulg. Näh, niisuguseid sulekandjaid saksu siis ikka leidub veel, mõtleb Tõnis. Pole niisugust tea millal näinud. Kust säärane nüüd lahti on lastud? Näe, missugused püksid tal jalas on! Laiust üleliagi, kohe lottis ja kottis igatepidi, kuid pikkuse poolest pole suured asjad. Alla põlve ikka ulatuvad, kuid pool säärt jätavad paljaks. Peavad siis vist niisugused olema, ega need kogemata säärasteks ole tehtud.

Imelik elukas teine, nendib Tõnis endamisi rahulikult, sest „elukas“ tähendab temale seda, mis teistele „suur nina“.

Kuid mis asja niisugune siis meie väravas toimetab? Näe, kolmejalgne tugi aetakse püsti ja must kastike

pannakse sinna peale. Nüüd tõmbab sulega elukas end küüru ja sihhib silmaga läbi kastikese talu poole.

Ta, ligund, tahab ju üles võtta, taipab Tõnis ja astub kojast uksele, sest tal on himu näha, kuidas pildistamine käib.

Võõras märkab teda, kergitab kübarat ja ütleb: „Terre-terre! Kas mina tohib teie tallust üks bild te gema?“

„Pilt,“ kordab Tõnis. „Asi ta siis on, et sa pead teda üles võtma. Eks linnas ole ilusamaid hooneid!“

„Ei, ei, minule fäga meeldib just teie tallo.“

„Mis tal meeldida,“ naerab Tõnis ja mõtleb: Näe, kange keel teisel suus, ega ta eesti sugu ikka välja anna.

„Ei see maksa võtma hakatagi,“ ütleb ta siis võõrale, „mul vanad hooned. Eks te lähe koolimaja juure, seal te saate ilusama pildi.“

„Ei, ei,“ vastab võõras ja tõmbab end jälle apa-raadi taga küüru nagu vaatama viimast korda enne pildistamist, kas on ikka kõik korras. Kui ta sedaviisi seisab seal küürus, ilmub aida varjust Jaagumäe. Ta oli vist metsas luusimas, nüüd tuleb koju. Märkab võõrast ja küsib nagu ehmunult õhinal:

„Mis siin tehakse?“

„Ah, siin,“ algab Tõnis vastust. „Näe, kõva ülesvõtmine käsil.“

„Mis asja teie siin pildistate?“ pärib Jaagumäe nii-suguse käre ja kärkiva tooniga, millest Tõnis ei saa aru. Lase pilditegija ikka toimetab, hea vaadata, mõtleb ta, mis siin kurjaks saada.

„Teie ju näep, mis mina pildistama,“ vastab võõras

ja tahab teha nüüd nõksu ära, kuid Jaagumäe võtab ta käsivarrest kinni, lähevad teised nattipidi kokku.

„Katsuge, et siit minema saate! Tunnen teiesuguseid!“ tapleb Jaagumäe.

„Nonoh, nonoh!“ sõnab võõras ja kisub käise vabaks.

„Tehke, et kaote!“ käsutab Jaagumäe. „Muidu viskan aparaadi ees ja teid ennast tagantjärele siit minema!“

„Teie ei tohi see tegema,“ protesteerib võõras, kuid juba Jaagumäe haarab aparaadist kinni. Võõras kisub selle ta käest ära ja teeb vihaselt seletades minekut.

„Minge, minge!“ hüüab Jaagumäe talle saateks. „Pidage aga suu ilusasti kinni, muidu tulen järele ja annan nahatäie ka veel!“

„Mõh?“ teeb Tõnis ja vaatab küsivalt Jaagumäele.

„Niisugune tuleks kohe jalust maha lüüa,“ kirub Jaagumäe. „Mis pilti tal siit vaja teha on!“

„Näh,“ lausub Tõnis, „eks mujal ole ilusamaid hooneid.“

„Aga ilusatest ta ei tee. Ta tahab pildistada kõige viletsamaid. See ei ole maitse küsimus, vaid selles on sihilikku pahatahtlikkust. Mõtelge ise, mis jaoks tal niisugust pilti vaja on.“

„Küsi hullu!“ vastab Tõnis. „Mõni pilt see ka on, mis siit saab.“

„Aga niisugust ta just tahab.“

„Seda ta, ligund, oma kange keelega ütles jah, et kohe väga meeldib.“

„Aga miks meeldib talle just niisugune? Seda teie ei küsinud.“

„Tohid sa siis kõike pärida.“

„Noh, ütleme, ta teeb pildi valmis. Kuhu ta selle paneb? Kes seda vajab?“

„Kes see tema asju teab, mis mõte temal sellega oli.“

„Tema mõte on teada. Ta saadab pildi välismaale.“

„Välismaa nüüd minu talust teada tahab!“ naerab Tõnis uskmatusena.

„Küllap seal leidub niisuguseid, kes teada tahavad. Sääraste sihilikkude piltide abil luuakse seal meist niisugune ettekujutus, et see on pime ja mahajäänud maa. Kuidas aga teised riigid suhtuvad mahajäänud maasse, see on teada tänapäevast ja ajaloost. Mahajäänud maa vallutatakse. See, kes tuleb sõjaga kallale, kuulutab maailmale, et ma olen heategija, lähen looma seal korda ja tõstma kultuuri. Jah, see on neile heaks ettekäändeks. Mida viletsam üks maa välja näeb, seda suurem hädaoht talle. Mida kultuursemalt üks rahvas elab, seda vähem on tal karta vallutamist.

Ja-jah, peremees, õhk on täis sõja hädaohtu.“

Tõnis tatsub jalgel ja lausub:

„Tahab siis vägise kärinaks minna.“

„Tahab, tahab! Nägite ju oma silmaga, mis linnud siin ringi liiguvad, sõjalinnud. Nägite ju?“

„Nägin näh, miks ma siis ei näinud.“

„Et niisugustel lindudel siin midagi võtta poleks, selleks peame elama toredat isandlikku elu. Sellega võtame neilt põhjuse, õigem küll ettekäände kallale tungiks. Meie peame seda tegema, sest sõda ei ole ju naljaasi.“

„Sõda ja sõda, muud enam ei kuulegi,“ lausub Tõ-

nis ja tõstab mütsi peas ühest kandist teise. „On see sõda siis nii pakiline, et muud kui tahab ja tahab aga tulla?“

„Sõda võib seista lähemal, kui keegi meist oskab aimatagi. Et niisugused sulega saksad siia enam ei tuleks, selleks peaksite teiegi lööma uue elumaja üles. Niisuguse, mis oleks uhkuseks, mitte häbiks. Ja kui sõda siiski tuleb, et teie siis oleksite ette valmistatud. Niiviisi ette valmistatud, et pärast ei tarvitseks seista juhmi ja haleda näoga väärtusetuks muutunud rahahunniku juures.“

„Mis raha minul nüüd enam on,“ lausub Tõnis ja läheb jutu juurest minema. Oma rahast ta ei taha kõnelda.

Jaagumäe aga sammub väravast välja. Ta liigub sama teed, mida mööda kauges vööras fotomees.

Kas ta läheb teda taga ajama? Ta samm ei ole sugugi luusiv, rutt on jalas ja siht näib olevat teada.

Tüki aega käinud, ta jõuab metsatuka varju. Seal ta märkab eemal põõsa ääres pikutavat fotomeest, kes on visanud oma sulega kübara rohutüükale ja laseb päikest paista valgele otsaesisele.

Nähes Jaagumäed ta nägu läheb lõbusalt naerma, hääletult.

Jaagumäe tuleb talle tihedalt juurde, vaatab mõtlikult ringi ja ütleb:

„Lähme tee äärest kaugemale, ma ei taha, et meid nähakse kahekesi.“

Fotomees kehitab õlgu ja ütleb:

„Ma peaksin sind täna endaga linna kaasa võtma, muidu ma hakkan sinu pärast kartma, kui sa siia maa-

üksindusse kauemaks jääd. Sa oledki juba natuke nagu imelik.“

Nad astuvad teelt kaugemale põõsaste vahele ja istuvad seal maha. Jaagumäe ütleb naljatoonil:

„Sellest on vähe, kui ollakse natuke imelik. Sellepärast lase ma olen ikka niikaua siin, kui ma hoopis imelikuks lähen. See on suur tragöödia, kui kirjanik on natuke imelik ja jääbki niisuguseks, ei ole võimeline arenema napakast täielikuks vaimuhaigeks. Napakat ainult naerdakse, täistotrat aga jumaldatakse ja peetakse geeniuseks.“

„Minugi pärast,“ vastab kaaslane, „võid siia jääda, kui sul endaga just nii auahned plaanid on. Kuid nüüd oleks sul vist aeg ütelda, kuidas ma oma osa ka mängisin. Jäid sa sellega rahule?“

„Mäng oli loomutruu. Paremat ma igatahes ei soovunudki.“

„Aga nüüd ütle, mis osa see oli, mis ma mängisin?“

„Ma ei tea, kas ma seda sulle praegu ütlen. Võib-olla hiljem linnas.“

„Nonoh, ma teen sulle teene ja sa tahad nagu selle tasuks piinata mind oma veidra salatsemisega. Ava aga suu ja seleta.“

„Kui ma sind kirjaga kutsusin, ma olin oma ideest nii sisse võetud, et uskusin sellega saavutada palju. Aga praegu, kus ma pean hakkama sulle seletama, milles asi on, ma löön nagu kahtlema, et ehk oli see kõik asjata.“

„Kahtle minu pärast, ega see rääkimist takista. Pealegi usun ma ju niigi, et sa oled tühjategija,“ aasib fotomees.

Tekib paus, mille järel fotomees küsib uuesti:

„Noh, mis osa see siis oli?“

„Kui sa just peale käid — see oli sõja hädaohu pisilase osa.“

„Räägi selget juttu, ma ei mõista midagi. Ma ei mõista, mis mõte sel tembutamisel oli.“

„Mõte on käegakatsutav ja lihtne: sisendada hirmu.“

„Mis tonti sa siis teed, mis asja sa inimesi hirmutad? Sind tuleks ärevuse tekitajana võimude kätte anda.“

„Minu eesmärk õigustab seda, mis ma teen,“ vastab Jaagumäe ja jutustab sõbrale, mida ta hirmutamiseks kätte tahab saada.“

Sõber kuulatab teda ja küsib siis:

„On see siis sinu asi teiste maise varanduse pärast muretseda?“

„Sa mõistsid mind valesti? Kas ma ei öelnud sulle, et tahan sundida teda kasutama oma varandust selleks, et ta elu oleks inimlikum.“

„Sa siis enam ei taha kirjanik olla?“

„Millest sa seda järeldad?“

„Sinu uuest ülesandest. Kui sa oled kirjanik, milles sa siis võtad endale niisuguse lootuseta tõuparandaja ülesande? Elu olgu sinu jaoks uurimisobjektiks, mitte eksperimentide tegemiseks. Sul on tore tüüp käes, kuid sa katsud teda ära rikkuda. Sina ainult vaatle ja lase elul olla niisugune, nagu ta on. Kui sul on ideekesi, siis sa opereeri nendega oma raamatus. Seal sa saad nendega toime üksi — minu abita.“

„Milleks ma matan raamatusse need ideed, mis

peavad minema sinna, kuhu raamat ei lähe? Ma viin need otse ellu. On ju hea ja kerge käsitada kirjanduses elust võetud ainet, kuid mina olen rakendanud oma vaimu käsitlema elu ennast. Ma tahan näha, kas ma suudan siin midagi luua või mitte.“

„Ons sel mõtet?“

„Ma leian, et sel just ongi mõte. Elu seisab mu ees nii tähtsana, et ma pean küsima: ons kirjandusel mõtet?“

„Ega see tark küsimus ole. Teeksid ikka õieti, kui sa kohe täna sõidaksid siit ühes minuga minema.“

„Selleks ma sind siia küll ei palunud. See, mis ma üritan, on nii tihedasti seotud minu siseilmaga, et kui ma sellest loobuksin, siis ma kisuksin endas midagi maha. Pealegi põlgan ma üldse paha harjumust jätta pooleli seda, mis kord on ette võetud.“

„Ah, siis nii on lood: püüdes kasvatada teisi, sa kasvatad iseennast.“

„Inimene õilistub õilsate tegudega, mis tehakse teiste heaks.“

„Kui seda tehakse teadlikult endakasvatuse eesmärgil, siis on siin inimlik egoism ilusasti platsis ja tegu kõigiti mõistetav. Nõnda sa ei olegi minu meelest enam imelik ega ole mul põhjust ka sinu pärast karta.“

Nad ajavad veel tüki aega kergel naljatleval toonil juttu, veedavad koos mitu tundi metsarahus. Siis hakkab sõber minema maantee poole, et pääseda varsti linna poole sõitvale bussile. Enne ta aga heidab kübarralt seal uhkeldava sule.

„Ole siis tänatud!“ lausub Jaagumäe ja sammub tagasi talu poole.

XXIII

Alles ikka oli veel päevavalge, aga nüüd on juba paras pimedik käes. Nii palju veel on kaduvast päevast taeva äärel heledat, et kärbis saab end selle taustal näidata musta kühmuna. Loomad on ammu kodus, lüpsminegi on lüpstud, lambad niisama veel määgivad natuke enne und.

Annil on ikka veel nii palju talitusi, et ta kärke kogu aina lendab õue hämaruses lauda, kaevu, aida ja toa vahet. Ega seda ole imestada, et tal on veel teha. Imestama peab seda, et siin üldse suudetakse kahe hingega kõik ära teha. Mis karjapoissi lugeda. Või neid eitesidki, kes päevilistena kargavad niidule ja viljakoristamise ajal väljale. Muidu ikka kahe hingega. Kohe tapavad end tööga.

Kas kergemini ei saaks?

Küll saaks, kui sulase käed oleksid abiks. Aga kes selleks raatsib kulutada. Mul väike koht, kus sa siin veel sulast pead, ütleb Tõnis ja ei mõtle, et mul ju väike pere, kuidas meie kahekesi saame. Mõnel teisel on niisama väike koht, aga pere suur, kohe kümnehingeline. Ja ära elavad kõik. Koht toidab. Kuidas

see koht siis siin ei suuda veel ühele hingle leiba anda? Tühi jutt kõik. Aga noh, kes see Tõnist siis ei tunne.

Praegu, õhtu pimenedes, on Tõnis läinud toa taha. Seisab seal. Mis ta seal niisama seisab, midagi ei tee? Pole seal seista selleks, et kuulatada, sest õhtu vaikuses ei kaja hääli kuskilt. Küllap ta siis peab aru, mõtleb. Üksi on hea olla oma plaanidega.

Aga Jaagumäe on teda märganud ja tuleb segama. Kohe ei tule. On pidanud teda tüki aega vargsi silmas, nagu lastes tal meelega olla oma mõttega. Alles siis, kui Tõnis läheb juba nagu minekumõttega liikuma, astub tema ligi.

„Noh, mis plaane peremees peab?“ küsib ta.

„Ah, plaani?“ lausub Tõnis. „Mis plaani mul pidada on, jäin niisama vaatama.“

„Vaatate vist seda, kuhu õunaaed kõige paremini passib.“

„Passi kuskile,“ vastab Tõnis lühidalt.

On see ta senine jonnakas vasturääkimine või on ta seda asja kaalunud, kuid ei leia sobivat plaani? mõtleb Jaagumäe ja ütleb:

„Kuidas ei passi?“

„Kus ta siis passib, kui siin ruumi pole. Paar tükki siia õueaeda mahub, mis see maksab mässata.“

„Siia muidugi ei mahu. Tuleks kohe see põllu äär täis lüüa.“

„Põllu äär... Seal pole ju aeda ümber.“

„Kas seda siis ei saa?“

„Kus nende kivide ots, mis sinna läheb! Millal mul see aeg on neid murda ja vedada.“

„Aeda pole vaja.“

„Jäta siis lausa lagedale.“

„Õunad kasvavad ka lagedal.“

„Kasvavad... Kellele nad seal kasvavad?“

„Ega niisugune harilik kiviaedki varast pea.“

„Mis mina siis kogu aeg räägin. On mul vaja seda risti kaela võtta.“

„Mingit risti ei ole.“

„On see kerge mul öösiti valvata, vaata, saad veel kiviga pähe ka.“

„Saab nii, et pole vajagi valvata.“

Tõnis jääb Jaagumäele üksisilmi otsa vahtima, ta suu on natuke avali, kuid ta ei küsi, vaid vaatab niisama.

„Õunasaagi võib ette maha müüa juba suvel,“ seletab Jaagumäe. „Mõnele õunakaupmehele. Siis sügisel on juba tema asi valvata ja vahti pidada. Endale jätate mõne talulähedase puu saagi, sealt varas ei tule näppama. Nii ei ole teil mingit muret.“

„On need õunakaupmehed mul võtta.“

„Nad ise on suurte õunaaedade jahil, teie ei tarvitsegi neid taga ajada,“ ütleb Jaagumäe ja läheb põllu äärde, tähendades:

„Ma vaatan õige, kuidas see maa seal viljapuudele sobib.“

„Eks maa ole teada, aga kes seda teab, mis need viljapuud himustavad, see ju tume kraam,“ lausub Tõnis ja tuleb kaasa.

Seal nad siis kahekesi lükkavad saapaninaga mulda ja kõnelevad sellest, missugune pesa tuleks teha puule enne istutamist.

On juba pime ja oleks veelgi pimedam, kui kuu ei vaataks mustendavate kuuseokste tagant, tõusust veel punakana, hakates oma öise paistega valgustama välju.

Tõnis seisab ikka veel paigal. Tal midagi enam kõnelda ei ole, kuid ta ei taha veel lahkuda ja ta ütleb: „Mjaa.“ Kes teab, mis ta endamisi mõtleb. Jaagumäe seisab ta kõrval nagu oodates, et kas teises selgub veel midagi ütlemiseks.

Tõnis vahib enda ette maha, nagu peaks ta mullaga nõu, usutleks maad, et kas saad ikka niisuguste peenikeste poistega hakkama, õunapuudega. Või suretad nad välja, jäävad järele ainult kuivanud kontsud, mida silmal valus vaadata. Vead ehk mind sisse?

„Mjaa,“ teeb ta siis uuesti, keerab otsa toa poole ja lausub:

„Magama.“

Läheb mustendavasse madalasse tarre norinal põõnama väsinud tööinimese sügavat und.

Jaagumäe aga tahab veel jalutada.

Kuu tõuseb kõrgemale, läheb näost nagu hõbedaseks, teravalt helendavaks, kuid ta valgus hajub maastikule mahedana. Selles öises kumas on kiviaed, karjamaa, kadakapõõsad ja eemal põllulapp, kus seisab reas napru, valendades metsa taustal. Mõned napradest oleksid nagu unised, nende pead on vajunud longu, katsuksid nad niiviisi losutades magada.

Teeäärsete puude otsas siristab rohutirtse.

Jaagumäe astub päris hoogsa sammuga. Tal ei ole ju kuhugi minna, kuid mõtete hoogne rütm ajab jaladki liikuma kiiresti. Ta nägu on lõbus ja tal on elada rõõmu.

Noh, nii palju ma inimest ikka tunnen, et võin ütelda: nüüd võit kaldub minu poole. Tähendab, mina olen teda juba niipalju muutnud, et ta hakkab võtma aru pähe. Jah, ma muudan selle mehe ja kogu selle pimeda nurga elujärje pidulikumaks ja rõõmsamaks!

Nõnda mõtleb Jaagumäe, astub suuril sammel ja hoiab kepina peos roigast. Sellega ta juhtub praegu torkama karjamaa serval vastu paljast paasi. Ta märkab seda ja jääb seisma. Ta nägu on naeruline, vaatab sellega kuualusesse kaugusse, kus on metsaviir, ja ütleb valju häälega:

„Hei, pastor Vidrikson, kas magate juba? Tulge nüüd vaatama, kuidas ma paepealsel roose kasvatan!“

XXIV

Kui ta tuleb tallu tagasi, on juba hiline tund. Kuu valgustab vanu hooneid ja õuel on vaikne. Kõik näib magavat, ainult laudasõnniku lehk ei maga. Seda on tunda ja see on omal kohal, nagu aidates anda õuele seda, mis on külalik ja talule nagu iseloomulik.

Anni vist põõnab juba ammu, mõtleb Jaagumäe.

Aga ei, näe, tüdruk tuleb praegu lakast alla.

„Noh, kas ei taha magada?“ küsib Jaagumäe.

„Ajab janutama,“ ütleb tüdruk ja läheb kaevule. Ta hakkab vett võtma. Kaevukook liigub kägisedes, nagu torisedes, et ööselgi ei lasta rahutundi pidada.

On vesi välja võetud, kummardub tüdruk jooma. Jaagumäe silmitseb teda teraselt, et kui palju ta nüüd õige joob, kas tal on ikka tõesti janu või teeb ta, nagu oleks janu. Noh, üksik naisterahvas, ehk ei saa magada, rahutu veri ajab ju inimest kõiksugu narrusi tegema.

Anni on ämbri kohal tüki aega, kes temast aru saab, mis ta seal teeb. Kui ta siis sealt tulema hakkab, ütleb Jaagumäe:

„Noh, mis meil nüüd viga.“

„Mis siis nüüd on?“ küsib Anni.

„Eks isa ole nüüd nõus,“ vastab Jaagumäe. „Õunapuude suhtes.“

„Ei ma seleta veel ühti, kust kandist ta nii nõus on.“

„Sa siis ei tea. Käisime ju täna kahekesi juba aia kohtagi valmis vaatamas. Mis sa lõdised, on sul külm?“

„Ihu magamisest tulnud, nüüd nagu jahe.“

„Astume siis aita, seal soojem.“

„Ei astu.“

„Me peame nüüd lähemalt seda asja arutama. Päeval sa oled nii kinni, et pole aega. Räägime siis öösel.“

„Eks siis räägi.“

Nad lähevad aita ja istuvad voodi servale. Jaagumäe algab:

„Õiget momenti ei tohi mööda lasta. Isa näib praegu kalduvat nõusse, kuid kes teab, mis talle edaspidi jälle pähe tuleb. Lööb äkki uuesti sõrad vastu, mine siis maadle temaga.“

„Kes seda teab, on ta nüüdki nõus.“

„Ta ei räägi vastu. Sellepärast peab käed tööle panema, muud ühti. Mina võtan homme hommikul labida ja hakkan õunapuudele aukusid valmis kaevama.“

„Mis neist enne kaevata.“

„Kui töö juba käimas, ega isa siis enam saa asja otsustamisega viivitada. Ta lihtsalt nõustub. Sa võtad temalt raha ja sõidad linna puid tooma.“

„Mis mina nendest tean, eks neid ole mitu sorti. Oskan ma neid õigeid osta.“

„Ma võin sinuga kaasa sõita.“

Anni ei lausu selle peale midagi, vaikib.

Jaagumäegi vaikib põrmu aega, siis ütleb:

„Mõne aasta pärast sul on siin niisugune ilus olemine, mida minagi tahaksin siis näha.“

„Kui on, eks sa siis näe.“

„Kutsud siis vaatama? Pead sa mind meeles?“

Anni jääb vastuse võlgu, tahab olla vait.

„Sa vist ei kutsu. Sa oled siis juba mehel, sul on lapsed ja oma töö, ei sa siis enam minule mõtle. Kui juhtudki mõtlema, siis kutsuda ei julge ometi, oled ju teise naine.“

„Sa tead, et ma teise naine olen!“ vastab Anni, ütleb kohe tigidana, nagu ei tahaks ta teise naine olla.

Jaagumäe vaikib, ta tahab natuke juurelda, miks tüdruku toon oli nii äge, nagu ei tahaks ta mehele minna. Ometi peaks ju see ta ihaldatud eesmärk olema. Või oli ägeduse raskuspunkt just sõnal „teise“? Kui mitte teise, kelle siis?

Mis ta mõtleb, see tüdruk? Mis ta minust mõtleb? Kuidas ta mõistab seda, et võõras mees võtab talu õunaaia soetamise nii südamelähedaseks asjaks, nagu teeks seda endale? Mis mõtted ja tagamõtted niisugusel mehel peavad olema? Küllap Anni mõistab ja seletab neid omaviisi, nii et temas võivad tekkida minu suhtes teatud tunded, võib-olla koguni lootus. Võib-olla.

„Ise teist pole tulijat,“ ütleb Anni, kes kõneleb Jaagumäele vahel sina, vahel teie.

„Miks minust tulijat ei ole?“

„Noh, teada kõik.“

„Mis on teada?“

„Eks teil seal linnas ju ole keegi...“

Niisuguse arglikult noriva, pigem pärida tahtva lause taga tundub nagu vaevlevat uudishimu, nendib Jaagumäe ja ütleb:

„Kui mul keegi olekski, siis näed ju, et ta mind kinni ei pea — ma olen ju siin!“

Ta tahaks muidugi selgemat vastust, ta tahaks vist kuulda mu suust, et mul ei ole seal kedagi, kuid jäätame talle siiski kahtluse, nii on parem, mõtleb Jaagumäe ja lausub:

„Kui sa ei kutsugi, ma tulen ise. Ja kui sa peaksid mu vastu kitsi olema, siis ma võtan ise oma käega igalt puult ühe õuna prooviks, võtan sellele vaatamata, et sa kibeda näo teed.“

„Ää ikka juba sööma hakka, pole ju veel õunapuu haisugi,“ ütleb Anni.

„Eks me mõttel ole luba luusida tulevikupäevades. Kui unistada on hea, miks siis mitte elult seda head võtta. Pealegi on see niisugune unistus, mis kindlasti teostub.“

„Mis asi?“

„Noh, need sinu ilusad tulevikupäevad.“

„Eks teil ole ükskõik, kui teie jälle linnas olete, mis elu mina siin maal elan.“

„Ei ole, Anni. Sa ei peaks minust niiviisi arvama. Sa ju peaksid märkama, et minul just ei ole ükskõik, kuidas sa elad. Kas ei võitle mina sinu tuleviku eest?“

„Aga miks sa seda teed?“

„Sellepärast, et ma tahan sulle paremat elu.“

„Miks sa seda tahad?“

Mis ma talle nüüd vastan? mõtleb Jaagumäe. Pean ma avaldama tõtt, et see ei ole kaastundest ega erilisest sümpaatiast, vaid see on minu vaimu omadusest vihata tuima olemist ja nõuda inimesele rõõmsat elu? Kui ma seda talle ütleksin, ta oleks vist pettunud. Ta oleks rõõmus, kui ma petaksin teda valega, et ta on mulle armas. Kumba siis valida: tõe kibeda pettumuse või vale magusa pettuse?

„Miks ma seda teen?“ kordab Jaagumäe. „Aga see on ju nii loomulik ja inimlik — soovida teisele head.“

Anni ei ütle selle peale midagi, kuid küllap tal endamisi on mõtelda mõndagi.

Nõnda vaikides nad istuvad veel natuke aega, siis leiab Anni, et on aeg minna magama.

Õues on pime, kuu on läinud pilve taha, ei tea, kas pääsebki täna enam paistma. Puhub kergelt tuuleõhku, mida ennist ei olnud, mis vahepeal on tõusnud. See paneb aida taga haavapuu kahisema. Kahiseb seal öises vaikuses ja pimeduses nagu mingi ärkvel olev hingeline.

XXV

Kartulivõtmise aeg on ju veel ees, kuid siin on juba põllust hea lahmakas lage: Tõnis on vedanud neid varakult koormate viisi linna. Selle tühja koha paneme nüüd õunapuid täis. Võib-olla tuleb mõnele puule teha pesa sinnagi, kus praegu veel kartulid võtmata, aga ega sellest midagi ole.

Nii mõtleb Jaagumäe järgmisel hommikul, otsides pihku labida.

„Noh,“ ütleb ta Tõnisele, „nüüd läheb töö lahti! Tulge kaasa, vaatame, kuidas me need õunapuud seal ridades minema paneme.“

„Mis ma niisugusest asjast vaadata mõistan, tundmatu töö.“

„Peame seltsis nõu ära, siis ma kukun puude jaoks pesaauke kaevama.“

„Mis neist enne kaevata, tea ju veel, kuidas puudega saab.“

„Mis siin saada?“

„Kas ongi kuskilt võtta.“

„Ega linnas puude puudust ole.“

„Mõistad sa neid sealt otsida.“

„Küll mina tean seal mõnegi puukooli.“

Tõnis tõstab mütsi peas edasi ja tagasi ja ütleb ikka veel kõhklevalt:

„Kes neid nirusid teab, hakkavadki nad siin kasvama?“

„Mis nad siis tahavad? Mulda on ja väetist saavad, muudkui juurduvad ja võtavad niisuguse jõu sisse, et lähevad kasvama kohe mühinal.“

„Teab neid, mis kurja hinda nad maksavad?“

„Ega nad rohkem maksa, kui nad väärt on. Paremini on, kui teie varandus ei ole rahas, vaid muus väärtuses. Teete targemini kui teised ja võite mustal päeval pihku itsitada, kui teistel halvasti läheb.“

„Mis neil haledamgi läheb.“

„Ikka läheb. Nende rahavarandus on siis null, teie viljapuuaed aga on endiselt suur varandus, mis aina annab raha ja raha.“

„Eks nad taha hoolitsemist, ega nad muidu anna. Mis meie siin nendega peale mõistame hakata.“

„Mis kunsti siin siis on, natuke aednikku mängida!“

„Meist nüüd aednikku! Nagu pime öö, mõista ma kuskilt otsast peale hakata.“

„See pole veel mingi häda, kui ei mõista. Pole ju kellelgi keelatud aiakunsti õppida. Paar aianduse õpperaamatut ära tuua, küll Anni sealt juhatust leiab, mis teha vaja.“

„Kes seda raamatu asja uskuda teab,“ kahtleb Tõnis. „Või saab ta nii karvapealt aru, mis seal just teha kästakse.“

„Kiri selge ja mõistus peas, mis seal aru saada,“ vastab Jaagumäe ja hakkab liikuma põllu poole.

Aeglaselt tuleb Tõniski järel ja küsib seal:

„Mis see leht ka nüüd räägib?“

„Mis ta räägib. Maailm ikka vihast sõjanõu täis.“

„Vaatah!“ lausub Tõnis ja nihutab mütsi. „Ei ta, ligund, muuda ka meelt.“

„Ei ta muuda. Muudkui ühel päeval prahvatab,“ vastab Jaagumäe ja hakkab märkima õunapuudele kohti.

Tõnis ei räägi vastu, vaid on natuke aega nõusolevalt juures ja läheb siis väljale vilja vedama.

Jaagumäe töötab ja mõtleb: Nüüd siis kaevatakse auku õunapuu jaoks. Aga kui palju tuli enne rääkida auku vanamehe pähe! Sõnaga ja labidaga ma muudan seda nurka rõõmsamaks.

See on töö, mis annab mulle endale rõõmu. On ka aeg saavutustest rõõmu tunda. Ega ma kauaks siia jää. Tuleb porine vanasügis, siis ei ole mind enam siin. Aga enne kui ma lahkun, näen ma siin teissuguse elu algust.

Õhtuks on kakssada pesaauku valmis. Tõnis tuleb koju, vaatab ja ütleb muheldes:

„Näh, tustinud maa üles nagu mutt. Kus nende puude ots, mis need augud küsivad!“

„Ma arvan, et need augud ei jõua kaugeltki päästa kogu teie rahavarandust. Teie peaksite ülejäänud raha päästma nii, et panete selle uutesse hoonetesse.“

„Hoonetesse... Kasu ma sellest saan, ega hooned mulle raha teeni.“

„Kui nad ei teeni, siis nad vähemalt aitavad raha alles hoida.“

„Mis nende sees, see läinud, saa ma sealt tagasi enam krossigi.“

„Nii et nagu kaduma läinud?“

„Rahast ilma, muud ühti.“

„Rahast küll, varandusest mitte. Uued hooned tõstavad teie koha väärtust.“

„Mis mul sest väärtusest, kui ma teda müüma ei hakka,“ vastab Tõnis.

„Teie näete selles raha kaotust, milles mina näen teie raha päästmist. Teie töö-vaeva ja varanduse kindlustamist musta päeva puhuks.“

Tõnis ei vasta midagi, vaid kummardub ja võtab maast pihku mullase kartuli, mis on kaevamisega välja tulnud.

Jaagumäe mõtleb: Kuidas ma pean kogu aeg kõnelema rahast ja ainelisest väärtusest selleks, et tõsta inimväärtust! Otse vaimsetest väärtustest temaga kõnelda pole ju mõtet.

„Eks teie hooned ole ka vanad,“ ütleb ta siis. „Neil ju oma aeg ära elatud.“

„Mis ta elatud. Eks nad nii kaua kesta, kui ma ise tuksun.“

„Olete eluaeg rasket tööd teinud, kas ei taha ka vanas eas valgemas toas elada ja selles oma võitu näha?“

„Võitu... Mis võitu mul siin taga ajada, hea kui elatud saab.“

„Ja vanas tares saab veel elatud küll?“

„Näh,“ vastab Tõnis. „Narriks ma siis enne surma veel lähen, et nüüd ta äkisti ei kõlba!“

Kui ta paremat elu peab narruseks, siis on asjata teda siit kandist rünnata, nendib Jaagumäe. Teda ei tule meelitada, vaid pigistada sealt, kus ta valu tunneb.

„Nojaa,“ ütleb ta, „asi ei seisa ju selles, kas vana veel hea on või mitte. Küsimus on selles, kuidas sõda ei saaks meile põõna panna. Selle üle tuleb mõelda. Eks see vana sõda seisa veel praegugi meeles. Kui palju on seniajani kahetsetud, et oleks ma seda teinud ja oleks ma ometi mõistnud nõnda talitada. Niisama palju saab olema kahetsemist ka pärast seda sõda, mis nüüd tuleb. Aga kui palju kibedat kahetsemist jääks ära, kui praegu, mil on veel õige aeg, inimesed võtaksid aru pähe ja teeksid seda, mis vaja teha.“

„Mjaa,“ teeb Tõnis ja laseb lõnksti keha raskuse ühelt jalalt teisele.

Saab nüüd näha, mõtleb Jaagumäe. Nüüd ta ärahirnutatud hinge on heidetud uus mõte, ehk hakkab seegi kuidagi idanema. Ehk kerkib siia uus elumajagi.

XXVI

Kust siis puid tuua?

Ega mujalt kui linnast, arvab Jaagumäe. Aga nüüd meenub Tõnisele, et alevis on ju ka puukool, ega nad sealgi viletsamad ole. Alev on lähemal, pole vajagi linna sõita.

Jaagumäe sõidab siis Anniga sinna.

Anni on pühapäevaselt riides, tal on must taljes jakk ja must raskest riidest seelik. Must läheb ta heledate juustega. Ei oleks viga, isegi väga kena oleks, kui ta seoks näo ümber pearätiku, millel on valge põhi, äärtes aga sinised suured õied. Tal on niisugune rätik. Kuid ta tahab täna olla peen ja tõmbab pähe valge bareti. See läheks ju ka, kuid see on kistud liialt ühele poole viltu. Nii ju kantakse, nii paljudele lähebki, kuid Annile mitte. Tekitab tema juures asjata uljuse, koguni ulaklikkuse muljet, millist joont temas aga tõeliselt pole. Sellepärast on ta kogumulje, pühapäevasele riietusele vaatamata, halb. Selles on segav lahkeli, nii et silmal ei ole hea vaadata.

Vankri istmekotile pannakse värviline vaip, see on tore. Sellele nad istuvad kahekesi kõrvu ja liiguvad vankriga aeglaselt mööda viletsat koduteed välja maanteele.

Sõidetakse mööda mõnest talust. Seal on näha inimesi. Nad jätavad paariks hetkeks töö ja jäävad vaatama.

Iga möödaveerev vanker on maaüksinduses vahelduseks, kohe nagu sündmuseks.

„Mõni mõtleb, et oleme eit ja taat,“ naerab Jaagu mäe.

„Teil jälle kange häbi!“

„Häbi? Ma oleks niisugusest arvamisest väga meelitatud.“

„Ei tea mis moodi?“

„Inimest ju hinnatakse siin nagu mujalgi ta varanduse järgi. Kui keegi arvab, et mul on nii palju varandust: talu, hobune, naine — siis ma olen ta silmis ju suur mees!“

„Mis varandus see naine on?“

„Kui hobune on varandus, miks siis naine ei ole. Ega sa ometi arva, et naisel ei ole hobusegi väärtust?“

„Ega ei ole.“

„Kulla inimene!“

„Jäta hobune valveta, viiakse kohe ära. Naist ei tule keegi viima, kuigi teatakse, et ta pole kellegi jagu.“

„Küll tullakse, küll sõidetakse sinugi järele.“

„Ma enesest räägi.“

„Kui ma paari aasta pärast siia tulen, eks me siis näe, kas sa oled varandus või mitte. Panen ma siis käe su külge, tuleb kohe varanduse omanik mu kallale, kas või pussiga virutab, kohe nii suureks varanduseks ta hindab sind.“

„Ega seda ole!“

Jutt käib lõbusas naljatoonis ja tee kulub ruttu.

Alev hakkabki juba paistma. Kunagi kollaseks värvitud, kuid nüüd luitunud majakastid seisavad iseteadvalt reas ja tahavad olla pigem linn kui maa. Miks ta linn ei ole, siin on ju isegi munakividest sillutatud peatänav! Siin on kahekordne telliskivist majagi, mille fassaadil kaupluse silt. See on A. Rägametsa maja ja kauplus. Avali seisvast uksest hoovab vägevat nahakauba lehka tänavale.

Jaagumäe läheb kauplusse. Ta ostab väikese lambi ja petrooli, pikad pimedad õhtud muutuvad muidu igaüks.

Siis nad sõidavad puid ostma. Nad valivad enamikus talisordid, võtavad ainult kümmekond suisleppa.

„Need on sinu laste jaoks,“ ütleb Jaagumäe Annile suisleppade suhtes.

Toovad koormatäie noori puid ära, muist jääb seekord toomata. Vanker ei võta korraga nii palju vastu.

Nad jõuavad aegsasti enne õhtut koju. Jaagumäe hakkab kohe istutama, lastes töö juures lõbusat vilet.

Õhtul silmitseb Tõnis puid kaua, enne kui ta avaldab oma arvamuse. Ta nägu ei ütle midagi, rõõmu see vähemalt ei kajasta. Viimaks lausub suu:

„Millal neist nirudest asja saab?“

„Eks nad taha mõne aasta kasvada,“ vastab Jaagumäe, tunnistades teraselt Tõnise ilmet. Vanamees nihutab mütsi kuklast laubale ja sealt tagasi kuklasse. Ta ei kõnele midagi, hingab nohinal ja näib olevat pettunud.

Olgu, mõtleb Jaagumäe. Küll ta ükskord neist rõõmu tunneb.

XXVII

Mehekogu läheb väravast mööda, astub aeglaselt ja sihib ise silmadega sinnapoole, kus nüüd on talu noor õunaaed. See on siit kandi külamees. Tal on praegu uuevõitu must ülikond seljas, ega ta seda iga päev kannu. Ta aeglustab sammu veelgi ja jääb siis seisma. Jääb vaatama.

Seisnud nõnda hulga aega paigal, ta tuleb tagasi värava poole, astudes tasase arupidava sammuga. Vaatab üle aia talu poole ja siis enam ei kõhkle: tuleb õuele.

Kergitab natuke mütsi, peagu tõstab juuste küljest valla, ja ütleb Annile:

„Jõudu!“

Seejuures ta noor nägu — lai ja pruun — on tõsine ja asjalik.

„Tarvis!“ vastab Anni ja jätkab õue pühkimist, sest täna on laupäeva õhtu.

Külamees seisab paigal, käed pintsaku taskuis, ja silmitseb vaikides seda, kuidas luud teeb oma tööd. Näib nii, nagu oleks ta seda vaatama tulnudki, muud asja polegi.

Mees ennast ei avalda ja Anni ei käi ka peale, ei päri, et mis sind siia tõi. Anni jätkab pühkimist. Kui ta viimaks selle lõpetab ja paneb luua käest, leiab võõras õige aja olevat kõnelda ja ütleb:

„Igavene kari õunapuid!“

„Ikka on,“ vastab Anni.

„Kuulsin jah, et pidi olema. Mõtlesin, et lähen õige vaatama.“

„Kas ka nagu sedamoodi mõte?“

„Mis nüüd sedamoodi, aga tahaks ikka mõne toa taha torgata, ega ta paha tee.“

Anni läheb võõraga õunapuude juurde. Neid kuulukse seal omavahel kõnelevat. Küllap külamees pärib viljapuude sordist ja püüab silmaga talletada nähtust näpunäiteid puude vahesuuruse ja istutamisviisi suhtes.

Jaagumäe vaatab neid eemalt ja naeratab. Olgu nad seal kahekesi segamatult pealegi, mõtleb ta ja läheb aidatagust jalgrada mööda metsa poole jalutama.

Minule ei paku need õunapuud mingit rõõmu, mõtleb ta, sest need on ainult abinõuks. Mind rõõmustab hoopis muu. See, et siia ei tulda enam pilkelauludega. Suhtumine on muutunud. Minu vaim on muutnud siit nurga vaimu. Jah, minu päikesepaisteline vaim mõjub ümbruskonda positiivselt ja loovalt. Ta jätkab siin loomist kaua veel siis, kui ma ise olen ammu lahkunud. Juba täna on näha, kuidas sinne eeskuju on äratanud mujalgi niisuguseid mõtteid, mis tõstavad inimese väärtust. Nõnda mõjun ma kultuuristavalt ka nendes, keda ma ei näegi.

Mul on põhjust rõõmustamiseks ja ma ei taha olla rõõmu suhtes tagasihoidlik. Ma olen õnnelik ini-

mene. Kas olen ma niivõrd primitiivne või niivõrd täiuslik, et minus ei ole midagi omavahel riius? Ma olen tundeinimene niisama palju kui mõistuseinimenegi, kuid ma ei tunne keha ja vaimu probleemi. Mu tunded on sageli mu vaimule tiibadeks, kandes ta ekstaasi kõrgusse.

Ma olen pidulikult rõõmus ja mul on hea maailmas elada. Ma olen siin oma ülesande täitnud ja jätan need kohad maha. Need tuttavaks saanud niidud ja need koduseks saanud põllulapid vaiksetes metsakäärudes. Ja sinu, sa vana küün! Mustendad praegu veel mahedas õhtuhämaruses. Hoiad heinu, kuid minu teadu on sul muu ülesanne: hingestada oma intiimse kogu maastikku. Sellepärast ma olen vaadanud sind ikka tänuliku pilguga, poolehoiuga.

Ma teen pika jalutuskäigu, vaatan veel kõiki neid tuttavaid kohti, mõtleb ta ja sammub edasi. Nõnda ta tuleb välja Indreku talu juurde. Perenaine on õuel liikvel, tal on toimetada.

Tervitan teda, ei lähe muidu mööda, mõtleb Jaagumäe ja hüüab aia tagant:

„Jõudu, perenaine!“

„Tarvis, tarvis!“ vastab eit lahke ja laulva häälega ja tuleb aia äärde.

„Kuidas ka läheb?“ teeb Jaagumäe juttu, sest kui vana küünigagi oli lahkumistujus mõned sõnad maha aetud, miks siis mitte selle vana mõnusa memmegagi.

„Mis tal minna, päevast päeva, töö ajab tööd taga, eks ta nii pea minema,“ vastab eit ja ise naerab lõbusasti, nagu oleks ta väga rahul, kohe õnnelik, et see nii läheb.

„Meil siin üks kreegipuunäru, ehk astuksite vaatama, mis ta sindre sisse on läinud, kipub teine vägise kuivama,“ laulab eit.

„Kas see minu vaatamine aitab?“ vastab Jaagumäe. „Mis mina niisugusest asjast tean.“

„Oh, sa päevad!“ ütleb eit. „Teie nüüd seda ei tea! Te ju teinud Tõnisele niisuguse suure õunapuuaia, et lase aga olla. Ma ikka upitan iga päev, et tulen vaatama, aga pole seda mahti saanud. See ju olla suurem kui mõni mõisa-aed. Teete va Tõnisest veel mõisniku, ah, ah, ah!“ naerab eit, pühib rätiku otsaga suud ja jätkab hooga:

„Tõnisel nüüd enam sellest, aga eks ta teile endile ole asjaks!“

„Minule?“ küsib Jaagumäe. „Minul pole sellest mingit kasu, mina olen siit iga päev mineja.“

„Ei te lähe vist kuskile,“ naerab eit uskmatusena ja tunnistab ise teraselt teise silmi, nagu usutledes.

„Ma ju siin ajutine inimene ja mu päevad saavad täis, muudkui pühin varsti minema,“ seletab Jaagumäe.

„Kes seda teab,“ laulab eit muheldes, „ehk aga jääte siia põliseks olijaks.“

„Ma arvan, et juba nädala pärast pole mind enam siinsetel teedel uitamas.“

„Mis teil linnas targemgi elada on. Eks Anni ole ka hea lahke südamega tüdruk, ega teda laita saa,“ lausub eit ja astub Jaagumäega õue nurgas kasvava kreegipuu juurde.

„Teie muudkui paneks aga paari,“ lausub Jaagumäe ja silmitseb kreegipuud.

„No ikka paari!“ hõiskab eit ja naerab kadestamisväärt jõuliselt, mõnuga.

„Pole ime, et puu sureb, kui teie teda poote,“ ütleb Jaagumäe ja osutab paarile jämedale oksale, kus pesunöör on söönud koore ümberringi läbi. Need oksad kuivavad.

„Jah, jah!“ näeb nüüd eit isegi. „Tema, räbal, ei kannata seda! Mina mõtlesin, et on juure viga. On ikka visatud teisele solki nagu rammuks, et ehk on saanud niisugust, mida ta ei salli. Pole see siis sellest ühti. Nöör võtnud koore läbi ja temal juba sellest küll, et kuivama hakata.“

„Jah, olete selle puu üles poonud,“ ütleb Jaagumäe. „Mul nüüd jälle aeg astuma hakata. Ega ma enam enne ärasõitu siia kanti tule. Noh, siis muudkui jumalaga!“

„Siis ikka tõsine mõte selle äraminekuga? Mina mõtlesin ikka, et teist saab Tõnisele väimees.“

„Eks inimeste mõtted jõua ikka kaugemale kui tegelik elu. Näe, su enesele niisugune mõte pähe ei tule, aga teisel ta istub peas,“ naerab Jaagumäe ja teeb minekut.

Minnes ta tunneb, et eit seisab tüki aega aia ääres ja vahib järele.

On viimane aeg siit kaduda, kui minust nõnda mõeldakse, arutleb ta endamisi. Hoian ju sedaviisi eemal kõik need, kelles nüüd vargsi võiks tekkida kosjamõte Anni suhtes. Tõepoolest, nüüd muudkui jalust ära!

Kui ta koju tuleb, on juba pime. Ta süütab aidas väikese petroolilambi, mille ta ostis alevist ja mis vae-

vab Tõnist, et ehk tekitab tulikahju, mine sa usalda võõrast inimest! Ta pole ju sa ise, et tead, kuidas tuld hoolikalt hoida. Selle lambi viletsal valgusel hakkab Jaagumäe lugema.

Uks on avali ja väljas on pimedus, mille tagapõhjale ilmub tiirlema mõni valgustatud ööliblikas.

Nüüd aga ilmub ukse suhu Anni kogu.

„Tead,“ ütleb Jaagumäe, „ma lähen nüüd varsti ära. Võib-olla kohe homme või ülehomme.“

Anni jääb mõneks hetkeks wait, siis aga küsib kuidagi torkega:

„Kas käsk tuli järele?“

„Mis käsk? Lihtsalt, on aeg lahkuda.“

„Nojah, jääte ju liiga kauaks ära, üks ta tunne seal igavust.“

„Kellest sa kõneled?“

Anni ei vasta.

„Ma lahkun siit sinu huvides,“ ütleb Jaagumäe. „Ma olen nagu takistuseks jalus neile, kes tahaksid siia sinu jutule tulla tõsise nõuga. Ma ei võinud seda seni aimatagi, kuid täna ma kuulsin, mis jutud ringi liiguvad.“

„Mis jutud?“

„Nagu mõtleks mina sind kosida. Kui niisugune sõge jutt liigub, siis see on sulle kahjuks.“

„Ehk on aga sulle omale,“ ütleb Anni. „Omal linnaprüüt ootab. Küllap ehk nõuti kirjaga, sellepärast siis nii kibe minek lahti.“

„Kibedat pole midagi. Ega ma kindlat mineku-päeva veel tea. Mulle näib, nagu võtaks isa nõuks uut majagi ehitama hakata. Ta käiks nagu selle plaa-

niga ringi. Seda tahaksid mu silmad veel enne äraminekut näha, kas või esimesi ehituspalke siin õuel virnas.“

„Teil nüüd aega nii kaua oodata!“ nokib Anni.

„Ma mõtlen, et seda ma ära veel ootangi. Mul on aega. Isa käib nüüd sageli alevi vahet, mis ta seal peaks käima? On seal saeveski? On seal ehitusmaterjali-ladu?“

„Ütleb, et olevat ikka asja poodi.“

„Enne ei olnud. Ta vist ei taha oma ehituskavatsust veel avaldada, sellepärast siis ütleb, et on asja poodi. Mis sina arvad?“

„Mis ma tean arvata, ega ma ta sisse näe.“

„Ma siis homme, ülehomme veel ei lahku. Ootan, kuni isa salamõte ühel päeval hakkab teoks saama. Kui kirves hakkab siin palke tahuma, siis... Siis soovin sulle õnne uue elu puhul ja lähen.“

Anni, kes on seisnud seni aida uksele, kaob sealt nüüd pimedusse hääletult. Ainult paljaste jalgade kerget kaugenemishäält on veel kuulda.

XXVIII

Kas Tõnisel on siis uue elumaja ehitamisega tõsi taga? Vahel ta seisab endamisi tüki aega, vahib mütsinoka alt vana tare poole, kuid kes ta mõtteid teab. Nii ta ju tukub nüüd mõnikord ka noorte õunapuude juures. Tukub? Ei, nii ei saa ütelda. Taat näib nüüd vaimselt endisest ärksam. Möödunud pühapäeval jäi isegi traditsiooniline uni magamata. Kooberdas nii sama ringi. Nägu seisis mõttes.

Lase ta aga põeb pealegi endamisi seda nagu teiseks-saamise protsessi, mõtleb Jaagumäe teda vaadates. Võtab aega, mis võtab, kuid küllap ta oma mõtte küpseks mõtleb. Kas ta maja ehitama hakkab või mitte, polegi mulle tähtis, peaasi, et temast saaks inimene. Ma arvan, kui ta seal õunapuude juures seisab, ta tunneb uhkustunnet, mis tõstab ta iseteadvust. Ning see tunne annab ehk omakorda säru ta majaehitamismõttele, et näitan õige, mis ma võin.

Nõnda oletab Jaagumäe.

Ühel päeval ta saab jälle nentida, et nüüd vana-mehe hingelisem kui varemalt.

Tõnis jõuab linnast tagasi. Kui ta on söönud, ta vaatab aknast välja ja ütleb Annile:

„Leena poolt tervisi.“

„Missuguse Leena poolt?“ pärib tütar.

„Näh, sa siis ei tea!“

Anni katsub meenutada, missugune Leena seal linnas võib teda tunda, kuid sellest ei tule midagi välja. Ta raputab pead ja ütleb:

„Mina küll ei tea.“

„Mõh! Õde!“

„Su õde?“

„Näh!“

Anni jääb jälle nagu mõttesse ja ütleb siis:

„Ma mäleta ju teda.“

„Eks ta siis käis meil, kui sa väike olid.“

Sellega see jutt nende vahel piirdubki. Jaagumäe aga küsib:

„Miks ta siis hiljem pole ka maale tulnud?“

„Maale tulnud... Eks tal ole oma elamine,“ vastab Tõnis rahulikult.

„Teie käite sageli linnas ja näete teda, sellepärast tal pole vist igatsust olnudki maale tulla,“ ütleb Jaagumäe.

„Kus selle aja ots, millal ma teda viimati nägin!“ lausub Tõnis ja püüab meenutada, et millal see õige oli. Siis ütleb: „Ega ma'gi pole teda pärast seda näinud.“

„Pärast seda kui ta maal käis?“

„Näh.“

„Siis te olite ju paarkümmend aastat teineteist nägemata.“

„Eks ta need aastad annab välja küll.“

„Mis te vahel siis oli? Tüli?“

„Tüli... Me vahel pole midagi olnud,“ vastab Tõnis ja ei saa aru, miks temalt nii küsitakse.

Jaagumäel aga on raske mõista niisugust tuimene- mist, kus vend-õde jäävad teineteisele nii võõraks, et ei tunta enam vähimatki huvi teineteise elukäigu suhtes. Ei ole igatsust teineteist näha, ei ole enam midagi ühist. Lastena nad ometi olid koos?! Lapsepõlve- mälestused ju olevat säärase omadusega, et mida vane- maks, seda helgemaks nad minevat. Kuidas siis nende inimeste hinges see kõik on surnud?

Kakskümmend aastat käiakse linnas, meeles on turg ja raha. Kas kunagi ei tulnud meelde õde? Muidu oleks ju läinud teda vaatama. Tähendab, õde oli mä- lust ja hingest maha kustutatud.

Aga nüüd tuli meelde! Kuidas see siis nüüd juh- tus? Ega Tõnis veel seda ole, et ta nagu aimaks oma viimast otsa ja selle ajal nagu meenuks talle õde, et tahaks veel enne surma näha. Ei, kadumismõtte elus- tavat mõju ta hinges ei või veel olla. Aga mis seal siis on? Võib-olla pole midagi, juhuslikult sattusid tä- naval kokku.

„Kuidas ta siis nüüd meelde tuli?“ küsib Jaagu- mäe. „Juhtusite turul kokku?“

„Juhtunud turul kedagi. Otsisin ta üles.“

„Oli igatsus näha?“

„Mis ta igatsus,“ vastab Tõnis. „Eks ta olnud ka kaua nägemata.“

Tuleb nentida, mõtleb Jaagumäe, et tuim tööloom võtab hinge sisse. Kas see on minu teene või mitte, seda ma ju ei tea, kuid rõõmu ma sellest tunnen.

Tõnise väärtus tõuseb.

Seda näitavad muudki sündmused. Ühel päeval ta tuleb alevist tagasi ja temaga on kaupmees Rägamets. Hea jutt teistel käimas, nagu kaks sõpra! Kas Tõnis tahtis uhkeldada, kutsus kaupmehe vaatama oma noort õunaaeda? Käivad teised seal ja vahivad hulga aega.

Siis tulevad nagu hindavalt silmitsema hooneid. Võib-olla tellis Tõnis kaupmehe kui siit nurga autori-teetsema mehe selleks siia, et kuulda tema nõu uue elumaja ehitamise suhtes. Nad käivad ümber hoonete ja peavad nagu mingit plaani.

Kui Rägamets lõppeks minema hakkab, saadab Tõnis teda tüki maad. Enne lahkumist nad seisavad kaua ninapidi koos, kohe nagu kaks südamesõpra, kes ei raatsi teineteist jätta.

Tõnisel on tähtsate meestega tegemist ja ta enese väärtus aina tõuseb.

XXIX

Täna on pilvealune ilm, taevas on tuhkhall. Üks madal haavavõsu on metsa ääres nii punane, et tema olemasolust on heameel. Nõnda tunneb Jaagumäe ja mõtleb: varemalt ajas mind sügis luuletama. Ma pidin siis sügavasti kaasa kannatama kollastele lehtedele, mis tõeliselt aga ise ei tea kannatusest midagi. Et kannatus on minu vaimule võõras, siis võisin ma teha ainult halbu värssse.

Need naiivsed ajad on nüüd möödas. Kuid ma tunnen praegugi, kuidas sügis tahaks nüüdki inspireerida mulle segaseid elamusi värsistamiseks. Näiteks see punane haavavõsu seal. Ta ei jäta mind rahule, tal oleks nagu mulle midagi avaldada. Ta sisendab mulle aimu nagu õnnetusest või teokssaanud mõrvast. See on tundevale. See tuleb punase värvi ja hämara kurva võitu sügispäeva muljest.

Nõnda mõtleb Jaagumäe, olles seenel. On hea liikuda metsaüksinduses, silmad ajamas mööda samblast maad, ja tunda väikest leiurõõmu, kui pärast tühja käimist hakkab eemalt paistma pilviku punane pea või koguni riisikate nii suur pere, et kohe silmad lähevad kirjuks.

Metsas pole ühtki inimhinge.

Aga nüüd hakkab eemalt paistma eidekogu, kes lii-

gub kumaras ja on ka seenejahil. Kui ta lähemale jõuab, näeb Jaagumäe, et see on Indreku eit. Ning talle tuleb niisugune mõte sisse: käändun kõrvale, ei anna ennast temaga kokku! Siinsamas ta märkab endalt küsida: Miks ma käändun kõrvale? Noh, et sai juba jumalaga jäetud ja...

Ta muigab enese üle ja läheb eidele vastu.

„Kas seeni laialt?“ küsib ta.

„Näeh!“ teeb eit nagu üllatudes ja ajab enese, noh — sirgu ei saa ütelda, sest ta on ju vanadusest kõver — ajab silmad maast üles ja laseb naeru näos lahti. Siis aga muutub jälle tõsiseks, tuleb lähemale ja küsib siin metsaüksinduses asjatult sosistades:

„On see ikka tõsi, et Tõnis oma koha ära müüs?“

See ajab Jaagumäe naerma. Ta pole seda kuulnud ja ta ei usu seda.

„Kust te seda võtate?“ küsib ta.

„Me vanamees käis alevis, sealt ta selle jutuga tuli.“

„Kellele see koht olevat siis müüdnud?“

„Eks Rägametsale ikka, tema ju ajab maid kokku.“

Jaagumäe tunneb, et ta on natuke jahmunud, sest talle meenub kaupmees Rägametsa käik tallu, millele ta praegu kuuldu tõttu kipub andma teist seletust kui tookord. Kui see tõsi on, mida eit räägib, siis oli Tõnisel tookord talu müümine käsil. Kuid kodus ta ei ole sellest midagi hinganud! Kui oleks, siis Annilt ma oleksin kuulnud, mõtleb Jaagumäe ja ütleb:

„Mina ei ole sellest midagi kuulnud. See ei või ka võimalik olla. Kuhu ta siis ise läheb, kui ta talu maha müüb?“

„Eks meie ole ka seda vanamehega rääkinud — kuhu ta enese paneb, kui ta peavarju ära annab?“

„Muidugi. Mis häda ajab inimest oma põlist kodu maha müüma? Ta peaks ju sellega olema nii kokku kasvanud, et ei saa kohe lahkuda. Ei, ei, minu mõistus tõrgub seda uskumast.“

„Ma ka siis tea, kuid seda vanamees räägib. Ta ise ju kinnitanud oma suuga.“

„Kes?“

„No Rägamets ikka.“

„Kurat seda teab siis. Ma ju ei tunne Rägametsa ega tea, kuivõrd ta on naljahammas. Ja kui ongi, kust siis niisugune nali äkki ta pähe pistetakse? Ma ei taha uskuda, kuid ma kardan, et asjal siiski on natuke ka tõe põhja all.“

„Eks te ta oma suust saa tõe kätte,“ arvab eit.

„Küll ma ta kodus pihile võtan.“

„Ei ta ise ole ka rääkinud?“

„Minu kõrv pole kuulnud,“ vastab Jaagumäe ja tunneb, et tal ei ole enam huvi korjata seeni, vaid on kihk minna koju.

„Panen kohe seda asja uurima,“ ütleb ta eidele ja hakkab astuma metsast välja ruttaval sammul.

Kui ta on juba põllupeenral, ta näeb Tõnist kaeral väljal viljaveol. Ta rühib sinna ja lausub:

„Ma kuulsin hullu juttu.“

Sellega ta peaks äratama teise huvi, ent Tõnis on töö kallal nii ametis, et ei tõsta silmigi.

„Räägitakse, et teie olevat talu maha müünud. Ons see tõsi?“

Tõnis tõstab mütsi, sügab sõrmedega juustes ja ütleb:

„Tõsi näh, sain hullu tükiga hakkama.“

See on alles ootamatus! nendib Jaagumäe endamisi ja küsib:

„Mis teie arus oli?“

„Arus oli... Näe, mõistus võeti kohe nagu peast ära, juhm mis juhm.“

„Siis saate ikka ise aru ka, et tegite rumala tüki?“

„See on nii rumal tükk kohe, et ära räägi. Süda valutab sees, saa öösel enam silma kinni ega...“

„Nüüd kahetsete?“

„Miks sa siis ei pea kahetsema.“

„Ma arvan ka. Eks ta ole kahju.“

„Näh, miks ta kahju pole — poole hinnaga ära antud!“

„Ah, siis selle pärast ongi süda valu täis?“

„Seep see häda on. Ei teadnud ju hingest, et koh-tade hinnad nii kõrged on.“

„Kohast lahkuda ei olegi kahju?“

„Kahju... Mis mul sellest!“

„Mis häda teid ajas kohta maha müüma? Mina sel-
lest küll aru ei saa.“

„Näh, minust pole ju enam koha pidajat.“

„Miks siis ei ole?“

„Miks põle... Ma jään ju vanaks! Kes need tööd
siin kõik ära teeb?“

„Oleksite võinud ju võtta sulase ja ise natuke va-
naduspõlve pidada.“

„Sulase... Kust need rahad tulevad?“

„Või jälle Anni oleks läinud mehele ja siis oleks

olnud talus töömees, kellele poleks olnudki vaja palka maksta.“

„Tema meheleminemist teab.“

„Kuhu teie siis nüüd ise lähete?“

„Mõtlesin, linna.“

„Mis elu teil seal on, põlisel maamehel!“

„Ega ta see ole, mis siin.“

„Või mis teie seal linnas peale hakkate?“

„Eks ma lähe Leena juurde. Vaatab siis edaspidi, saab ehk seeki.“

Oi sa kurat! mõtleb Jaagumäe endamisi ja raputab pead. See on küll õudne, kuid see on huvitav.

Tõnis hakkab jälle tõstma vilja ja Jaagumäe samumub ta juurest minema. Kõndides ta raputab mitu korda endamisi pead. Ta on ikka veel üllatuse mõju all. Kuid mida enam ta mõtleb, seda enam see mõju kaob. Ta arutleb endamisi: Ma olen üllatatud sellepärast, et ma olen siiski vilets inimesetundja. Ma olin naiivne uskuma, et olen teda muutnud sisimalt õilsamaks. Kuid ta on jäänud selleks, mis ta oli. Tõtt öelda, ei ole siin midagi ootamatut. See on ju asjade päris loogiline areng.

Kuidas see siis nüüd tuli?

Viga seisis selles, et ma ei suutnud teda muuta. Mis ma saavutasin, seda ma saavutasin ainult ta vaimu mõjustamisega. Hirmutamisega. Sisimas ta jäi endiseks. Arvatavasti hakkas ihnur hiljem kahetsema, et oli nii palju raha „matnud“ õunapuudesse. Kahetsus pani mõtlema: kuidas seda tagasi saada? Siit tekkis siis mõte müüa talu. Ainult nõnda ta saab „maetud“ raha tagasi. Kes teab, ehk oli ta peas liikunud vare-

maltki kohamüügi mõte. Nüüd aga sai see mõte tõuke teostamiseks.

Mis kurat see siis on? Miks meenub mulle praegu see punane haavavõsa ühes endise assotsiatsiooniga õnnetusest ja teokssaanud mõrvast? Mis puutub see kõik siia? Midagi paha ja nagu süütunnet liigub hinges, just nagu oleksin mina midagi kurja teinud.

Või olengi ma kurjategija Anni suhtes? Mis siis temast nüüd saab? Naiivse optimistina ma tahtsin luua italle head tulevikku ja ilusat kodu, kuid tegin seda, et ta jääb hoopis koduta. Tõnis ei ole tütre saatust üldse arvestanud. Igaüks elagu ise oma elu ja kat-sugu, kuidas läbi saab. See on tema karm elutarkus. Jah, sel mehel on paepealne hing ja kivi iseloom: ta jääb enesele truuks, püsib see, mis ta on. Sellepärast pole midagi imestada, vaid on vägagi loomulik ta seegi-unistus. Kogu ta elu on olnud ju mingi tahtlik vaestemajaelu. Tema närune vaim on näinud elu eesmärki rahakorjamises, mitte raha kasutamises.

Müüb talu maha ja läheb rahaga seeki! Mis siin imestada: ta läheb ühest vaestemajast teise. Ta on teinud elus läbi ühe tragöödia: rahahunnik ta käte vahel on joosnud väärtusest tühjaks, on surnud. Nüüd tal tuleb teha läbi veel teine tragöödia: surra ise elujõulise rahahunniku otsas.

Vaata, niisugune on tõeline elu? Ma olen rõõmus, et ma seda näen. Seda ja oma eksitust. Kas ei olegi naiivne uskuda, et sellega saab teha midagi kultuurset, kui pista mõni puu kasvama! See muudab küll maastiku ilmet, kuid inimese vaimu see jätab endiselt metsikuks.

XXX

Jaagumäe astub ägeda hooga, seenekorv ta käevangus ripub küljeli ja seeni variseb sealt maha. Ta vist ei märkagi, et korv on ta käevangus, nõnda ta on süvenenud mõttesse. Ja kui märkakski, ega ta siis mahapudisevatest seentest hooliks. Mis nüüd nendest enam!

Missuguseid tulevikupilte ma maalisin Annile! mõtleb ta. Tüdruk hakkas neid uskuma. Seda valusam võib tunduda talle nüüd kodukoha kaotus. Kui ta tuleb mõttele, et see on kaudselt minu süü, ta hakkab mind põlgama. Ma pean põgenema siit kiiresti nagu süüdlane.

Ta on lõhkunud käia seni sihitult, kuid nüüd ta hakkab astuma talu poole. Ta läheb aita ja paneb oma asjad kohvrisse. Siis ta tõstab kohvri välja õuemurule ja vaatab ringi: kus on Anni? Temaga vaja jumalaga jätta.

Annit ei ole vist kodus. Siis ei saagi nagu praegu lahkuda, mõtleb Jaagumäe ja läheb õunaaia poole. Noori puid nähes talle meenub tulevikukõnelus Anniga. Nojah, ta ju lubas kunagi tulla Annit vaatama ja pidi siis puudelt oma käega õunu võtma.

Nüüd aga kasvavad need puud rõõmuks hoopis teistele, võõrastele.

Nõnda mõtleb Jaagumäe ja näeb Annit põllul kartuleid võtmas. Põllul on hall udu ja Anni mustendav kogu on selles kummargil, töötades kabliga kärmesti ja kärmesti.

Tõnis on ajanud seal hulga vagusid lahti ja läinud siis ise viljaveole. Annil on selle töö juures vana mees-terahva pintsak seljas ja valge rätik peas. Ta pale on natuke kriim, vist mullase käega puudutanud. Ta nägu õhetab kiirest töötamisest.

„Noh, Anni, tulen jumalaga jätma,“ ütleb Jaagumäe.

Anni jätab töö ja ajab end sirgu.

„Mifläl sina siis sellele kohale hüvasti ütled?“ pärib Jaagumäe.

„Kuulda oli, et uuest aastast,“ vastab Anni rahulikult.

„Mis sina ka selle kohamüügi kohta ütled?“

„Mis siin enam ütelda,“ vastab tüdruk lihtsalt.

„Isa ei oleks pidanud nii tegema,“ ütleb Jaagumäe.

„Eks me oleks jäänud siin kahekesi tööga kimpu,“ arwab Anni. „Isa jaksa ju enam nii palju lõhkuda kui enne.“

Ta on nii rahulik ja ta õigustab isa teguviisi! imestleb Jaagumäe ja tunneb, et nii see on kõige parem. Nii on vähemalt hea lahkuda. Ei ole juhtunud mingit õnnetust, ei ole kellelgi mingit süüd. Jaagumäe tunneb kergendust, hakkab naeratama ja sirutab käe, üteldes:

„Ela siis hästi! Sa oled mõistlik tüdruk ja ma soovin sulle elus kõike head. Mulle jäävad meelde mõnedki armsad suveõhtud sinu seltsis.“

Ta tunneb, kuidas Anni mullane töökäsi katsub mehise pigistusega avaldada seda, mis tal avaldada on.

„Jumalaga siis!“ ütleb Anni suu.

Jaagumäe ruttab õuele, võtab sealt kohvri ja kõnnib minema. Kui ta teelt tagasi vaatab, ta näeb Annit seisvat udusel põllul.

Ta on seisnud ja vaadanud järele, aga nüüd hakkab kähku tööle. Kui Jaagumäe mõne aja pärast uuesti tagasi vaatab, ta näeb tüdrukut jälle seisvat. Aga niipea kui ta märkab Jaagumäed pöörduvat, ta kohe kummardub tööle, nagu häbenedes seda, et tema on teist silmadega saatnud.

Edasi minnes vaatab Jaagumäe veel mitmel korral tagasi, kuid nüüd ei ole tüdruku silmad teda enam saatmas. Anni mustendav kogu on uduses põllukauguses otsekil ja kablib kiiresti ja kiiresti kartulivaol.

HIND KR. 2.90